DOCUMENT RESUME

ED 415 495 CS 013 027

AUTHOR E-Gustavsson, Anna-Lena
TITLE ATT LASA--ett behov, ett krav, en nodvandighet (Reading--a Need, a Requirement, a Necessity).
INSTITUTION Linkoping Univ. (Sweden). Dept. of Education and Psychology.
ISBN ISBN-91-7219-107-4
ISSN ISSN-0282-4957; ISSN-1401-4637
PUB DATE 1997-04-00
NOTE 130p.
PUB TYPE Reports - Research (143)
LANGUAGE Swedish
EDRS PRICE MF01/PC06 Plus Postage.
DESCRIPTORS *Academic Achievement; Adolescents; Adults; Comparative Analysis; Foreign Countries; Higher Education; Pilot Projects; *Reading Ability; *Reading Habits; Reading Research; Secondary Education; Tables (Data)
IDENTIFIERS *International Adult Literacy Survey; *Sweden

ABSTRACT

The International Adult Literacy Survey, IALS, is the first international comparative study of reading ability and reading habits among adults. The IALS was carried out in seven countries in Europe and North America during 1994 and 1995. Swedish participation in the study consisted of a representative sample of the population, 16 years of age and older, who were interviewed and who took objective tests of their reading ability. Results indicated substantial differences in reading ability among the population both within the country and in comparison with other countries. Analysis of the Swedish data focused on three variables--education, reading ability, and reading habits. Individuals with a high educational level demonstrated better reading ability and more frequent reading activities, both at work and in leisure, than did individuals with a lower educational level. Approximately one-third of the Swedish population analyzed did not reach the level of reading ability set in the national curriculum as a goal for the end of grade nine in the Swedish compulsory school. A pilot study tested a method of researching adults' reading habits in depth by using reading diaries. From the diaries it appeared that the time individuals reserved for reading during weekdays increased substantially from the lowest to the highest level of education. Findings suggest the need for emphasis on increased opportunities of recurrent education to avoid a wider and deeper gap between individuals with high and low levels of reading ability. (Contains 65 references, and 12 figures and 20 tables of data.) (RS)

****
* Reproductions supplied by EDRS are the best that can be made *
* from the original document. *
****

CS

ED 415 495

Filosofiska fakulteten • FiF-avhandling 12/97
Licentiatavhandling

ATT LÄSA

-ett behov
-ett krav
-en nödvändighet

En analys av den första internationellt jämförande studien av vuxnas förmåga att förstå och använda skriftlig information.
International Adult Literacy Survey

av

Anna-Lena E-Gustavsson

U.S. DEPARTMENT OF EDUCATION
Office of Educational Research and Improvement
EDUCATIONAL RESOURCES INFORMATION CENTER (ERIC)
✓ This document has been reproduced as received from the person or organization originating it.
☐ Minor changes have been made to improve reproduction quality.
• Points of view or opinions stated in this document do not necessarily represent official OERI position or policy.

PERMISSION TO REPRODUCE AND DISSEMINATE THIS MATERIAL HAS BEEN GRANTED BY
C Holmberg
TO THE EDUCATIONAL RESOURCES INFORMATION CENTER (ERIC)

Institutionen för pedagogik och psykologi
Linköpings universitet
LiU-PEK-R-203
April 1997

CS013027

2 BEST COPY AVAILABLE

Filosofiska fakulteten • FiF-avhandling 12/97
Licentiatavhandling

ATT LÄSA

-ett behov
-ett krav
-en nödvändighet

En analys av den första internationellt jämförande studien av vuxnas förmåga att förstå och använda skriftlig information. International Adult Literacy Survey

av

Anna-Lena E-Gustavsson

Institutionen för pedagogik och psykologi
Linköpings universitet
LiU-PEK-R-203
April 1997

LINKÖPINGS UNIVERSITET
Filosofiska fakulteten • FiF-avhandling 12/97
Institutionen för pedagogik och psykologi
LiU-PEK-R-203

ATT LÄSA

-ett behov, -ett krav,-en nödvändighet

ISBN 91-7219-107-4
ISSN 1401-4637
ISSN 0282-4957

Linköpings universitet
Institutionen för pedagogik och psykologi
S-581 83 Linköping, Sweden
tel 013-28 10 00

Tryck: Linköpings universitet, UniTryck 1997

FÖRORD

Under de tre senaste läsåren har jag haft förmånen att få delta i Linköpings universitets kompetensutvecklingsprogram för universitetsadjunkter. Kompetensutvecklingsprogrammet, under engagerad ledning av t f professor Sven G. Hartman, har både skapat förutsättningar för och inspirerat mig till att genomföra detta licentiatarbete.

Jag vill allra först särskilt tacka min handledare Mats Myrberg för all uppmuntran och inspiration, för många och mycket givande samtal och inte minst för Din trygga och djupt kunniga handledning.

Ett stort tack till Ulla-Britt Persson för sakkunnig granskning och översättningsarbete och ett lika stort tack till Sven-Olov Eskilsson som varit behjälplig med figurritning och redigering.

Jag vill också tacka lärarutbildarkollegor, både på Institutionen för tillämpad lärarkunskap och Instituitonen för pedagogik och psykologi, som tagit sig tid att läsa mitt manus, givit mig värdefulla synpunkter och genom samtal och uppmuntran stött mig i mitt arbete.

Linköping i april 1997

Anna-Lena E-Gustavsson

INNEHÅLL

Del I. Inledning och bakgrund

INLEDNING 3
Personliga utgångspunkter 6

LÄSNING 8
Läsprocessen 9
Förutsättningar för läsning 11
Begreppen "läsförmåga" - "läsfärdighet" - "literacy" 12

LÄSNING I ETT MODERNT SAMHÄLLE 16
Vuxenläsning - funktionell läsförmåga 16
De första levnadsåren, familjen - vuxenläsning 20
Skolgång, utbildning - vuxenläsning 22
Läsvanor - vuxenläsning 23

Del II. Syfte och problemformulering - Analys av svenska data ur International Adult Literacy survey IALS

SYFTE OCH PROBLEMFORMULERINGAR 31

PEDAGOGISKA MÄTNINGAR 34
Kartläggning och bedömning av läsförmåga 36

INTERNATIONAL ADULT LITERACY SURVEY, IALS 40
Bakgrund 40
International Adult Literacy Survey, IALS 41
IALS-projektets definition och bedömning av läsförmåga 42
Beskrivning av läsområden och förmågenivåer 43
"Prose literacy" 43
"Document literacy" 45
"Quantitative literacy" 47
Genomförandet av IALS-undersökningen 49
IALS-undersökningens genomförande i Sverige 51
Bortfall i den svenska undersökningen 51

UNDERSÖKNINGENS HUVUDRESULTAT 53
Faktorer som leder till läsförmåga 54
Faktorer som upprätthåller läsförmågan 56
Faktorer som betraktas som konsekvenser av läsförmågan 57

IALS-UNDERSÖKNINGENS SVENSKA DEL 59
Utbildning 62
Utbildningens omfattning och nivå 62
Utbildning - ålder 63
Fortsatt utbildning - vidareutbildning 64
Föräldrars utbildning 65
Läsförmåga 66
Självbedömd läsförmåga 66
Objektiv bedömning av läsförmågan 67
Läsförmåga - ålder 69
Läsförmåga - utbildning 71
Läsvanor i vardagslivet 72
Läsvanor - ålder 73
Läsvanor - utbildning 73
Läsvanor - läsförmåga 75
Läsvanor i arbetet 76

Del III. Metodprövande pilotstudie Avslutande diskussion

METODPRÖVANDE PILOTSTUDIE AVSEENDE VUXNAS LÄSVANOR I ARBETSLIV OCH PÅ FRITIDEN 81
Dagbok som datainsamlingsmetod 81
Uppföljningsintervju 82
Pilotstudiens instrument 83
Pilotstudiens genomförande 84

GRANSKNING AV PILOTSTUDIENS RESULTAT 86
Lästid - utbildningsnivå 87
Läsmaterial - utbildningsnivå 88
Självbedömd läsförmåga - utbildningsnivå 89

DISKUSSION 91
Läsning, en nödvändig, viktig och i samhället högt värderad aktivitet 91
Läsvanor - utbildning, lästid, läsmaterial 93
Läsvanor - en följd av tvång eller stimulans 96
Läsförmåga - ålder 97
Avslutande kommentarer 98

REFERENSER 101

FIGURFÖRTECKNING 107

TABELLFÖRTECKNING 108

BILAGOR 111

DEL I

INLEDNING OCH BAKGRUND

INLEDNING

Det talas ofta idag om att vi lever i ett informationssamhälle vilket är "en sammanfattande benämning på karaktäristiska drag i det postindustriella samhället" (NE band 9, s 455). Ordet information kommer av de latinska orden *informatio* och *informo* som betyder "utbilda", "undervisa" och "ge form åt något" (NE band 9, s 454).

Information innebär förmedling av budskap med hjälp av olika kommunikativa medel. Informationen har en mottagare som inte bara ska ta emot ett meddelande eller ett budskap utan som oftast också förväntas tolka och använda det förmedlade innehållet. Sådan bearbetad information innebär ökad kunskap för individen och blir ett redskap för att tolka ny information. Informationssamhället kännetecknas av ett stort informationsflöde men också av ökade krav på individen att ta till sig och bearbeta information. I informationssamhället förmedlas en stor del av informationen med hjälp av ny kommunikationsteknik, som till exempel datorer och teleteknik som bygger på visuella stimuli, vilket medför att den muntligt förmedlade informationen minskar i betydelse och omfattning. De individer som har tillgång till information och som kan använda den får del av informationssamhällets snabba kunskapstillväxt inom olika verksamhets- och kunskapsområden (Skolverket, 1996 a, s 58). Mot bakgrund av detta kan tillgång till information och framför allt tillgång till redskapen för att tolka denna betecknas som en maktresurs.

Mot bakgrund av den här mycket kortfattade beskrivningen av delar av informationssamhällets kännetecken framgår att kraven på individerna i informationssamhället har ökat vad gäller aktivt sökande av information samt förmåga att läsa och förstå densamma. Det är därför betydelsefullt för varje individ att erbjudas tillfällen och möjligheter att utveckla en god läsförmåga samt att få kunskap om och tillgång till den nya informationsteknik som ofta förmedlar dagens information och kunskapsutbud. Samhällets förändring ställer krav på undervisning och utbildning så tillvida att individen ska förberedas för ett yrkesliv men också genom att hos individen skapa ett behov av fortsatt utveckling och kunskapssökande efter genomgången grundutbildning. Uttrycket livslångt lärande är mycket aktuellt i dagens informationssamhälle.

Studier av barns och ungdomars läsförmåga och läsvanor har genomförts både nationellt och internationellt. Ofta har dessa studier kopplats till utbildningsorganisation, undervisnings- förhållanden och undervisningsmetoder. Den senaste internationella studien av barns och ungdomars läsning genomfördes 1990-1991 av The Interna-

tional Association for the Evaluation of Educational Achievement, IEA. Syftet med denna undersökning var att skapa underlag för studier av färdighetsnivåer avseende läsning i jämförbara elevgrupper i olika länder (Elley, 1992). Data från 32 olika länder och undervisningssystem samlades in och ungefär 200 000 9-åringar och 14-åringar i de olika länderna medverkade. Cirka 10 500 lärare deltog med kompletterande information om bland annat undervisningsförhållanden och lärarkaraktäristika. Eleverna fick besvara en enkät samt läsa och bearbeta uppgifter till tre typer av texter, skönlitterära texter, sakprosa och dokument.

Tillgång till böcker både i hemmet, i skolan och via bibliotek samt omfattningen av den tid som ägnades åt läsning visade tydliga samband med en god läsförmåga i jämförelse mellan länder (Elley, 1992, s 65-68). Läsning är en förmåga som ständigt utvecklas förutsatt att förmågan används kontinuerligt och därför har individens läsvanor stor betydelse för dess utveckling.

Engagemang i litterära aktiviteter och exponering inför text, både i samband med undervisning och på fritiden, har även i tidigare undersökningar visat sig vara viktiga faktorer för en gynnsam utveckling av läsförmågan hos elever (Stanovich, 1992).

IEA-studien visar att nivån på läsförmågan i de flesta länder är relaterad till landets ekonomiska situation och även till utbildningsnivån hos den vuxna befolkningen. Däremot tycktes inte skolstartsålder, klasstorlek, åldersblandade klasser, tid i skolan eller antal år som läraren följde sin klass påverka nivån på läsförmågan vare sig i länder med hög nivå på förmågan eller i länder med låg nivå på densamma (Elley, 1992, s 33-54).

Vid en jämförelse mellan de i IEA-undersökningen deltagande länderna uppvisar svenska 9-åringar och 14-åringar en god läsförmåga. Båda åldersgruppernas resultat placerar dem bland de tre länder som genom IEA-undersökningen redovisar högst nivå avseende läsförmåga (Taube, 1995, s 22-26).

Studier av vuxna individers läsförmåga och läsvanor är få till antalet både i Sverige och i andra länder. Internationella jämförelser avseende vuxnas förmåga att förstå och använda tryckt och skrivet material har för första gången blivit möjligt genom den studie, International Adult Literacy Survey, IALS, som till stor del ligger till grund för föreliggande arbete. IALS-undersökningen genomfördes under 1994 och 1995 i sju länder i Europa och Nordamerika. Sverige var ett av de deltagande länderna.

IALS-undersökningens resultat visade att i de flesta deltagande länderna kunde ett tydligt samband utläsas mellan utbildningsnivå

och läsförmåga. I Sverige klarade sig emellertid lågutbildade deltagare betydligt bättre vad gäller läsning än lågutbildade i de övriga deltagande länder (OECD, 1995). God läsförmåga var alltså inte enbart relaterat till utbildningsnivå utan tycktes också vara beroende av läsvanor och yrkeslivets och samhällets krav på läsförmågan. "...literacy skill is demand driven" (OECD, 1995, s 105).

Resultaten vad gäller den svenska delen av IALS-undersökningen visar att vuxna svenskar läser mycket bra vid jämförelser med deltagare från de övriga i studien medverkande länderna. Sambandet mellan läsvanor och läsförmåga var tydligt så till vida att svenskarna rapporterade att de ofta läste och skrev både i samband med arbete och på fritiden. Resultaten visar dock att ungefär en fjärdedel av den svenska befolkningen i åldrarna 16-65 år inte uppnår de nivåer på läsförmåga som krävs i det dagliga livet och som motsvaras av de färdighetsmål i svenska som satts för år 9 i den svenska grundskolan (Skolverket, 1996 a, s 23-26).

Föreliggande arbete är till huvuddelen inriktat på studier och analyser av den svenska delen av det omfattande IALS-materialet. Mot bakgrund av informationssamhällets ökande krav på individens förmåga att ta till sig och bearbeta tryckt information är det angeläget att kartlägga mönster och försöka förstå faktorer som i olika avseenden påverkar förhållandena mellan *utbildning, läsförmåga* och *läsvanor* (figur 1).

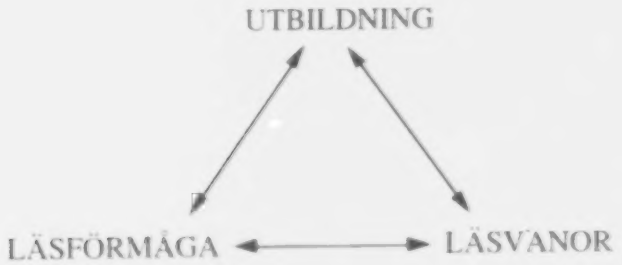

Figur 1 Modell för bearbetning av undersökningsvariabler

Figur 1, med variablerna utbildning, läsförmåga och läsvanor, utgör en grundmodell som återkommer i flera avsnitt av arbetet. De tre variablerna antas enligt modellen påverka varandra i olika riktningar och avseenden. En utveckling av modellen är utgångspunkt för resultatredovisningen vad gäller IALS-undersökningens datamaterial.

Modellen ligger även till grund för bearbetningen av data från en metodprövande pilotstudie.

Arbetet innehåller alltså också en metodprövande pilotstudie där vuxna människors läsvanor är studiens huvudintresse. IALS-undersökningens resultat implicerar att de vardagliga läsvanorna är mycket viktiga för att behålla och utveckla läsförmågan.

> There is a general tendency, across countries, scales and tasks, for individuals at higher literacy skill levels to report that they carry out a practice more frequently.
> (OECD, 1995, s 90)

Myrberg (1997) vidareutvecklar detta tema och relaterar den så kallade Matteuseffekten till vuxnas läsning och läsvanor.

IALS-undersökningen har emellertid endast data från en bakgrundsenkät för att belysa detta och ytterligare belägg krävs för att styrka undersökningens slutsatser. Den metodprövande pilotstudien utgår till sitt innehåll från IALS-undersökningen och är tänkt som en förberedelse för en större undersökning med syfte att försöka fördjupa kunskapen om läsvanor och läsförmåga hos den svenska befolkningen.

Personliga utgångspunkter

Med en bakgrund som småskollärare och speciallärare har *läsning*, under en tid av snart tre decennier, varit en aktivitet och ett begrepp som fyllt min vardag och som därmed också inneburit att jag aktivt sökt kunskap om detsamma. Läsning har fascinerat mig men det har också oroat mig. Fascinationen har bland annat orsakats av att jag har fått uppleva elevers glädje över att *kunna* läsa och att själva kunna kommunicera med skrift. Oron har å andra sidan blivit stark när jag kommit nära elever i deras förtvivlan över att inte förstå och behärska läsandets konst. Dessa olika upplevelser har jag haft tillsammans med elever från samtliga årskurser i grundskolan, tillsammans med gymnasieelever och tillsammans med studerande på universitetsnivå.

Funderingar över mina upplevelser har bland annat kretsat kring möjliga påverkansfaktorer på läsutveckling och läsning, och när jag nu sedan ett antal år som lärarutbildare dagligen möter vuxna läsande individer har jag blivit än mer intresserad av vad som kan leda till en aktiv och väl fungerande läsning hos vuxna.

En hel del forskning, som jag har tagit del av, har under flera år försökt att kartlägga olika orsaker till svårigheter med läsning och skriv-

ning (Gjessing, 1978; Snowling, 1987; Thomson och Watkins, 1990; Høien och Lundberg, 1992; Snowling och Thomson, 1991). Flera forskare har på senare tid också inriktat sin forskning mot olika förutsättningar som tycks vara nödvändiga för att läsförmågan ska utvecklas på ett gynnsamt sätt. De har bland annat diskuterat den fonologiska medvetenhetens betydelse (Garton och Pratt, 1989; Hulme och Snowling, 1994; Høien och Lundberg, 1992) likaväl som självförtroendets påverkan på läsförmågans utveckling (Taube, 1987).

Mina möten med vuxna läsande individer har emellertid vidgat mina funderingar vad gäller påverkansfaktorer på läsning. En del av de studenter jag möter läser med glädje både den så kallade obligatoriska kurslitteraturen och dessutom en mängd litteratur som finns upptagen på referenslitteraturlistor, medan andra studenter läser minsta möjliga antal sidor inom ett visst avsnitt. Hur har det blivit så här? Är det nivån på läsförmågan som styr den vuxna individens läsning eller är det vanan att läsa som påverkar? Är det tradition i hemmet eller är det närståendes utbildningsnivå och ambitioner som styr? Har en omfattande läsaktivitet betydelse för en framgångsrik yrkesutövning i morgondagens samhälle? Mina frågor har över tid naturligt blivit fler och fler och mot bakgrund av samhällets krav på aktivt läsande medborgare känner jag det angeläget att söka kunskap om och fördjupa mig i vuxna individers läsning. I min yrkesutövning som lärarutbildare är denna kunskap av största vikt då jag dagligen möter dem som ska leda kommande generationer in i läsningens konst och glädje. IALS-undersökningens rika datamaterial har gett mig unika möjligheter till denna kunskapsfördjupning.

Kommande textavsnitt inleder jag med en översiktlig orientering om begreppet *läsning* för att sedan presentera studier som utifrån olika infallsvinklar belyser läsning ur ett vuxenperspektiv. Jag har i detta avsnitt försökt att relatera vuxenläsning till tidiga påverkansfaktorer, utbildning och läsvanor.

Då engelskspråkig litteratur ligger till grund för mina texter översätter jag begreppet "literacy" med läsförmåga i de fall jag bedömer att det inte leder till missförstånd. I övriga fall använder jag det engelska ordet "literacy". Begreppet läsfärdighet använder jag i de fall refererade eller citerade författare konsekvent använder detta begrepp i sina texter, och då jag tolkar att det jämställs med begreppet läsförmåga.

LÄSNING

> Problem enough, this, for a life´s work, to learn how we read. A wonderful process, by which our thoughts and thought-wanderings to the finest shades of detail, the play of our inmost feelings and desires and will, the subtle image of the very innermost that we are, are reflected from us to another soul who reads us through our book...
> And so to completely analyze what we do when we read would almost be the acme of a psychologist´s achievements, for it would be to describe very many of the most intricate workings of the human mind, as well as to unravel the tangled story of the most remarkable specific performance that civilization has learned in all history.
> (Huey, 1908/1968, s 5-6)

Sedan Huey för snart hundra år sedan framförde sina tankar om fenomenet läsning har en mängd forskare strävat efter att förstå hur människan kan skapa mening av en text och därmed kunna förklara vad läsning är.

I ett svenskt uppslagsverk definieras läsning, konsten att läsa, som

> ...en komplicerad färdighet som kräver lång tid och omfattande övning för att kunna utvecklas. Man kan urskilja två huvudmoment: avkodning och förståelse. *Avkodning* innebär att man kan identifiera eller känna igen skrivna ord. *Förståelsen* är resultatet av tolkningen av språkliga meddelanden. God läsfärdighet innebär att både avkodning och förståelse fungerar väl.
> (Nationalencyklopedin, band 12, s 560)

Beskrivningen av läsning i facklitteratur kan enligt Dalby, Elbro, Jansen, Krogh och Christensen (1983, s 321-322) delas in i fem olika grupper beroende på olika utgångspunkter för de olika beskrivningarna. Utgår man från *läsningens utförande* talar man till exempel om snabbläsning, skumläsning och selektiv läsning. Utgår man från olika texters innehåll och utformning talar man om *textens påverkan* på läsningen. Läsning av reklam, serier och tidningar sker på olika sätt. *Läsarens inställning* till läsningen föranleder också alternativa beteckningar på läsning. Kritisk läsning är ett exempel på läsarens förhållningssätt och inställning. *Läsningens produkt eller förväntade resultat* leder även det till olika läsbeskrivningar. Här kan som exempel nämnas djupläsning, översiktsläsning och kreativ läsning.

I läspedagogisk litteratur sammanförs dessa olika beteckningar på läsning under begreppet läsaktiviteter och tolkas som olika sätt att uppöva läsförmågan.

Den sista och femte gruppen av beskrivningar av läsning är teorier om hur själva läsningen, *läsprocessen*, förlöper. Teorierna om läsprocessen kan anses vara kärnan i definitionen av läsning.

Läsprocessen

Läsprocessen utgörs av delprocesser genom vilka läsaren kan förena meningsinnehåll i en text med verklighetens förhållanden, förbinda talets ljud med skriftspråkets tecken och förstå ett ords betydelse, till exempel med hjälp av den omgivande texten. Alla dessa processer samverkar vid läsningen men läspedagoger och läsforskare har skilda uppfattningar om huruvida och i vilken omfattning de påverkar varandra, om någon process är viktigare än någon annan samt även om processerna förekommer i någon bestämd ordningsföljd.

> Skillfull reading is not a unitary skill. It is a whole complex system of skills and knowledge. Within this system, the knowledge and activities involved in visually recognizing individual printed words are useless in and of themselves. They are valuable and, in a strong sense, possible only as they are guided and received by complementary knowledge and activities of language comprehension.
> (Adams, 1990, s 3)

Lundberg (1984) talar om svårigheten att ge läsning "...en någorlunda klargörande, heltäckande och invändningsfri definition" (Lundberg, 1984, s 9). "Läsning som en tolkning av skriften som språk" (Lundberg, 1984, s 10) kan möjligen vara en prototyp för en definition av läsning. Avkodningen är grunden för läsning och är ett av de språkliga tolkningsstegen i processen. Genom att automatisera avkodningen kan mentala resurser frigöras för förståelseprocessen under vilken läsaren gör inferenser, förenar textens innehåll med förhållanden i verkligheten och vidgar textens budskap. Förståelseprocessen vid läsning är en aktiv, kreativ och konstruktiv tankeprocess, en interaktion mellan text och läsare (Lundberg, 1984, s 97).

Adams (1990, 1994) försöker att med hjälp av en modell (figur 2) förklara sambandet mellan olika delprocesser som representerar den komplexa bearbetningen av text i samband med läsning.

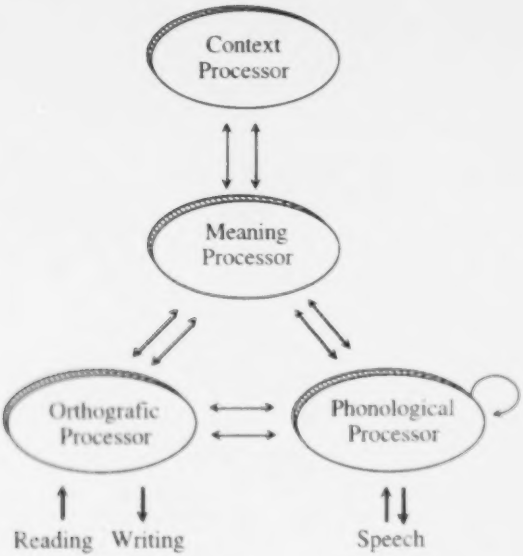

Figur 2 Sambanden mellan olika delprocesser vid läsning (efter Adams, 1994, s 10)

Varje bearbetningsdel, "processor", representeras av en mängd delförmågor som har bundits samman genom tidigare upplevelser och erfarenheter. Den ortografiska processen innefattar individens igenkännande av enskilda bokstäver, bokstavskombinationer och hela ord. När den visuella bilden av en räcka bokstäver tar form sänds signaler till enheter som representerar ords innebörd och mening, "meaning processor". Den kontextuella processen leder det viktiga konstruerandet av en sammanhängande tolkning av texten medan den fonologiska processen innebär en fonologisk, "uttalad", översättning av en text. Alla delprocesserna är förbundna med varandra i båda riktningarna och denna cirkulära förbindelse garanterar koordinationen mellan processerna. Detta medför att alla processerna bearbetar information på samma gång (Adams, 1990, s 137-139, 157-158).

Adams menar att hos den duktiga läsaren aktiveras de i modellen presenterade processerna automatiskt och samtidigt, så att den aktiva och medvetna uppmärksamheten kan riktas mot en kritisk och

reflekterande bearbetning av det lästa. Modellen vill visa på en tolkning av läsprocessen som innebär att top-down processer och bottom-up processer arbetar tillsammans, automatiskt och effektivt (Adams, 1994, s 10-11).

Förutsättningar för läsning

Individens förutsättningar i olika avseenden påverkar läsprocessen. Fahlén (1994, s 44) lyfter fram Jerome Bruners tankar om betydelsen av kognitiv tillväxt som förutsättning för inlärning. Den kognitiva tillväxten, förmågan att utveckla kunskap och att använda den, kommer till stånd dels genom individens inneboende drivkraft att utvecklas och dels genom kulturell påverkan. Fahlén menar att enligt Bruners teori har olika representationsformer och individens tillgång till och användning av dessa som tolkningsbas, betydelse för hur läsprocessen fungerar (s 60). Avkodning och förståelse kräver bruk av både det ikoniska och det symboliska representationssystemet. Även om forskning sökt klarlägga och förstå sambandet mellan den kognitiva utvecklingen och läsprocessen uttrycker dock Høien och Lundberg (1992) att det fortfarande saknas en mängd kunskap om individens kognitiva och även syntaktiska förmågor för att klart förstå den komplexa läsningens förlopp.

Enligt Stanovich (1988) tar läsförståelsen intelligens och generell kognitiv förmåga i anspråk medan avkodning och fonologisk analys påverkas av individens vokabulär, omvärldskunskap och strategiska förmåga. En sådan strategisk förmåga kan vara användningen av kontext vid läsning. Kontexten påverkar läsprocessen och är betydelsefull både för avkodning och för förståelse.

Lundberg (1984, s 65-66) talar om global och lokal kontext. Han menar att den globala kontexten, texten och boken i vilken ett aktuellt ord ingår, kan underlätta orduppfattningen på det semantiska planet medan den lokala kontexten, meningen och frasen där ordet är en del, har en mer syntaktisk påverkan på ordigenkännandet. Lundberg (a.a.) menar dock att det är svårt att entydigt visa på vilket sätt global och lokal kontext underlättar läsningen. Kontexten har stor betydelse men leder i sig inte till läsförståelse utan utgör snarare ett stöd i förståelsearbetet.

Stanovich (1985) nämner två kontextuella mekanismer, en automatisk "spreading-activation" process som verkar i det semantiska minnet och en "conscious-expectancy", en uppmärksamhetsmekanism, som är en kontextuell prediktionsprocess. Dessa processer arbetar simultant och med en kompensatorisk interaktion i läsprocessen.

Studier av vuxna läsare har visat att mekanismerna mera är strategier under läsarens kontroll än automatiska processer. Stanovich menar vidare att kontexten behövs mer för läsprocessens förståelsearbete än för att underlätta avkodningen.

Lundberg (1984) skriver att den lokala kontexten möjliggör förutsägelser, prediktion, men ifrågasätter vad det är läsare predicerar med hjälp av den lokala kontexten. Det kanske inte är prediktionen som underlättas utan i stället skapar kontexten möjligheter att reducera antalet tänkbara tolkningar.

Persson (1994) närmar sig och försöker förstå läsning och läsprocess genom att beskriva funktioner och förmågor som kan anses betydelsefulla i samband med läsning. Förutom tidigare nämnda förutsättningar för läsning såsom kognitiv förmåga, omvärldskunskap och strategisk förmåga lyfter Persson (1994, s 12) fram och beskriver perceptuell förmåga, minne, lingvistisk medvetenhet samt individens självuppfattning som delfunktioner vilka påverkar och är involverade i läsningen.

Dalby m fl (1983, s 43-44) vidgar ytterligare synen på påverkansfaktorer på läsning genom att framhålla sociala och kulturella förutsättningar och förväntningar i det omgivande samhället. Industrialisering, utbildningsbehov och utbildningskrav, tillgång till texter, litterär tradition och familjestruktur är några exempel på faktorer som påverkar och har betydelse för läsningens utövande och förlopp.

Till detta kan naturligtvis också läggas individens fysiologiska förutsättningar och status vad gäller till exempel syn och hörsel (Dalby m fl, 1983).

Teorier om hur vi registrerar synintryck, hur ögat rör sig vid läsning samt ögondominans har fokuserats i samband med studier där läsproblem och deras orsaker analyserats (Ygge m fl, 1993; Lennerstrand, m fl 1994).

Mody m fl (1997) har studerat hur individer uppfattar tal och enskilda språkljud. De har kommit fram till att svårigheter vad gäller perception av tal hos lässvaga barn härrör från svårigheter med att identifiera fonologiska enheter i fonetiskt lika talljud.

Begreppen "läsförmåga" - "läsfärdighet" - "literacy"

Undervisning i läsning startade i Sverige långt före införandet av allmän folkskola och före industrialiseringens framväxt från mitten av

förra seklet. Förklaringen till denna tidiga start av läsundervisningen hänförs till det tryckta ordets särskilda betydelse inom protestantismen. Både den sociala och den religiösa livshållningen beskrevs i bibeln och prästerskapet skulle se till att folket kunde läsa Guds ord.

> Att med egna ögon läsa, att med egna ord fatta och förstå samt att i levernet praktisera och tillämpa denna uppenbarelse blev den givna livsformen i lutherdomens samhälle.
> (Johansson, 1977 s 6)

Redan här beskrivs målet för läsinlärningen och också till en viss del nivån på läsförmågan. Undervisningen skulle resultera i förmåga att *läsa, förstå* och *tillämpa* textens innehåll. Undervisningen överlåts till en början på hemmen och det var framförallt mödrarna som hjälpte barnen i läsandets konst. Prästerskapet kontrollerade emellertid resultatet av undervisningen och i samband med kyrkans husförhör noterades redan vid mitten av 1600-talet i en del husförhörslängder nivån på läsförmågan i kolumnen "läser och förstår". De olika bedömningsnivåerna för läsförmågan, vilka markerades med tecken, var "har begynt läsa", "läser svagt", "läser någorlunda", "läser försvarligt" och "läser med färdighet". Tvånget i läsandet var starkt men skillnaderna i fråga om resultat blev stora. Barnen i besuttna familjer gynnades genom en bättre läsmiljö och ett större bokbestånd i hemmet. Dessa förhållanden resulterade i bättre läsbetyg i husförhörslängden (Johansson, 1982, s 5-7).

Den gamla kyrkliga lästraditionen i Sverige ska emellertid inte överskattas. Den mesta läsningen innebar nämligen i första hand läsning av redan känd text, såsom läsning av katekes och psalmbok. Så småningom avlöstes dock denna utantilläsning av läsning av okända texter, vilket ställde nya och andra krav på läsförmågan.

I facktexter, forskningsrapporter och artiklar på svenska där läsning och läsaktiviteter fokuseras används omväxlande begreppen läsförmåga och läsfärdighet. I engelskspråkig litteratur är det begreppet "literacy" som förekommer mest frekvent i motsvarande sammanhang. "Literacy" är emellertid ett vidare begrepp än de svenska orden läsförmåga och läsfärdighet. Med "literacy" avses inte bara att kunna läsa och förstå det lästa, utan begreppet inkluderar också skrivande samt förmågan att kunna göra numeriska beräkningar med hjälp av skriftlig information. "Literacy" avser alltså inte bara läs- och skrivförmågan i sig, utan även förmågan att använda denna kompetens i vardagsliv och vid yrkesutövande. "Literacy" innebär

> The ability to make full sense and productive use of the opportunities of written language in the particular culture in which one lives.
> (Smith et al, 1986 s 143)

> ...literacy includes not only reading, but also writing. Additionally literacy may include the ability to perform tasks that combine written language with figures, graphs, tables, maps, and other such symbolic representations.
> (Sticht, 1978 s 342 i Norton och Falk, 1992)

Dessa båda förklaringar av begreppet "literacy" definierar detta som en informationsbearbetande förmåga.

International Adult Literacy Survey, IALS, som i sju länder studerat vuxna individers läsning, och som kommer att presenteras utförligt i föreliggande arbete, definierar "literacy" enligt följande

> Using printed and written information to function in society, toachieve one's goals, and to develop one's knowledge and potential.
> (OECD, 1995, s 14)

"Literacy" har i IALS-studien kartlagts med hjälp av läsuppgifter inom tre olika läsområden; "prose literacy", "document literacy" och "quantitative literacy". Dessa tre läsområden understryker dels att IALS-studien ser läsförmågan som en sammansatt informationsbearbetande förmåga och dels att läsförmågan innefattar både språklig och numerisk bearbetning av skriftlig information.

Jag kommer i mitt arbete att huvudsakligen använda det svenska begreppet läsförmåga som översättning av begreppet "literacy". Läsförmåga ska här ses som en förmåga utefter ett kontinuum och inte som en förmåga individen har eller är i avsaknad av.

Nivån på läsförmågan är beroende av en mängd faktorer varav den språkliga förmågan eller kompetensen utgör en av de viktigaste. Det mesta vi lär oss lär vi genom språket men vi kan bara förstå nytt genom "de gamla ord" vi redan förstår. Detta innebär att omgivningen måste presentera och strukturera nya uttryck och begrepp så att den nya kunskapen relateras på ett fruktbart sätt med tidigare kunskap, och därmed leder till utveckling av kunskap och förmågor (Adams, 1990, s 204-206).

Individens exponering inför text, genom till exempel ofta återkommande läsaktiviteter, är både en konsekvens av utvecklad läsförmåga

och en bidragsgivare till vidare utveckling av denna förmåga (Stanovich, 1992).

Läsförmågan kan också relateras till specifika krav som ställs på densamma, som till exempel förmåga att lokalisera information, att tolka, att analysera och att göra inferenser.

LÄSNING I ETT MODERNT SAMHÄLLE

Många undersökningar har genom åren fokuserat och analyserat barns och ungdomars läsutveckling och läsförmåga men få har belyst vuxnas läsförmåga. En del studier har uppmärksammat läsnivån och förmågan hos grupper av vuxna med uttalade läs- och skrivsvårigheter men studier som innebär generella kartläggningar av vuxnas läsförmåga är mycket få till antalet.

Mot bakgrund av samhällets ökande krav på läsförmåga har grupper av vuxna med läs- och skrivsvårigheter blivit alltmer utsatta vad gäller möjlighet att delta i samhällsaktiviteter men även när det gäller möjligheter till arbete, utbildning och egen utveckling.

Vuxenläsning - funktionell läsförmåga

The Australian Council for Adult Literacy (ACAL) lyfter fram vuxenläsning som ett nytt och viktigt forskningsfält (Norton och Falk, 1992). Vuxenläsning är inte ett entydigt begrepp utan ett begrepp uteefter ett kontinuum. Det kan bara förstås i relation till dess användning i olika historiska och kulturella kontexter samt utifrån specifika textmaterials utformning och avsikter.

Läsning måste ses i ett socialt och kommunikativt sammanhang för att förstås (Francis, 1982).

> What is central to understanding literate behavior is comprehension of the nature of the acts of reading and writing - that they function as acts of communication in a similar way to talking and listening.
> (Francis, 1982, s 137)

Läsning idag innebär ett livslångt lärande. Den läsförmåga som startar sin utveckling under skoltiden ska användas och vidareutvecklas under vuxenlivet. Alla vuxna försätts dagligen i lässituationer men många har problem med att överföra läst information till nya situationer och handlingar. Målet för vuxenläsningen utgörs ofta av en handling och inte bara kunskapsökning.

> ... literacy includes not only reading, but also writing. Additionally literacy may include the ability to perform tasks that combine written language with figures, graphs, tables, maps, and other such symbolic representations.
> (Sticht, 1978, s 342 i Norton och Falk, 1992, s 185).

Weinstein och Walberg (1993) förklarar "literacy", läsförmåga, som en multidimensionell och kontextberoende förmåga som innebär att individen kan använda tryckt och skriven information för att fungera i samhället samt för att utveckla sin kunskap och begåvning.

Norton och Falk (1992) menar att antaganden om textsvårigheter eller bristande läsförmåga hos vuxna inte kan göras på basis av *en* typ av text eller *ett* stycke text. Läsförmågan är tätt knuten till förmågan att tänka och lösa problem och också till individens tidigare kunskaper i olika avseenden. Vuxna kompenserar emellertid skickligt de förmågor som saknas i olika lässituationer.

Forskning om vuxenläsning behöver inriktas mot vad som är normal vuxenläsning och vad goda vuxenläsare gör när de läser. Forskningen behöver även omfatta kartläggning av läsarnas avsikter och mål med läsningen samt deras upplevelser av framgång med att nå dessa mål. Detta är av särskild vikt i samband med forskning om vuxna med läs- och skrivsvårigheter. Låg motivation inför läsning kan eventuellt härröra från attityder som utvecklats redan som barn då upplevelser av att läsning var svårt växte sig starka.

Grundin (1977) diskuterar innebörden i funktionell läs- och skrivfärdighet hos vuxna. En funktionell färdighet

> ...innebär framför allt, att den kan användas i ett konkret sammanhang, i en reell, icke-konstlad situation som fordrar läsning och/eller skrivning.
> ...färdighet som fordras eller tas i anspråk i verkligheten utanför skolans värld.
> (Grundin, 1977, s 78)

Läsförmågan och kravnivån på densamma är kontextberoende. Det samhälle, den tid och den miljö individen lever i samt individens livssituation i den omgivande miljön avgör huruvida läs- och skrivförmågan är funktionell.

Norton och Falk (1992) påpekar också vikten av att se på läsförmågan som ett relativt begrepp och betonar att den läsförmåga som utvecklas i en skolkontext inte är samma läsförmåga som krävs för att fungera i vuxenvärlden.

Läs- och skrivfärdigheten kan ses ur ett personligt funktionellt perspektiv men även ur ett samhällsperspektiv (Grundin, 1977). Den funktionella nivån i ett personligt perspektiv avgörs av individens tillfredsställelse med sin förmåga medan samhällsperspektivet fokuserar en färdighetsnivå som behövs för att fungera som en aktiv medborgare i ett demokratiskt samhälle och som behövs för att sköta ett arbete. Funktionell läs- och skrivfärdighetsnivå i ett samhällspers-

pektiv innebär alltså en bestämning av en lägsta färdighetsnivå som hela befolkningen bör och kan uppnå (Grundin, 1977).

Elbro, Møller och Munk Nielsen redovisar Kirschs och Jungebluts (1987 i Elbro m fl, 1991) tolkning av vad en tillräcklig läsnivå är för en vuxen individ. De, liksom Weinstein och Walberg (1993), menar att individen ska kunna använda tryckt och skriven information så att han kan fungera i ett samhälle. Läsförmågan ska också räcka till för att nå personliga mål och för att utveckla kunskap och förmågor. Elbro m fl (1991) menar att en sådan tolkning *är svår att praktiskt* hantera och ifrågasätter hur den enskildes kravnivå på förmågan ska kunna definieras. Det är därför vanligare att i samband med nivåbeskrivningar av vuxnas läsförmåga se beskrivningar av en miniminivå för läs- och skrivförmågan. Grundins (1977) tolkning av samhällets syn på funktionell läs- och skrivfärdighet är exempel på en sådan miniminivå.

Elbro m fl (1991) hävdar att en bra beskrivning av kraven på vuxnas läsförmåga är Unescos definition av funktionell läs- och skrivförmåga. Unesco (1978 i Elbro m fl, 1991) beskriver två nivåer på läsförmåga, nämligen elementär läs- och skrivförmåga och funktionell läs- och skrivförmåga. En individ med elementär läs- och skrivförmåga har inte en läs- och skrivförmåga som räcker till i ett industrisamhälle med höga krav på densamma, men kan formulera en mening som en presentation av sig själv och är således inte analfabet.

Den funktionella läs- och skrivförmågan innebär att individen kan

> ...deltage i alle de aktiviteter, hvor læse- og skrivefærdighed er nodvendig for, at den enkeltes gruppe og samfund kan fungere effektivt.
> (Elbro m fl, 1991, s 16).

En funktionell förmåga innebär att olika slag av texter bör vara möjliga att tillägna sig (Elbro m fl, 1991). Det är dels texter som riktar sig till alla medborgare i ett samhälle och dels texter specifika för den grupp i samhället som individen tillhör, t ex en yrkesgrupp eller en utbildningsgrupp. Till dessa texter kommer enligt Elbro m fl (1991) individuella texter som till exempel personliga brev. Läsning är enligt detta tolkningssätt den förmåga som faktiskt brukas för att använda skriven text så som den är avsedd. Detta kan kallas en funktionell och kommunikationsorienterad definition och valet av texter blir centralt eftersom det begränsar definitionen.

Mikulecky och Drew (1991) diskuterar den läsförmåga som krävs av den vuxne för att fungera i arbetslivet. De framhåller liksom Norton och Falk (1992) att många studenter inte är förberedda på kra-

ven på läsförmågan utanför skolor och högskolor. Läsning i arbetslivet innebär inte avläsning av en text utan handlar om att samla information från flera textkällor för att lösa problem, dra slutsatser, fatta beslut och ställa nya frågor för att utveckla en verksamhet (Mikulecky och Drew, 1991). Läsning i arbetslivet innebär att skaffa sig förståelse och handlingsberedskap medan skolläsning mer är inriktad mot faktainhämtning och inlärning. En god läsförmåga i arbetslivet innebär användande av metakognitiva förmågor snarare än enbart en god teknisk avläsningsförmåga.

De viktigaste rönen från forskning om "literacy in the workplace" har Mikulecky och Winchester (1983) sammanfattat i sex punkter.

1. Literacy is called for in most jobs.
2. Workplace literacy differs from school literacy in that work places call for a variety of materials while schools do not.
3. Literacy in the workplace is repetitive and usually for the purpose of accomplishing a task.
4. Workplace literacy is a social phenomenon which includes asking questions and gathering information from other workers.
5. Workers tend to read job material with higher levels of proficiency than they do general material.
6. Training for a job usually is more demanding in terms of literacy than is performing the job.

(Mikulecky och Winchester, 1983, s 2)

I en studie av sjuksköterskors läsförmåga och effektivitet i arbetet fann Mikulecky och Winchester (1983) att över 90 procent av sköterskornas aktivitet var "multi-modal". De bytte aktivitet en eller flera gånger under ett tidsintervall om 60 sekunder. Sköterskornas totala lästid under ett 8 timmars arbetspass var i genomsnitt 68 minuter men lästillfällena var många, var integrerade i arbetet och varade oftast mindre än 60 sekunder. Sköterskor med lång erfarenhet presterade bättre än mindre erfarna sköterskor vad gällde förmågan att sammanfatta innehållet i en facktext. Skillnaderna mellan sköterskorna vad gällde förmågan att läsa och förstå allmänna texter var däremot relaterade till utbildningsnivå.

Mikulecky och Drew (1991) menar att kraven på läsförmåga i arbetslivet idag ökar och att nivån på densamma måste vara hög. De talar om förmågenivåer som motsvarar nivåerna för att klara universitets- och högskolestudier. Undersökningar har givit vid handen att arbetare med en dålig läsförmåga är det största problemet i samband

med utveckling och tillväxt på arbetsmarknaden (Mikulecky och Drew, 1991). Det finns idag ett gap mellan den läsförmåga som krävs i samhället och den faktiska läsförmågan hos vuxna i arbetslivet. Gapet beror dels på större krav i arbetslivet och dels på att en hel del yrken försvunnit och nya kommit till där läsning ingår som en naturlig del i yrkesutövandet.

God förförståelse och stor kännedom om ett visst kunskapsområde kan emellertid innebära att en individ med låg förmåga avseende läsning kan tillgodogöra sig även svåra texter. Sticht menar att "job knowledge" (Sticht, 1988, s 71) gynnsamt kan påverka förmågan att läsa och förstå komplicerade texter som är tydligt relaterade till en känd arbetssituation eller kända arbetsuppgifter. Sticht anser vidare att forskning behövs om huruvida arbetslivet idag verkligen kräver en allt högre nivå på läsförmågan, samtidigt som han redovisar att individer som ofta läser i samband med yrkesutövande presterar bättre på test som mäter allmän läsförmåga.

De första levnadsåren, familjen - vuxenläsning

1985 genomfördes en undersökning i USA, National Assessment of Educational Progress (NAEP), avseende 21-25-åringars läsförmåga. Data från 3 618 unga vuxna samlades in och analyserades med avsikt att försöka kartlägga påverkansfaktorer med betydelse för läsförmågans utveckling (Weinstein och Walberg, 1993). Tidiga läsupplevelser, familjesituation, utbildning och läsaktiviteter som vuxen var faktorer som antogs påverka vuxenläsningen.

Verbal exponering och socioekonomisk status som bland annat innebar tillgång till litteratur och litterära aktiviteter i hemmet samt föräldrarnas utbildning och akademiska erfarenheter befanns vara tydliga prediktorer och påverkansfaktorer för läsförmågan som vuxen.

> The results corroborate research suggesting that early family, educational, and other social experience strongly influence later adult accomplishments.
> (Weinstein och Walberg, 1993, s 16).

Tidiga upplevelser och erfarenheter av läsning leder inte bara till senare god läsförmåga utan också till vuxenaktiviteter och verksamhet som ytterligare gynnsamt påverkar och utvecklar läsförmågan som vuxen.

Betydelsen av familjefaktorer och av tidiga litterära erfarenheter, upplevelser och förväntningar, för utvecklingen av en god läsförmå-

ga redovisas även i en annan amerikansk undersökning. Baydar m fl (1993) har i en longitudinell studie som sträcker sig över 20 år försökt att identifiera tidiga påverkansfaktorer för läsförmågan som vuxen. Målet var att med hjälp av identifierade påverkansfaktorer senare kunna definiera riskgrupper i samhället. Undersökningsgruppen bestod av 250 svarta tonårsmödrar och deras första barn. De levde under knappa ekonomiska förhållanden i en amerikansk storstad under åren 1966/68-1987. Resultaten visade tydligt att faktorer och förhållanden under mycket tidig barndom, 0-4 år, förutsade läsförmågan mer än faktorer och förhållanden senare under barndomen.

> The most compelling finding of this study is the significance of factors measured in early childhood in predicting literacy levels measured in young adulthood, supporting our hypothesis about the importance of this developmental period.
> (Baydar m fl, 1993, s 826)

Resultaten visade klart på betydelsen av tidigt deltagande i aktiviteter där kognitiv förmåga stimuleras och utvecklas samt vikten av språklig och social interaktion i en kvalitativt god miljö.

> The early childhood developmental assessments were the strongest predictor of adulthood literacy.
> (Baydar m fl, 1993, s 825)

> Particulary noteworthy is the power of standardized cognitive and behavioral assessments in early childhood in predicting young adulthood literacy 15 years later.
> (Baydar m fl, 1993, s 826)

Ytterligare starka påverkansfaktorer var förhållanden i familjen som till exempel syskons födelse under barnets första levnadsår, moderns utbildningsnivå och utbildningsförväntningar på barnet samt inkomst per familjemedlem.

Betydelsen av tidiga "literacy"-aktiviteter för en senare positiv läsinlärning och läsutveckling understryks i en studie av Purcell-Gates (1996). Hon har i sin undersökning sökt kunskap om relationerna mellan olika typer av "literacy"-aktiviteter i hemmet som barn mellan 4 och 6 år var engagerade i och de olika kunskaper om det skrivna språket som dessa barn hade med sig då de startade sin skolgång. Purcell-Gates skriver

> By living and participating in an environment in which othersuse print for various puposes, children infer the semiotic and functional nature of written language.
> (Purcell-Gates, 1996, s 426)

Utveckling av läsförmågan, "literacy", sker vid varje tillfälle som den praktiseras och Purcell-Gates talar om att utvecklingen måste ses som en konsekvens av "cultural practice" (Purcell-Gates, 1996, s 406).

Skolgång, utbildning - vuxenläsning

Elbro m fl (1991) har genomfört en undersökning av danskars läsförmåga i vilken de ville belysa omfattningen av svårigheter med att läsa texter, som den vuxna danska befolkningen möter dagligen. De dagliga texter som valdes ut för undersökningen var tidningsartiklar, utdrag ur informationstexter, prislistor, kartor med gatuorteckningar samt postblanketter. Dessa olika texter delades in i fyra textgrupper med rubrikerna berättande texter, informerande texter, "uppslags" -texter samt "ifyllnads"texter. Testerna och uppgifterna i anslutning till dessa var avsedda att täcka de väsentligaste färdigheterna vid läsning såsom lokalisering av information, avkodning och förståelse av enskilda ord samt tolkande förståelse.

I 124 danskar, 18-67 år, besvarade i en telefonintervju frågor om läsvanor och läsförmåga. Dessutom deltog 445 av de intervjuade personerna i en undersökning av den faktiska läsförmågan då ovan nämnda texter användes. Undersökningens mål var att hitta en miniminivå på läsförmåga, som vuxna danska samhällsmedborgare kan förväntas ha, samt att finna samband mellan denna läsförmågenivå och bland annat skolgång och utbildning.

Elbro m fl (1991) fann ett tydligt samband mellan skolgångens längd och läsförmågan. Gruppen individer med flest skolår läste bäst och rymde minst antal dåliga läsare. Resultaten visade att andelen svaga läsare ökade med levnadsåldern men gruppen individer med real- och studentexamen innehöll färre dåliga läsare i högre åldrar än gruppen individer utan dessa skolexamina.

Undersökningens resultat (Elbro m fl, 1991) visade inte på någon skillnad i läsförmåga mellan grupper med en hantverksutbildning och grupper med en facklig utbildning på upp till fyra år. Däremot var skillnaden i läsförmåga stor mellan vuxna utan utbildning och vuxna med utbildning. Andelen svaga läsare ökade med åldern på olika utbildningsnivåer men individer med utbildning uppvisade

bättre läsförmåga i alla åldersgrupper än individer utan utbildning. De 445 undersökningsdeltagarna fick i samband med läsning av de olika texterna och bearbetning av uppgifterna i anslutning till dessa också värdera sin egen läsförmåga. Vuxna med lång utbildning värderade sin läsförmåga som mycket god. Det kan emellertid vara intressant att påpeka att vuxna med en hantverksutbildning inte värderade sin förmåga högt trots en relativt lång utbildning och en mycket god faktisk läsförmåga.

Elbros m fl (1991) undersökning kan jämföras med en tidigare svensk studie av vuxnas läs- och skrivfärdigheter. I det så kallade Vuxen-LÄSK-projektet (Grundin, 1977) var syftet att kartlägga läs- och skrivfärdigheter hos vuxna för att sedan kunna jämföra dessa med motsvarande färdigheter hos elever i grundskolans senare år samt i gymnasieskolan. Projektet hade även som mål att studera vuxnas läs- och skrivfärdigheter i förhållande till behoven av dessa i arbetsliv och under fritid.

Grundin (1977) gjorde ett slumpmässigt urval av försökspersoner som var 25 och 35 år vid undersökningstillfället 1975. De var mantalsskrivna inom ett begränsat geografiskt område. Undersökningen bestod av läs- och skrivtest samt en skriftlig enkät om bland annat utbildning och läs- och skrivvanor. Dessutom värderade försökspersonerna betydelsen av de färdigheter som läs- och skrivtesten mätte. I läs- och skrivtesten ingick bland annat ett avskrivningsprov, ett läshastighetsprov, två läsförståelseprov varav ett utgick från en text ur en villa-hem försäkring, tabelläsningsprov och blankettförståelseprov.

Grundin fann ett klart samband mellan allmän utbildningsnivå, mätt i antal skolår, och läs- och skrivförmågan. Längre allmän utbildning resulterade i bättre läs- och skrivförmåga. Det framkom emellertid också av resultaten att vid jämförelse mellan de två åldersgrupperna, 25-åringar och 35-åringar avseende allmänutbildningsnivå, presterade 35-åringarna med 8-9 års skolgång bättre än 25-åringarna med lika lång skolgång. Denna skillnad mellan åldersgrupperna gällde även vid en allmän utbildningsnivå omfattande 15-16 års skolgång (Grundin, 1977, s 74-77).

Läsvanor - vuxenläsning

Läsning är en förmåga som behöver användas för att bevaras och även för att utvecklas vidare (OECD, 1995, s 90, 105). Individer som läser ofta och mycket förmodas bli bättre läsare än andra. Elbro m fl

(1991) ställde sig dock undrande till huruvida all läsning utvecklar läsförmågan.

I undersökningen om vuxna danskarnas läsförmåga (Elbro m fl, 1991) frågades efter hur ofta man läste tidningar och fackböcker, romaner och noveller samt facktexter i samband med arbete och utbildning. Åttiotvå procent svarade att de dagligen läste tidningar, facktexter eller fackböcker medan 2 procent sällan eller aldrig läste sådana texter. Tjugoen procent läste dagligen romaner och noveller och 18 procent läste aldrig detta. Trettiotre procent läste dagligen facktexter i samband med arbete och utbildning medan 6 procent svarade att de aldrig gjorde det.

Vid sambandsberäkningar mellan läsvanor, läsning av olika texter och läsförmåga framkom att läsning av tidningar och facklitteratur på fritiden inte generellt ledde till en bättre läsförmåga. Läsning av skönlitterära texter hade inte heller en omedelbart positiv påverkan på den faktiska läsförmågan. Det som dock visade sig ha stor betydelse för vidareutveckling av god läsförmåga var ofta förekommande läsning av facktexter i samband med arbete och utbildning.

Ett av de starkaste sambanden som framkom i undersökningen var sambandet mellan utbildning och läsförmåga. Det framkom emellertid också att grupper av individer utan utbildning men med daglig läsning av facklitteratur i samband med arbete inte innehöll fler dåliga läsare än grupper med utbildning och daglig läsning av facklitteratur i anslutning till arbete. Elbro m fl (1991) tolkar dessa samband så att ju mindre man läser dagligen i samband med arbete ju längre behöver utbildningen vara för att inte lässvårigheter ska uppstå ju äldre individen blir.

Även i Grundins (1977) studie ställdes frågor till försökspersonerna om läs- och skrivvanor. Frågorna avsåg att ge svar på hur lång tid per dag som ägnades åt läsning och skrivning både på fritiden och i arbetet. Grundin fann ett klart samband mellan läs- och skrivvanor och utbildningsnivå. Vid en högre utbildningsnivå ägnade individen mer tid åt läs- och skrivaktiviteter än vid en lägre. Han fann också att vuxna som ägnar mer tid åt läsning och skrivning på fritiden uppvisade bättre resultat på de läs- och skrivprov som användes i Vuxen-LÄSK-projektet. Detta samband var tydligt även oberoende av utbildningsnivå. Motsvarande samband när det gällde läsning och skrivning i arbetet var ej så tydligt.

Grundins (1977) resultat visar alltså, liksom Elbros m fl (1991), att läsning och skrivning är förmågor som utvecklas vidare ju mer de används, även om Grundin, till skillnad från Elbro m fl, kom fram till att fritidsläsningen och fritidsskrivningen betydde mest för utvecklingen av läs- och skrivförmågan.

Det kan här vara av intresse att jämföra vuxnas fritidsläsning med barns fritidsläsning. Holmberg (1992) redovisar i den Nationella utvärderingen av grundskolan, NU, att fritidsläsningen skiljer sig åt mellan duktiga läsare och lässvaga elever både avseende avsatt tid för läsning och typ av litteratur. Lässvaga elever ägnar mindre tid åt fritidsläsning och de läser inte böcker i samma omfattning som övriga elever. De få böcker de läser är oftast sagoböcker och sportböcker medan duktiga läsare väljer att läsa barn- och ungdomslitteratur samt faktaböcker.

IEA-studien ville också söka kunskap om elevernas läsaktivitet utanför skola och undervisningssituation. De 9-åringar som uppvisade den bästa läsförmågan läste mest och kom från hem där man hade ett relativt stort antal böcker (från 50 böcker till mer än 200 böcker). Inte i något av de i studien deltagande länderna presterade elever bra som kom från hem med avsaknad av böcker. Detta samband var starkast för elevgruppen 14-åringar (Elley, 1992, s 83-85).

En svårighet i samband med undersökningar om läsaktivitet och läsvanor är försökspersonernas tendens att överskatta omfattningen av sina läsaktiviteter. Läsning anses allmänt som en nödvändig och viktig aktivitet och denna uppfattning påverkar tydligt undersökningssvar i till exempel enkäter avseende läsaktivitet och läsvanor (Stanovich och West, 1989; West, Stanovich och Mitchell, 1993). Läsvanor påverkar som tidigare nämnts själva läsförmågan varför det är angeläget att kartlägga omfattningen av läsaktiviteter och deras påverkan på till exempel ortografisk textbearbetning, fonologisk bearbetning, stavningsförmåga och läsförståelse.

Stanovich och West (1989) har i samband med undersökningar om läsvanor och omfattning av textexponering använt sig av ett testmaterial, (Author Recognition Test, ART), där undersökningspersonerna uppmanades att på en lista med namn markera vilka namn som var namn på kända författare. Listan innehöll namn på kända författare men även namn som inte alls var författarnamn. Liknande listor med namn på kända tidskrifter, (Magazine Recognition Test, MRT), har också använts i undersökningar om läsvanor (Stanovich och West, 1989; West m fl, 1993).

Stanovich och West (1989) använde ART och MRT för att avläsa omfattning av textexponering och dess påverkan bland annat på den ortografiska textbearbetningen. De menade att ART var ett användbart instrument och en god prediktor när det gäller läsförmåga och stavningsförmåga. En försöksperson med ett bra resultat på ART uppvisade också goda resultat på test som mätte läsförmåga och stavningsförmåga. Stanovich och West (1989) fann även att en traditionell

enkät avseende läsaktivitet och läsvanor, (Reading and Media Habits Questionnaire), vilken också ingick i undersökningen, inte visade på samma samband med stavningsförmågan som ART gjorde. De tolkade sina resultat så att läsaktiviteter utvecklar läsförmågan genom att till exempel påverka ordförrådet positivt men de leder också till utveckling av kunskaper och därmed till en kognitiv utveckling.

> We are just beginning to understand the cognitive mechanisms by which differences in volume of reading create rich-get-richer and poor get poorer effects in educational achievement.
> (Stanovich och West, 1989, s 427)

West, Stanovich och Mitchell (1993) ville i en annan studie undersöka hur individuella olikheter i omfattningen av exponering av text korrelerade med kognitiva förmågor som används i samband med läsning. De ville mäta individuella skillnader i textexponering under ett tidsintervall på 5-10 minuter. De avsåg också att på ett enkelt sätt mäta den kognitiva förmågan samt att vid mätningen av läsvanor komma bort från tendensen hos försökspersoner att avge socialt förväntade svar. En vänthall på en flygplats valdes som undersökningsmiljö och försökspersonerna var dels resande som i vänthallen läste kontinuerligt under en period av 10 minuter, och dels resande som inte läste under motsvarande tidsperiod. Återigen användes ART och MRT. Dessa test kompletterades med bland annat ett ordförrådstest och ett kulturellt-litterärt test.

Undersökningen (West m fl, 1993) visade på stora skillnader avseende testresultat mellan läsande resenärer och icke-läsande resenärer i vänthallen på en flygplats. Oavsett vad läsarna läste, böcker, tidskrifter eller tidningar, uppvisade de bättre resultat på ART, MRT, ordförrådstestet och det kulturellt-litterära testet. Läsarna var i genomsnitt äldre och hade längre utbildning än icke-läsarna. West m fl (1993) menar att de återigen funnit belägg för att resultat på de båda testen ART och MRT predicerar läsförmågan men även läsbeteende och läsvanor i en naturlig livssituation. Läsvanor som innebär frekvent exponering för text leder till kognitiv utveckling bland annat genom att det vid läsning presenteras språkliga strukturer som inte förekommer vid tal. Ofta förekommande läsning innebär också en uppbyggnad av individens kunskapsbas. Läsvanor korrelerar enligt West m fl (1993) både med ålder och utbildning.

Statens kulturråd har ett samarbetsprojekt med Sveriges Radio i vilket fördjupningsstudier görs avseende svenska folkets kulturaktiviteter. Projektet benämns Kulturbarometern och mäter vid olika tillfäl-

len någon eller några av tjugo olika kulturaktiviteter. Mätningarna görs enligt en rullande mätserie med femårsintervall. Studierna koncentreras kring ett tema med ett begränsat antal kulturaktiviteter varje år och syftet med mätningarna är att kunna beskriva förändringar över tid.

Hösten 1988 och våren 1989 var temat för mätningarna Litteratur och bibliotek och innehöll bland annat mätningar avseende läsning och läsvanor (Nordberg och Nylöf, 1990). Undersökningen omfattade ett urval av befolkningen i åldrarna 9-79 år och deltagarna finns i redovisningen uppdelade efter kön och ålder samt efter utbildningsnivå, sysselsättning, familjesituation och hemort.

Av resultaten framgår att intresset för litteratur är starkt beroende av utbildning men även beroende av kön. Högutbildade personer har ett större litteraturintresse än lågutbildade och kvinnor har i genomsnitt ett större intresse av litteratur än män. Ungefär halva befolkningen i åldrarna 9-79 år hade vid mättillfället 1988-1989 läst någon bok under "den senaste veckan", medan en av fyra personer inte läst någon bok under "det senaste året". Andelen bokläsare under en vecka var beroende av ålder och utbildning. Bland gruppen högutbildade läste drygt 60 procent någon bok varje vecka medan motsvarande siffra för lågutbildade bara var drygt 30 procent. Barn i skolåldern och studerande ungdomar ägnade mest tid åt läsning och andelen läsare sjönk med stigande ålder. Läsning av skönlitteratur respektive facklitteratur var beroende av utbildningsnivå. Lågutbildade läste i större utsträckning skönlitteratur än facklitteratur medan högutbildade läste både skönlitteratur och facklitteratur i betydligt större omfattning än lågutbildade. Tidskriftsläsning var påverkat av utbildningsnivå. Lågutbildade redovisade mycket lite tidskriftsläsning.

Undersökningen visade att högutbildade i större utsträckning än lågutbildade lånar, köper och får litteratur som gåva.

Ovan redovisade undersökning kan jämföras med de regelbundna studier av svenskarnas levnadsförhållanden som Statistiska Centralbyrån, SCB, genomför i Sverige. 1990-1991 gjorde SCB en sådan undersökning i vilken kvinnors och mäns tidsanvändning fokuserades (Rydenstam, 1991). Undersökningen riktades mot åldersgruppen 20-64 år och innebar att den riksrepresentativa urvalsgruppen fick skriva tidsdagböcker två slumpmässigt utvalda dygn inom en begränsad tidsperiod (7 september 1990 - 19 maj 1991). Vid en inledande besöksintervju samlades bakgrundsinformation in och gavs instruktioner för tidsdagboken.

Deltagarnas beskrivning av sin tidsanvändning fördelades på fem olika verksamheter: förvärvsarbete, studier, hemarbete, personliga

behov, fri tid samt övrigt. Verksamheten fri tid delades sedan in i nio olika aktiviteter, där läsning var en av aktiviteterna.

Den sammanlagda fria tiden utgjorde cirka 20 procent, det vill säga 33,6 timmar, av en veckas totala tid. Resultatet av SCB:s undersökning visade att aktiviteten läsning upptog ungefär fyra timmar av veckans fria tid. Dessa fyra timmar avser läsning som huvudaktivitet medan läsning som del av annan aktivitet, till exempel i samband med matlagning, inte framgår klart. Knappt 70 procent av deltagarna uppgav att läsning var en av aktiviteterna en genomsnittlig dag. Som jämförelse kan nämnas att tiden för social samvaro uppgick till knappt åtta timmar och tiden för idrott och friluftsliv upptog i genomsnitt två och en halv timme av veckans fria tid.

DEL II

SYFTE OCH PROBLEMFORMULERINGAR

ANALYS AV SVENSKA DATA UR INTERNATIONAL ADULT LITERACY SURVEY, IALS

SYFTE OCH PROBLEMFORMULERINGAR

Behovet av kunskap om läsförmågan hos den vuxna befolkningen är stort och därmed är också behovet av kunskap om faktorer som påverkar denna förmåga uppenbart.

Den första internationella jämförande studien av vuxnas förmåga att förstå och använda tryckt och skriven information, International Adult Literacy Survey IALS, genomfördes åren 1994/1995 i sju länder. De deltagande länderna var Canada, Holland, Polen, Schweiz, Sverige, Tyskland och USA. Studien syftade till att beskriva läsförmågan hos hela befolkningen i de deltagande länderna. "Literacy", läsförmåga, i IALS-studien innebär att läsa och förstå olika slag av texter samt texter av olika svårighetsgrad. "Literacy" innebär vidare att skriftligt kunna besvara frågor samt att göra numeriska beräkningar som grundar sig på uppgifter från verkliga och vardagliga situationer. För en utförligare presentation av IALS-studien och dess genomförande hänvisas till sidan 40 och följande i mitt arbete.

En sammanställning av IALS-studiens data har genomförts och presenterats i rapporten "Literacy, Economy and Society" (OECD, 1995). Fortsatta analyser genomförs för närvarande i samarbete mellan de deltagande länderna.

Mitt första övergripande syfte med föreliggande arbete är

att översiktligt presentera IALS-undersökningen och dess undersökningsmaterial samt

att vidare bearbeta och analysera delar av det datamaterial som genom IALS-studien samlats in avseende den svenska befolkningen.

Jag avser att genom min bearbetning av insamlade data försöka kartlägga mönster och försöka förstå faktorer som i olika avseenden påverkar förhållandena mellan de tre variablerna *utbildning*, *läsförmåga* och *läsvanor* vad gäller den svenska befolkningen från och med 16 år och uppåt. (Figur 3)

Figur 3. Modell för bearbetning av undersökningsvariabler

Mot bakgrund av detta första övergripande syfte har jag formulerat följande frågeställningar:

> Hur ser sambanden ut i det svenska datamaterialet mellan läsförmåga och utbildning, mellan läsförmåga och ålder samt mellan utbildning och ålder?
>
> Hur ser sambanden ut i det svenska datamaterialet mellan läs vanor och utbildning, mellan läsvanor och ålder samt mellan läsvanor och läsförmåga ?

Mitt andra övergripande syfte med arbetet är

> **att genom en pilotstudie utveckla ett instrument för att kartlägga vuxna individers läsvanor i arbetsliv och på fritiden.**

Pilotstudien är alltså en metodprövande studie där dagboksanteckningar är grunden för datainsamlingen. Dagboksanteckningar, intervjufrågor samt de i studien deltagande personernas bedömning av ett antal texters relevans i olika avseenden, är tänkta att spegla läsvanor dels gällande frekvensen läsning och dels gällande typ av läsmaterial.

Med mitt andra övergripande syfte som grund har jag utgått från följande frågeställningar:

> Är läsdagbok ett instrument som kan tillföra information, ut över enkätdata, och därmed kan fördjupa beskrivningen av variabeln läsvanor?
>
> Framkommer nya faktorer beträffande individers läsvanor, vilka inte var synliga i IALS-undersökningen, genom läsdag bok och ställningstaganden till olika typer av texter?

PEDAGOGISKA MÄTNINGAR

Forskning om utbildning och undervisning har under en lång följd av år befunnit sig i ett spänningsfält mellan två forskningsparadigm. Det ena paradigmet härstammar ur den naturvetenskapliga forskningstraditionen och dess metodiska uppläggning där målet var att med hjälp av kontrollerad insamling av kvantifierbar data kunna *förklara* orsakssamband, *generalisera* och *förutsäga* skeenden och fenomen. Det andra paradigmet, den humanistiska forskningsansatsen, lade däremot betoningen på *tolkning* och *förståelse* genom att utgå från en holistisk och kvalitativ informationsinsamling (Keeves, 1988 a, s xv-xxi; Husén, 1988, s 17-20).

Fokus inom utbildnings- och undervisningsforskning har förskjutits från individ till process och system (Cronbach, 1976 i Burstein, 1988, s 775-781). Under första halvan av 1900-talet studerades individuella olikheter och skillnader i till exempel mognad genom kvantitativt inriktade test och mätningar av olika slag. Senare har emellertid forskningsintresset riktats alltmer mot bakomliggande faktorer och processer som påverkar och leder till förändring och utveckling av individer och grupper. Sådana faktorer och processer kan till exempel vara individens eller gruppens kulturella och sociala miljö. Denna förskjutning i forskningsintresse ställde i sin tur krav på utveckling och konstruktion av nya test och mätmetoder som kunde spegla utvecklingsförlopp.

Jag avser i detta avsnitt av mitt arbete att kortfattat diskutera pedagogiska mätmetoder för att ge en bakgrund till IAL:Undersökningens mätning av vuxna individers läsförmåga genom den så kallade IRT-tekniken (se nedan s 35 f).

Förskjutningen i forskningsintresset medförde behov av nya mätmetoder som kunde beskriva förlopp och förändring. Svårigheter med att mäta förändring och utveckling visade sig emellertid snart, och det var framförallt två problem som blev tydliga. Det var dels problem med att skapa ekvivalenta mätskalor, och dels problem med uppskattning och förståelse av storleken på eventuella mätfel (Keeves, 1988 b, s 241-246). I ekvivalenta mätskalor tillåter siffervärdena jämförelser och studier av skillnader mellan uppmätta värden, eftersom differensen mellan intilliggande värden är lika stor. Utvecklingen av pedagogiska mätmetoder och mätningar har mot bakgrund av detta inriktats mot att skapa och konstruera variabler som kan vara användbara i utbildnings- och undervisningsforskning och samtidigt svara mot kraven på dessa variabler avseende exakthet, tro-

värdighet, reliabilitet och validitet. Exempel på aktuella variabler kan vara värderingar av beteenden, prestationer, mätning av socioekonomisk status eller hembakgrund samt kvalitativa mått från utvärderingar av olika slag.

En teoretisk ansats för att utveckla pedagogiska mätningar är "latent *trait measurement model*". *De dimensioner* man vill mäta är latenta, vilket innebär att man måste söka mätbara manifesta variabler som har en teoretisk och empirisk koppling till dessa. Mätningar enligt "latent trait models" anger till exempel en individs eller en grupps prestationer eller egenskaper i den latenta dimensionen utefter ett kontinuum. Detta kontinuum har samma egenskaper som en intervallskala, vilket innebär att storleksskillnader mellan uppmätta siffervärden kan tolkas och värderas. En intervallskala har vidare ingen absolut nollpunkt och differensen mellan olika siffervärden på skalan är lika stor. Testuppgifter placeras utefter detta kontinuum och uppgifterna förutsätts spegla en egenskap eller en förmåga hos individen. "Latent trait measurement model" avser att mäta den förmåga som krävs för att genomföra och lösa de olika testuppgifterna. Enligt "latent trait measurement model" skapas möjlighet att mäta tillväxt, förändring eller stabilitet i prestation på ett sätt som tidigare inte var möjligt. Det skapas även möjlighet att skräddarsy ett test för att mäta en individs prestationer oberoende av en referensgrupp (Keeves, 1988 b, s 241-246).

Utifrån "latent trait measurement model" har "Item response theory", IRT, utvecklats. IRT är i grunden en teori om relationen mellan ett svar på en testuppgift ("item response") och en bakomliggande egenskap ("underlying trait"). Den bakomliggande egenskapen antas vara en förmåga av något slag hos individen. Det antas vidare att förmågenivån är systematiskt relaterad till individens möjligheter att lösa olika uppgifter. "Latent trait measurement models" och IRT används på variabler som härrör från många mätningar vilka nödvändigtvis inte är likvärdiga. Vid mätningarna erhålls vanligtvis svar på en serie testuppgifter som skiljer sig åt vad gäller svårighetsnivå eller krav på förmåga. Genom svaren kan nivån på den antagna bakomliggande egenskapen avläsas (Carroll, 1988, s 247-253).

Idén och teorin bakom "latent trait models" och IRT är alltså att utifrån ett antal observerade svar på olika uppgifter skapa möjligheter att erhålla "mått på" eller uppskattningar av en bakomliggande egenskap.

IRT kan bara användas framgångsrikt genom det som har kallats "serios testning" vilket innebär användning av test som innehåller ett mycket stort antal uppgifter, "multi-item test", och testning av ett

mycket stort antal personer, från några hundra till flera tusen individer (Carroll, 1988, s 247-253).

De flesta IRT-test är konstruerade för att mäta en enda egenskap eller förmåga, till exempel verbal förmåga. IRT gör antagandet att det är möjligt att matematiskt beskriva relationen mellan en individs förmågenivå och prestation eller genomförande av en testuppgift. IRT antar vidare att

- det är möjligt att karaktärisera och beskriva en testuppgift oberoende av den grupp människor som kan komma att besvara den,
- det är möjligt att karaktärisera en individ oberoende av vilka testuppgifter som ges till individen ur det aktuella testet som konstruerats enligt IRT, det vill säga att alla uppgifterna antas mäta en och samma dimension samt att
- det är möjligt att förutsäga ett tests egenskaper före testgenomförandet (Lord och Stocking, 1988, s 269-272).

Det finns dock en del nackdelar med IRT enligt Lord och Stocking (1988). De menar att det till exempel för närvarande inte är möjligt att fullständigt kontrollera noggrannheten med vilken antagande följs upp av data. Med antaganden avses här den bakomliggande egenskapen, förmågan, som är tänkt att mätas i testet. Förutsägelser och antaganden gjorda med utgångspunkt i IRT kan emellertid ofta bli oberoende verifierade. En annan nackdel är att testning enligt IRT är en mycket kostsam metod, bland annat beroende på kravet på ett stort antal testpersoner. Bearbetning av det oftast väldigt omfattande datamaterialet kräver dessutom kraftfulla datorer.

Kartläggning och bedömning av läsförmåga

Läsförmåga har i tidigare studier ofta definierats och bedömts mot bakgrund av angivelse av ett visst antal genomgångna skolår eller med presentation av resultat på olika standardiserade lästest, där förmågan angetts utifrån mer eller mindre godtyckligt satta gränser på en skala. Läsförmåga har ofta presenterats som en förmåga individen har eller är i avsaknad av. Det finns många exempel på kartläggning av läsförmåga som grundar sig på detta sätt att definiera och bedöma densamma.

Grundin (1977) kartlade svenska 25- och 35-åringars läs- och skrivfärdighet med hjälp av standardiserade läs- och skrivtest i det tidigare nämnda Vuxen-LÄSK-projektet. Resultaten jämfördes sedan med

fastställda förmågenivåer på dessa test, för till exempel elever i grundskolans årskurs 6.

Elbros m fl (1991) mål med kartläggningen av vuxna danskars läsförmåga var att hitta en funktionell läsförmågenivå som motsvarade de läskrav som det danska samhället ställer på den vuxna individen. Valet av texter för kartläggningen grundades på funktionell vuxenläsning och en miniminivå för läsförmågan angavs utifrån det testmaterial som valdes. God läsförmåga innebar i denna kartläggning den förmåga som krävdes för att lösa förelagda uppgifter till utvalda texter.

I den Nationella utvärderingen av grundskolan (NU) redovisar Holmberg (1992) hur kartläggning av läsförmågan hos elever i årskurs 5 i svensk grundskola genomförts. Läsförmågan bedömdes utifrån den speciella texten som eleven läste och de frågor till texten som eleven besvarade. Gränserna för nivån på läsförmågan var satta mot bakgrund av erfarenhet av elevers läsförmåga samt teoretisk kunskap om densamma.

Ovan nämnda mätningar av läsförmåga är svåra att använda då målet är att göra jämförelser mellan läsförmågan hos befolkningen i olika länder. Mätningarna grundar sig på krav utifrån som är nationellt och kulturellt betingade. Skillnader i utbildningssystem och läroplaner omöjliggör rättvisa jämförelser om man relaterar prestationer till en viss skolnivå eller en viss åldersgrupp. Skolstartsålder och undervisningsinnehållets uppläggning kan vara ytterligare faktorer som orsakar skillnader i läsförmåga trots att undersökningsgrupperna har samma levnadsålder eller har fullföljt samma antal skolår. Själva testinstrumenten kan också bidra till svårigheter vid internationella jämförelser av läsförmåga. Om dessa inte är identiska uppstår problem med att jämföra provuppgifter och de krav på förmågan som ställs för att lösa dem. Utgår man från ett och samma testinstrument kan å andra sidan nationell och kulturell särart samt översättningen av provuppgifterna påverka individens testresultat, med följd att jämförelser blir svåra att genomföra. Det är alltså förenat med stora svårigheter att hitta *ett kriterium* eller *ett bestämt gränsvärde* som kan användas vid jämförelser av läsförmågan i olika länder.

Om läsförmågan dessutom betraktas som sammansatt av en mängd olika delförmågor och kompetenser påverkar det också sättet att definiera och kartlägga nivån på förmågan.

Stanovich (1988) ifrågasätter hur jämförelser av läsförmåga mellan olika grupper görs. Ibland bedöms läsförmågan med hjälp av test där läsförståelsen fokuseras. I andra fall graderas läsförmågan med hjälp av mätningar avseende ordavkodningsförmågan. I ytterligare andra

fall utgör en kombination av läsförståelse- och ordavkodningstester grund för bedömning av läsförmågan. Läsförståelse och fonologisk analys och kodning tar emellertid i sin tur intelligens och generella kognitiva processer i anspråk liksom t ex vokabulär, omvärldskunskap och strategisk förmåga.

De få studier av vuxnas läsförmåga som genomförts har oftast utgått från begreppet funktionell läs- och skrivförmåga (Grundin, 1977; Elbro m fl, 1991). Varje studie har utifrån lokala förhållanden definierat nivåer och gränser avseende läsförmågan vilket omöjliggör jämförelser mellan de olika studiernas resultat.

I IALS-studien relateras läsuppgiftens krav till individens förmåga i en kontinuerlig skala från den mycket enkla uppgiften och den mycket begränsade förmågan till den mycket komplicerade uppgiften och den avancerade förmågan. Det finns ingen på förhand bestämd gräns för otillräcklig respektive tillräcklig förmåga eller *godkänd* respektive *icke godkänd* nivå. En sådan definition och kartläggning av läsförmågan gör att internationella jämförelser blir möjliga (OECD, 1995, s 24). För att mäta läsförmåga användes Item Response Theory, IRT, då IALS-undersökningens läsuppgifter konstruerades. Uppgifternas svårighetsgrad bestämdes mot bakgrund av hur de deltagande individerna lyckades att fullfölja de olika läsuppgifterna. Ju fler individer som lyckades lösa en viss läsuppgift ju lägre svårighetsgrad bedömdes uppgiften ha. Individens förmågenivå bestämdes genom prestationen på de olika uppgifterna på olika svårighetsnivåer. Individens förmågenivå uttrycks som värden på tre olika "literacy"-skalor, "prose literacy", "document literacy" och "quantitative literacy", och motsvarar i IALS-undersökningen de svåraste läsuppgifter individen normalt klarar med 80 procents sannolikhet. I rapporten "Literacy, Economy and Society" (OECD, 1995) förklaras denna mätmetod med hjälp av ett exempel från idrottsvärlden. Relationen mellan en uppgifts svårighetsnivå och individens förmågenivå kan jämföras med situationen för en höjdhoppare. Varje höjdhoppare har en högsta höjd som han eller hon oftast klarar av. Lägre höjder klarar höjdhopparen för det mesta medan högre höjder klaras endast vid något tillfälle (s 28).

Kirsch och Mosenthal (1990) har i en studie analyserat läsuppgifter inom läsområdet "document literacy" för att identifiera faktorer som påverkar läsuppgifternas svårighetsgrad. Undersökningen genomfördes 1985 i USA och undersökningsgruppen utgjordes av ett representativt urval av unga vuxna i åldrarna 21-25 år. Deltagarna fick i samband med en intervju besvara frågor ur en bakgrundsenkät samt lösa ett antal läsuppgifter.

Tre grupper av faktorer identifierades vid analysen av läsuppgifternas svårighetsnivå; textfaktorer som innebar bestämningar av läsmaterialets komplexitet och längd, uppgiftsfaktorer som representerade relationer mellan information som presenterades i direktiv och uppgifter och information i läsmaterialet som låg till grund för uppgiftemas bearbetning samt processfaktorer som innefattade förmågor och strategier för att identifiera, lokalisera och sammanföra information för att lösa en läsuppgift. De faktorer som tydligt påverkade en läsuppgifts svårighetsgrad var antalet faktaenheter i texten, antalet övergripande kategorier och faktaenheter som behövde relateras till varandra för att lösa en uppgift korrekt samt nivån på den strategiska förmågan för att finna samband mellan information i en texts olika delar (Kirsch och Mosenthal, 1990).

INTERNATIONAL ADULT LITERACY SURVEY, IALS

Läsförmågan hos vuxna personer i ett samhälle anses ha stor betydelse för ett lands möjligheter att utvecklas industriellt och ekonomiskt. En god läsförmåga är nödvändig för att kunna fungera i samhället och motsvara de krav som ställs i samband med arbete. Flera länder har därför visat stort intresse för att identifiera den vuxna befolkningens nivå vad gäller läsförmåga men också för hur läsförmågan varierar mellan olika befolkningsgrupper och vad som kan göras för att förbättra densamma.

Följande presentation av International Adult Literacy Survey, IALS, grundar sig på den genomgång och sammanfattning av studien som finns i rapporten "Literacy, Economy and Society" (OECD, 1995). Jag kommer i detta avsnitt att beskriva bakgrunden till IALS-undersökningen, presentera underlaget för mätning av läsförmågan samt beskriva själva genomförandet av undersökningen.

Då andra källor än nämnda rapport ligger till grund för min framställning gör jag referenser på sedvanligt sätt.

Bakgrund

1992 konstaterade OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development, att en låg läsförmågenivå hos befolkningen var ett hot mot ett lands ekonomiska och sociala utveckling (OECD, 1992, s 9-11).

Mot bakgrund av dagens snabba utveckling av handelsunioner, ekonomiska unioner och gränsöverskridande arbetsmarknad, likaväl som den snabba utvecklingen av teknologisk och industriell verksamhet i asiatiska och latinamerikanska länder, upplevdes ett behov av en bredare kunskap om och förståelse av läsförmågan och de problem som följer av att befolkningen har låg eller ringa läsförmåga (OECD, 1992).

Utvecklingen av bland annat högteknologisk industri innebär att en del gamla yrken försvinner samtidigt som nya skapas. Det innebär emellertid också att kraven på personer som ska arbeta inom den högteknologiska industrin blir allt större. Lågutbildade personer får problem med att få anställning. Industrin kräver idag personer som kontinuerligt utbildas och vidareutbildas så att de utvecklar nya förmågor och kvalifikationer. En stor utmaning för framtidens utbildningsplanerare blir därför att lösa frågan om hur den vuxna befolkningens förmågor kan förbättras (OECD, 1992, s 13-15, 19-20).

Nivån på läsförmågan har effekt på möjligheten att lära effektivt och att vara flexibel i sitt lärande. Den har också effekt på möjligheten att skapa en kultur och tradition som innebär att livslångt lärande, återkommande utbildning, ses som naturligt och självklart. Läsförmågan påverkar också den vuxna befolkningens möjligheter att trots hög levnadsålder leva oberoende av socialt bistånd samt med en hög livskvalitet (OECD, 1992, s 18-19).

Människors kunskap och förmåga är en stor del av ett lands tillgångar och invånarnas läsförmågenivå påverkar landets möjligheter till utveckling och framåtskridande. En befolkning med hög nivå avseende läsförmåga har en positiv påverkan på landets ekonomiska tillväxt, sociala och kulturella utveckling samt inte minst på de enskilda individernas personliga utveckling och välbefinnande.

Eftersom det hittills saknats jämförbara internationella data avseende den vuxna befolkningens läsförmåga i olika länder var detta en första orsak till att starta IALS-projektet. Det fanns ett stort behov av en omfattande och systematisk kunskap om läsförmågans dimensioner och nivåer hos den vuxna befolkningen i olika länder för att kunna möta framtida behov och främja en gynnsam utveckling i internationella relationer. En andra orsak var behovet av att identifiera och försöka förstå skillnader i läsförmåga mellan olika befolkningsgrupper inom länder för att därefter kunna planera för åtgärder och bearbetning med målet att utjämna dessa skillnader (s 23-24).

International Adult Literacy Survey, IALS

IALS är ett samarbetsprojekt mellan sju länder och tre internationella organisationer med målet att för första gången göra en kartläggning av läsförmågan hos vuxna personer och därmed också kunna göra jämförelser vad beträffar läsförmåga inom och mellan olika länder. De deltagande länderna var Kanada, Nederländerna, Polen, Sverige, Schweiz, Tyskland och USA och de internationella organisationer som medverkade var OECD, European Union (EUROSTAT) samt UNESCO, Institut for Education. Arbetet med undersökningen har letts av Statistics Canada i samarbete med Educational Testing Service i USA och OECD i Paris. Irland deltog i förberedelsearbete för IALS-projektet men rapporterade inte sina resultat gemensamt med övriga länder.

Arbetet med IALS-projektet startade med två underliggande mål. Det första var att utveckla skalor som medgav jämförelser av läsförmågan hos människor, utifrån olika perspektiv på vad läsförmåga in-

nebär. Det andra målet var att kunna beskriva och jämföra den konstaterade läsförmågan hos människor från olika länder (s 16).

IALS-projektets definition och bedömning av läsförmåga

IALS-projektet har valt att definiera funktionell läsförmåga hos vuxna personer med hjälp av tidigare nordamerikanska och australiensiska undersökningars definition av denna förmåga (The Commonwealth Department of Employment, Education and Training 1989). IALS-projektets definition av läsförmåga är

> Using printed and written information to function in society, to achieve one's goals, and to develop one's knowledge and potential (OECD, 1995 s 14)

Denna definition innebär att läsförmågan betraktas som en informationsbearbetande förmåga vilken vuxna personer använder i det dagliga livet; på arbetet, i hemmet och som samhällsmedborgare.

IALS-projektets tolkning av läsförmåga innefattar delförmågor inom tre olika läsområden nämligen "prose literacy", document literacy" och "quantitative literacy" (s 14). "Prose literacy" innebär kunskap och förmåga att förstå och använda information från olika texter såsom artiklar, nyhetsreportage, skönlitteratur och dikter. För att kartlägga förmågan som betecknas som "document literacy" används arbetsinstruktioner, kommunikationstabeller, kartor och grafiskt framställd information. För att kunna använda dessa texter krävs kunskap och förmåga att lokalisera och använda information på olika sätt. Kunskapen och förmågan att använda kvantitativ information i text för att till exempel beräkna kostnader för en semesterresa som beskrivs i en resebroschyr, eller att beräkna årsräntan för ett bostadslån med hjälp av en tabell, benämns som "quantitative literacy" (s 14).

Sambandet mellan dessa tre delförmågor är mycket högt (rxy =0,8-0,9). IALS-projektet har trots detta valt att betrakta variablerna som särskiljbara delförmågor. Motivet till att ändå behålla uppdelningen är att begreppen speglar vardagsföreställningar om texttyper och förmåga (Kirsch och Scott Murray, 1997).

För var och en av de tre dimensionerna har en skala från 0 - 500 konstruerats och utefter denna skala har läsuppgifter med varierande svårighetsgrad placerats in. Skalan från 0 - 500 har delats in i fem olika förutbestämda förmågenivåer, från mycket låg eller ingen förmåga till mycket hög förmåga. (Figur 4).

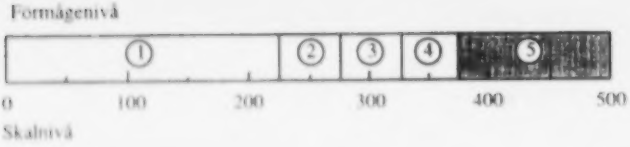

Figur 4. Literacy-skalornas indelning i förmågenivåer

En individs läsförmåga mäts alltså i "prose scale", "document scale" och "quantitative scale". Likaså anges svårighetsgraden för varje läsuppgift inom dessa tre läsområden som ett värde på skalan 0-500.

De olika förmågenivåerna för de tre läsområdena samt de förmågor och strategier som krävs vid läsning av olika typer av texter redovisas för var och en av de tre läsområdenas fem förmågenivåer på sidorna 43-48 i föreliggande arbete.

Beskrivning av läsområden och förmågenivåer

Alla texter och uppgifter i IALS-studiens olika läsområden är ordnade efter svårighetsnivå beroende på hur de deltagande individerna lyckats bearbeta läsuppgifterna men också utifrån de förmågor och strategier som krävs för att fullfölja uppgifterna. Genom att relatera läsuppgifter till de kognitiva krav som ställs för att lösa desamma, till exempel lokalisering och generering, skapas möjligheter att förstå vilka förmågor och vilken kunskap som krävs för att lyckas med uppgifter på olika förmågenivåer (s 27).

"Prose literacy"

De texter som används i "prose literacy"-delen av IALS-studien speglar läsarens förmåga att förstå och använda given information i löpande text. En varierad samling texter har valts ut och dessa representerar texter som är aktuella och vanliga i vardagslivet, såväl i samband med arbete som under fritid. Som exempel kan nämnas artiklar ur tidningar och tidskrifter samt broschyrer av olika slag. Texterna varierar i både längd och innehåll. De återges i undersökningsmaterialet i sin helhet och med sin ursprungliga utformning vad gäller lay-out och typsnitt.

Uppgifterna i "prose literacy"-delen av IALS-studien representerar tre informationsbearbetande processer nämligen *lokalisering, integrering* och *generering*. Uppgifter där förmågan att lokalisera krävs, innebär att läsaren i en text ska finna information som efterfrågas i en

uppgift eller i ett direktiv. En integrerande bearbetningsförmåga när det gäller läsning ställer krav på läsaren att sammanföra olika informationsdelar i en text för att kunna lösa och besvara en uppgift. Genom att producera ett skriftligt svar där information bearbetats genom textbaserade inferenser eller med hjälp av tidigare kunskap visar individen sin förmåga att generera information. "Prose literacy"-delen innehöll 34 texter och uppgifter med en varierande svårighetsgrad från 188 till 377 på literacy-skalan (0-500). (Figur 5)

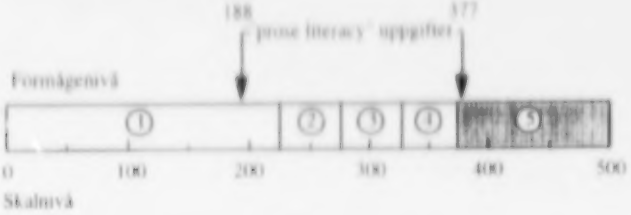

Figur 5. "Prose literacy"-uppgifternas placering på literacyskalan

För att klara uppgifter på nivå 1 (0-225) krävdes att läsare skulle kunna lokalisera en informationsenhet i en text, vilken var identisk eller synonym med den informationsenhet som angavs i själva läsuppgiften.

Kraven på nivå 2 (226-275) innebar förmåga att lokalisera en eller flera informationsenheter i texter som också innehöll flera distraktorer. Uppgifter på denna nivå kunde även ställa krav på förmågan att integrera, jämföra eller kontrastera given information.

Nivå 3 (276-325) ställde krav på läsaren att vid informationssökning i text göra enkla inferenser för att kunna lösa läsuppgifterna. Den information som behövdes för att kunna bearbeta uppgiften var spridd i olika delar av texten. Även krav på integrering, jämförelse och kontrastering av information kunde ställas.

Texter med en ökad mängd distraktorer, ej relevant information samt texter med ett mer abstrakt innehåll utgjorde underlag för läsuppgifterna på nivå 4 (326-375). Den i uppgifterna efterfrågade informationen krävde förmåga att göra textbaserade inferenser och kunde innebära att flera svar skulle avges. Uppgifterna på nivå 4 innebar även att läsaren skulle integrera och kontrastera given information som presenterades i relativt omfattande texter.

Den femte förmågenivån (376-500) ställde de högsta kraven på individens informationsbearbetande förmåga. En del uppgifter på denna nivå krävde av läsaren att kunna söka fakta i informationstäta

texter med många distraktorer, vilka skilde sig mycket lite åt. Läsaren var tvungen att göra textbaserade inferenser på en hög nivå eller använda specialkunskaper för att lösa uppgifterna.

"Document literacy"

I det dagliga livet kommer vuxna läsare ofta i kontakt med tabeller, skalor, diagram och kartor i olika texter. Kunskap och förmåga att bearbeta sådan information är därför en viktig del av läsförmågan.

Frågor som ställs och direktiv som ges i de olika uppgifterna inom läsområdet "document literacy", är i huvudsak grundade på fyra typer av informationsbearbetande förmågor som används vid läsning. Dessa fyra förmågor är *lokalisering, "cycling", integrering* och *generering*. Innebörden av de informationsbearbetande processerna lokalisering, integrering och generering har tidigare beskrivits under avsnittet "prose literacy". "Cycling" avser förmågan att kunna följa och upprepa en sekvens av beräkningssteg vid informationsbearbetning. Läsaren ska då kunna lokalisera och sammanföra efterfrågade informationsdelar i en text men "cykling" skiljer sig från förmågan lokalisering i avseendet att de efterfrågade informationsdelarna måste bearbetas i en bestämd följd eller sekvens.

Följande egenskaper avgör svårighetsgrad i "document literacy"-uppgifterna:

- antal kategorier av information eller kännetecken på densamma som läsaren måste bearbeta eller sammanföra,
- antal kategorier av information eller kännetecken på densamma som finns i texten och kan tyckas möjlig eller korrekt att använda, men som endast innehåller en del av den information som behövs för ett riktigt svar på en förelagd uppgift,
- den utsträckning till vilken efterfrågad information i en uppgift är tydligt relaterad till informationen i "document"-texten samt
- strukturen och innehållet i "document"-texten.

"Document literacy"-delen innehöll 34 texter och uppgifter som ordnats på skalan 0-500 från 182 till 408 (figur 6). Uppgifternas inbördes ordning grundar sig, liksom i "prose literacy"-delen, dels på vilka informationsbearbetande förmågor som krävs och dels på hur de vuxna läsarna från samtliga i IALS-studien deltagande länderna lyckats med att besvara uppgifterna.

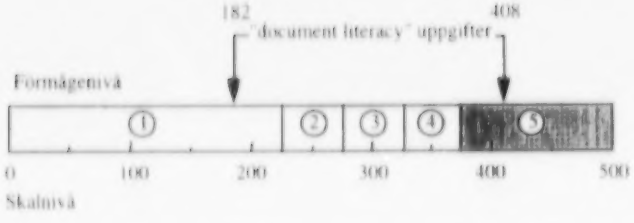

Figur 6. "Document literacy"-uppgifternas placering på literacy-skalan

Uppgifter på nivå 1 (0-225) i "document"-skalan fordrade av läsaren att kunna lokalisera en informationsenhet som hade ordagrann överensstämmelse med information i "document"-texten. Om texten innehöll distraherande information var den klart åtskild från den aktuella informationsenheten.

På förmågenivå 2 (226-275) var "document"-uppgifterna mer varierade. Några uppgifter innebar att lokalisera en informationsenhet där samtidigt en mängd distraherande information presenterades. Det ställdes också krav på förmåga till textbaserade inferenser på låg nivå samt förmåga att cykliskt ordna efterfrågad information.

För att lösa uppgifter på nivå 3 (276-325) måste läsaren kunna sammanföra information från en eller flera tabeller och diagram. En del uppgifter innebar att läsaren skulle göra bokstavliga eller synonyma sammankopplingar av informationsdelar men kravet var då att även ta kompletterande information i beaktande eller att sammanföra flera kännetecknande delar på en viss informationsenhet. Andra uppgifter fordrade av läsaren att cykliskt ordna given information för att avge flera svar på ställda delfrågor.

Förutom tidigare beskrivna krav på informationsbearbetande förmågor på nivå 1 - 3 efterfrågades på nivå 4 (326-375) förmågan att göra textbaserade inferenser på hög nivå. Vid några tillfällen krävdes beaktande av kompletterande information i texten för att kunna fullfölja den informationsbearbetande processen och svara korrekt på uppgiften.

Nivå 5 (376-500) ställde de högsta förmågekraven på läsaren. Uppgifterna handlade om att söka information i komplext utformade tabeller och diagram, att utföra inferenser på hög nivå samt att i bearbetningen använda kompletterande information eller specialkunskaper.

"Quantitative literacy"

"Quantitative literacy" skiljer sig från den typ av kunskap och förmågor som traditionellt sammanförs i begreppet läsförmåga. Eftersom vuxna utför många aritmetiska operationer i vardagslivet och grunden för dessa operationer ofta vävs in i skriven information, tabeller och diagram anses "quantitative literacy" vara en betydelsefull del av läsförmågan (s 42). Svårighetsgraden på texter och uppgifter i "quantitative literacy"-delen är en funktion av flera olika faktorer som till exempel:

- den *speciella aritmetiska operationen* som krävs för att lösa uppgiften,
- *antalet aritmetiska operationer* som är nödvändiga för att utföra de direktiv som ställs,
- hur den *aritmetiska informationen integreras* i det skrivna materialet samt
- nivån på de textbaserade *inferenser* som måste göras för att *identifiera vilken typ av aritmetisk operation* som är aktuell.

"Quantitative literacy"-skalan bestod av 33 texter och uppgifter med varierande svårighetsgrad från 225 till 408 på literacy skalan 0-500 (figur 7).

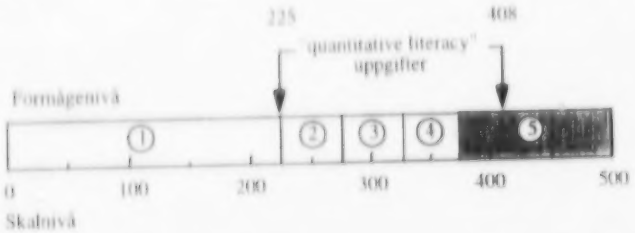

Figur 7. "Quantitative literacy"-uppgifternas placering på literacy-skalan

Den enklaste "quantitative literacy"-uppgiften och samtidigt den enda på nivå 1 (0-225) hade en svårighetsnivå motsvarande 225 på skalan 0-500. Kravet på läsaren var att med hjälp av information i text utföra *en* relativt enkel aritmetisk operation (addition). Det numeriska underlaget för operationen var tydligt angivet i texten.

För att bearbeta uppgifter på nivå 2 (226 - 275) skulle läsaren utföra *en* aritmetisk operation genom att använda numeriskt material som var relativt enkelt att lokalisera i texten men som ej kunde bearbetas i den ordningsföljd som det presenterades på. Formuleringen av uppgiften och utförandet av textunderlaget kunde distrahera läsaren.

Även på nivå 3 var *en* aritmetisk operation tillräcklig för att läsaren skulle kunna lösa uppgifterna. Operationerna på denna nivå var emellertid mer varierade och även multiplikations- och divisionsoperationer återfanns här. Läsaren måste kunna identifiera två eller fler numeriska värden vilka presenterades i olika delar av dokumentet. Dokumentet kunde också innehålla mer information än som behövdes för att lösa uppgiften.

Uppgifter som krävde *en* aritmetisk operation men där informationsunderlaget varken innehöll tydlig numerisk angivelse eller ledning för den aritmetiska operationens inriktning hade en svårighetsgrad från 326 till 375 och utgjorde nivå 4 på "quantitative literacy"-skalan. Uppgifterna och direktiven på denna nivå innehöll inga semantiska ledtrådar av typen "beräkna skillnaden mellan..." eller "hur många..." som hjälp till läsaren.

Nivå 5 (376-500) innehöll dokument med uppgifter och direktiv där läsaren skulle utföra flera aritmetiska operationer i en viss ordning efter att ha identifierat problemet och det numeriska underlaget med hjälp av presenterat material eller med hjälp av tidigare kunskaper.

De olika förmågenivåerna inom de tre läsområdena "prose literacy", "document literacy" och "quantitative literacy" innebär inte bara underlag för att beskriva en progression vad gäller kraven på informationsbearbetande förmågor vid läsning, utan ger också stöd för att kunna förklara hur en individs uppmätta förmåga speglar sannolikheten för individens möjligheter att förstå och bearbeta liknande dokument och uppgifter i en vardagssituation. Konkret uttryckt innebär detta att en individ som presterar på en skalnivå motsvarande 250 (förmågenivå 2) på IALS-studiens samtliga "literacy"-skalor förväntas att till minst 80 procent klara av att bearbeta och lösa andra uppgifter som kan jämföras med uppgifterna på denna nivå. Det innebär inte att individen inte kan lösa uppgifter som ligger på nivå 3 eller högre, men sannolikheten att lyckas på högre nivåer är liten.

Genomförandet av IALS-undersökningen

Hösten 1994 och våren 1995 genomfördes IALS-undersökningen i samtliga sju deltagande länder i Europa och Nordamerika.

Varje land uppmanades att dra ett nationellt sample som ett sannolikhetsurval av befolkningen från och med 16 år och till och med 65 år. Detta grundsample skulle dras ur befintliga befolkningsregister. De personer som vid tiden för undersökningen vistades på institution, till exempel fängelser och sjukhus, skulle exkluderas. I tabell 1 redovisas de deltagande ländernas population mellan 16-65 år, de språk som undersökningen bjöds på samt respektive undersökningsgrupps storlek.

Tabell 1. Deltagande länder, testspråk och antal undersöknings deltagare i International Adult Literacy Survey (OECD, 1995, s 15)

Country	Population aged 16 to 65 covered by the study	Language of test	Sample yield
Canada	13 676 612	English	3 130
	4 773 648	French	370
Germany	53 826 289	German	2 062
Netherlands	10 460 359	Dutch	2 837
Poland	24 475 649	Polish	3 000
Sweden	5 361 942	Swedish	2 645
Switzerland	1 008 275	French	1 435
	3 144 912	German	1 393
United States	161 121 972	English	3 053

Länderna hade frihet att komplettera studien med uppgifter om personer äldre än 65 år. Detta gjorde flera länder, däribland Sverige. I den svenska undersökningen deltog därför 3 038 personer från 16 år och uppåt, men antalet svenska deltagare mellan 16 och 65 år var, som tabellen ovan anger, 2 645.

Testningen av de vuxna deltagarnas läsförmåga genomfördes i deltagarens hemmiljö. Varje test inleddes med en intervju då frågor om bakgrund och nuvarande livssituation besvarades. Dessa data inhämtades dels för att senare kunna analysera hur läsförmågan är relaterad till bland annat utbildningsnivå samt sociala och ekonomiska för-

hållanden och dels för att kunna jämföra förhållanden och analyser från olika länder. Den inledande intervjun tog ungefär 20 minuter att genomföra.

Hela IALS-materialet bestod av 42 texter och 114 läsuppgifter. Texterna var hämtade från vardagslivet och utgjordes till exempel av tidningsartiklar, kartor och broschyrer. Val av texter och ämnesområden för dessa gjordes utifrån noggrant specificerade kriterier.

> Först och främst måste intervjupersonerna komma i kontakt med ämnesområdet ifråga i det dagliga livet. Texter och områden valdes från en pool med bidrag från flera länder. Kravet har varit att det utvalda materialet skulle mäta läsförmåga i en och samma dimension i samtliga deltagande länder. Det måste också vara relevant för alla deltagande länder, och uppgifterna måste vara avpassade för en survey-undersökning.
> (Skolverket, 1996 a, bilaga 1 s 68)

Avsikten med konstruktionen av det stora antalet texter med uppgifter var att skapa en bank av läsuppgifter som underlag för att kunna sätta samman flera jämförbara test av lämplig omfattning. Tanken var således aldrig att alla deltagarna skulle genomföra samtliga uppgifter, detta bland annat beroende på att det tidsmässigt skulle blivit alltför omfattande att genomföra intervjuer och tester. Varje deltagare genomförde alltså ett urval om cirka 40 av samtliga uppgifter.

Uppgifterna var uppdelade i 7 block och varje block innehöll 5-6 texter med i genomsnitt 3 frågor per text. Texterna i varje block representerade de tre tidigare presenterade läsområdena och respektive läsområdes fem olika förmågenivåer.

Varje undersökningsdeltagare bearbetade ett testhäfte. Testhäftet innehöll uppgifter från 3 block. Häftet var sammansatt så att individen skulle kunna bearbeta innehållet på ungefär 45 minuter. Sammanlagt har sju olika testhäften utarbetats. Den inledande intervjun och bearbetningen av texter och uppgifter tog således totalt cirka 60 minuter att genomföra.

Under den inledande intervjun ombads varje deltagare att läsa texter och besvara sex läsuppgifter i ett bashäfte. De deltagare som besvarade två eller flera av uppgifterna i bashäftet korrekt fick bearbeta hela testhäftet som omfattade ett fyrtiotal uppgifter. 93,1 procent av samtliga deltagare genomförde hela testet (Kirsch och Murray, 1997).

En del av bakgrundsfrågorna i intervjun skilde sig något åt mellan de olika länderna eftersom de avpassats efter nationella behov, medan däremot läsuppgifterna var identiska för samtliga deltagande länder.

IALS-undersökningens genomförande i Sverige

Inför den svenska undersökningen drogs ett slumpmässigt grundsample ur befintliga befolkningsregister. Detta grundsample bestod av 5 275 personer från 16 år och uppåt. 167 personer bedömdes ej höra till populationen och av de återstående 5 108 personerna genomförde 3 038 intervjuundersökningen.

Det svenska samplet drogs som ett stratifierat urval där Sveriges kommuner delades in i två huvudgrupper, städer och landsbygd. Individer ur olika strata valdes sedan med ett antal proportionellt mot befolkningsstorlek (Skolverket, 1996 a, s 73).

I Sverige har TEMO AB på uppdrag av Skolverket genomfört intervjuer och tester. Intervjuarna har utbildats för uppdraget i avsikt att standardisera intervjugenomförandet. De personer som bearbetat och rättat det insamlade datamaterialet har likaså genomgått utbildning inför arbetet (Skolverket, 1996 a, s 77).

Bortfall i den svenska undersökningen

Den svenska undersökningen redovisar ett bortfall på ungefär 40 procent. Av dessa har drygt 7 procent inte medverkat på grund av sjukdom medan drygt 54 procent vägrade att delta efter det att de hade besvarat en bakgrundsenkät bestående av ett antal frågor per telefon. Den resterande andelen av bortfallet utgörs av personer som inte har kunnat lokaliseras eller som totalvägrat att medverka.

Det är emellertid viktigt att här påpeka att detta bortfall beräknats på hela urvalet i åldrarna 16 år och uppåt. Vid jämförelser med övriga deltagande länders bortfall bör detta beräknas på urvalsgruppen i åldrarna 16-65 år. Bortfallet reduceras då till ca 35 procent.

Efter undersökningen har en bortfallsuppföljning genomförts. Ett slumpmässigt urval om 150 personer drogs ur den grupp på 2 070 personer som inte besvarade intervjun. Av dessa 150 personer genomförde 78 bortfallsuppföljningen.

47 personer genomförde undersökningen på samma sätt som deltagarna i huvudundersökningen medan 31 personer genomförde undersökningen ensamma i hemmet utan intervjuare. Resultaten för den första gruppen om 47 personer är jämförbara med resultaten för deltagarna i huvudundersökningen. Den senare gruppen om 31 deltagare uppnår däremot ett resultat som inte kan anses tillförlitligt (Skolverket, 1996 a, s 76-77).

Analyser av felkällor i samband med genomförandet av IAL-Undersökningen har gjorts vid Statistics Canada. Dessutom har både internationella och nationella experter granskat undersökningens kvalitet. Det svenska urvalet av undersökningsdeltagare och deras representativitet uppvisar inga allvarliga brister och inga kvalitetsproblem, som skulle hindra presentation av resultaten (Skolverket, 1996 a, s 73, 77-78, Kirsch och Murray, 1997).

UNDERSÖKNINGENS HUVUDRESULTAT

Rapporten "Literacy, Economy and Society" (OECD, 1995) innehåller bara de första stegen av analys och tolkning av den omfattande datamängd som samlats in i och med IALS-undersökningen. Det fortsatta arbetet med bearbetning av data kommer att utföras i samarbete mellan de i studien deltagande länderna.

Följande avsnitt är en redovisning av undersökningens huvudresultat samt tolkningar av dessa och utgår från rapporten "Literacy, Economy and Society" (OECD, 1995). Då andra källor ligger till grund för min framställning görs referenser på sedvanligt sätt.

De viktigaste slutsatserna som den första bearbetningen av IALS-undersökningens data lett fram till är att:

- det finns betydelsefulla skillnader i läsförmåga hos befolkningen både inom det egna landets gränser och vid jämförelser mellan olika länder. Dessa skillnader är klart relaterade till skillnader i sociala och ekonomiska förhållanden inom och mellan länder,

- brister i läsförmåga finns inte bara hos marginella befolkningsgrupper. Stora delar av den vuxna befolkningen har väsentliga brister i sin förmåga. Detta visar på behov av att skapa och erbjuda nya inlärningstillfällen så att förmågenivån hos en stor grupp av befolkningen kan förbättras,

- läsförmågan har ett tydligt samband med livschanser och individens möjlighet att utnyttja dessa,

- läsförmåga är inte direkt relaterad till utbildningsnivå i avseende na att lång utbildning leder till god läsförmåga och att kort utbildning resulterar i dålig läsförmåga. Utbildning ger bara en mer eller mindre stabil grund för fortsatt utveckling av läsförmågan,

- läsförmåga stärks och utvecklas genom regelbunden användning. En omgivning där livslångt lärande ses som naturligt påverkar läsförmågan i positiv riktning samt

- vuxna med en låg nivå på sin läsförmåga redovisar inte att de har problem med läsning. De är tvärtom nöjda med sin läs-förmåga. Den subjektiva bedömningen av läsförmågan är med andra ord inte relaterad till den objektivt uppmätta läsförmågan (s 115-116).

Det övergripande målet med International Adult Literacy Survey, IALS, var att i ett antal olika länder utforska och jämföra faktorer som kunde relateras till läsförmåga. Dessa faktorer kunde dels innefatta sådana som *leder till* läsförmåga, som till exempel utbildning, dels sådana som *upprätthåller* läsförmågan, såsom läsvanor och krav på läsning i samband med yrkesutövning samt dels sådana som betraktas som *konsekvenser av* läsförmåga, såsom yrke och inkomst. Avsikten med IALS-undersökningen var dock inte att rangordna länderna efter befolkningens läsförmågenivå även om mätningarna visar på intressanta skillnader i förmåga mellan och inom den vuxna befolkningen i de deltagande länderna.

I min fortsatta redovisning av IALS-undersökningens huvudresultat och tolkningar lyfter jag fram de viktigaste faktorerna som var tydligt relaterade till läsförmåga. Inledningsvis presenteras faktorer som *leder till* läsförmåga därefter sådana som *upprätthåller* densamma. Till sist redovisar jag faktorer som betraktas som *konsekvenser av* läsförmågan.

Faktorer som leder till läsförmåga

Läsförmåga har ett tydligt samband med utbildning men nivån på förmågan är inte direkt kopplad till antal utbildningsår eller en viss utbildningsnivå. För att kunna jämföra utbildningsnivåer mellan olika länder har IALS-studien använt sig av ISCED-systemet (International Standard Classification of Education). Detta system identifierar åtta utbildningsnivåer, från grundskolenivå eller lägre till universitetsutbildning. Fem nivåer har använts i IALS-studien eftersom de lägsta ISCED-nivåerna slagits samman beroende på det ringa antalet individer på dessa nivåer. Även de två högsta nivåerna i ISCED-systemet har av samma anledning slagits samman (s 73).

IALS-undersökningens resultat visade att en högre utbildningsnivå medförde en ökad sannolikhet att prestera på förmågenivå 5. Sambandet mellan utbildning och läsförmågenivå varierade dock mellan de deltagande länderna. Till en del kan detta förklaras av den skilda fördelningen på olika utbildningsnivåer bland befolkningen i olika länder. Som exempel kan nämnas att en betydligt större andel av den kanadensiska befolkningen (33 procent) än den tyska (14 procent) har fullföljt någon form av eftergymnasial utbildning. Detta borde kunna ha medfört att Kanada hade en större andel av befolkningen på färdighetsnivå 4 eller 5 i IALS-studien. Så var fallet för "prose literacy"-skalan och för "document literacy"-skalan, men inte för "quantitative literacy"-skalan (s 76). Det tycks alltså vara olika samband mellan ut-

bildning och "quantitative literacy" och mellan utbildning och "prose literacy" i Tyskland jämfört med Kanada. En slutsats av detta är att jämförelser av kompetens mellan länder med hjälp av individuella mått som antal utbildningsår eller utbildningsnivå är missvisande.

På den lägsta redovisade utbildningsnivån, grundskola eller lägre, redovisar Kanada, Polen, Schweiz (den tysktalande delen) och USA stora andelar av befolkningen (upp till 75 procent) på förmågenivå 1, medan Sverige endast har knappt 25 procent på samma förmågenivå (s 74). På den högsta redovisade utbildningsnivån enligt ISCED-systemet, universitetsutbildning, har Sverige procentuellt störst andel individer (drygt 60 procent) på förmågenivåerna 4 och 5 i jämförelse med IALS-studiens övriga länder. Efter avslutad gymnasial utbildning är förmågenivå 3 i IALS-studien den vanligaste i samtliga länder utom Polen, där förmågenivå 2 dominerar.

Utbildning i sig är ingen garanti för läsförmåga. Varje land har någon andel av befolkningen med högst utbildningsnivå på förmågenivå 1 och någon andel med lägst utbildningsnivå på förmågenivåerna 3, 4 och 5 inom samtliga läsområden. Som exempel kan nämnas att motsvarande 474 000 vuxna individer i Nederländerna, som åtminstone startat gymnasial utbildning, skulle klassificeras som individer med hög läsförmåga enligt UNESCO:s kriterier baserade på utbildningsnivå. Detta trots att deras resultat på IALS-testet placerade dem på förmågenivå 1 (s 77).

Det har tidigare konstaterats att en individs utbildning och läsförmåga påverkas av föräldrarnas utbildningsnivå. IALS-studiens resultat pekar också på att ett sådant samband finns men att det ser olika ut på olika nivåer och i olika länder. Som exempel kan nämnas att fler kanadensare än tyskar med föräldrar som har en relativt låg utbildningsnivå uppnår förmågenivå 4 eller 5. Detta skulle kunna tolkas som att sambandet mellan föräldrars utbildning och barnets läsförmågenivå är starkare i Tyskland än i Kanada. Det kan dock också vara en konsekvens av en, under senare år, omfattande utbyggnad av postgymnasial utbildning i Kanada vilken givit barnen större möjlighet till utbildning än som var fallet för föräldrarna (s 77).

Oberoende av utbildningsnivå är läsförmåga relaterad till ålder så tillvida att äldre individer generellt sett uppvisar en något lägre nivå på sin läsförmåga än yngre. Sambandet mellan ålder och läsförmåga är emellertid betydligt mera komplext än sambandet mellan utbildning och läsförmåga. Bland annat pekas på att skillnader i möjligheter till utbildning är och har varit stor för olika åldersgrupper i olika länder. Läsförmågan i vuxen ålder är inte heller bara ett resultat av formell utbildning utan påverkas av individens livssituation, av ett land

C 1

kultur och tradition samt av de krav som arbetslivet ställt på individen (s 80-83).

Faktorer som upprätthåller läsförmågan

Genom IALS-undersökningen har en stor mängd data insamlats avseende vuxnas läsvanor i samband med yrkesutövning och i dagligt liv. Ett huvudsyfte med insamlingen av dessa data var att utforska hur läsförmåga och läsvanor/läsaktivitet påverkar varandra. Studiens deltagare har bland annat besvarat frågor om hur ofta de varit engagerade med läsning och skrivning som en del av yrkesutövandet. Läsaktiviteten delades upp på sex olika typer av läsmaterial och skrivaktiviteten på fyra olika inriktningar av skrivarbete. Som exempel på läsmaterial kan nämnas brev och anteckningar, reportage och artiklar, manualer och kataloger samt direktiv och instruktioner i recept eller till mediciner. Skrivarbete, som efterfrågades i studien, kunde vara att skriva brev, räkningar, reportage eller artiklar.

Resultaten visar på en generell tendens i alla deltagande länder i avseendet att individer med god läsförmåga oftare redovisar att de läser i samband med arbete. Som exempel kan nämnas att 18 procent av den polska befolkningen på förmågenivå 1 på "document"-skalan redovisade att de läste instruktioner åtminstone en gång i veckan. Motsvarande procentandel för den polska befolkningen på färdighetsnivå 4 och 5 var 46 procent (s 90).

Omfattningen av läsaktivitet i arbetslivet varierar mellan olika yrken och eftersom yrket påverkar individens möjligheter och tillfällen till att praktisera läsning påverkar det också huruvuda läsförmågan upprätthålls och eventuellt utvecklas. Individer inom yrken som kräver postgymnasial utbildning är oftare sysselsatta med läsning i arbetslivet än individer med kortare utbildning. De som oftare är sysselsatta med läsning bearbetar också mer komplicerade läsuppgifter än de som inte läser så ofta i samband med arbete.

I samtliga deltagande länder var individer på förmågenivå 4 och 5 oftare sysselsatta med att skriva brev och föra skriftliga anteckningar än individer på förmågenivå 2. Allt eftersom skrivuppgifterna blev mer komplexa kunde ett starkare samband mellan ofta förekommande skrivaktivitet i samband med arbete och hög nivå på förmågan tydligt utläsas (s 94).

Den svenska undersökningsgruppen redovisade störst omfattning av läs- och skrivaktiviteter i samband med arbete medan den polska undersökningsgruppen rapporterade minst omfattning av sådana aktiviteter. Dessa skillnader speglar också de två ländernas olika fördel-

62

ning mellan antalet utövare inom olika yrken. Polen har, till skillnad från Sverige, en mycket stor andel av sin arbetskraft sysselsatt inom jordbruksnäringar där kraven på läs- och skrivförmågan inte är så höga och där tillfällen till läs- och skrivaktiviteter inte är så frekventa (s 99-100).

Många läs- och skrivaktiviteter är emellertid inte direkt kopplade till yrkesutövning utan är en del av den vuxnes dagliga liv. IALS-undersökningen ställde därför frågor till deltagarna om deras läs- och skrivvanor på fritiden. Frågorna gällde till exempel tidningsläsning, läsning av böcker och tidskrifter, biblioteksanvändning samt brevskrivning.

Att läsa tidningar var den vanligaste läsaktiviteten i alla länder men huruvida man läste en daglig tidning tycktes mera bero på nationalitet än på förmågenivå. Däremot visade sig läsning av böcker ha stor betydelse för nivån på läsförmågan. Betydligt fler individer på förmågenivå 4 och 5 än på de lägre nivåerna, rapporterade att de läste böcker varje dag. I alla länder gjordes de flesta biblioteksbesöken av individer på förmågenivå 4 och 5 (s 105-107).

Hälften av studiens samtliga deltagare skrev brev åtminstone en gång i månaden men bland dessa fanns fler individer med god läs- och skrivförmåga än individer med låg nivå på densamma.

Mot bakgrund av IALS-undersökningens resultat konstateras att läs- och skrivaktiviteter är starkt relaterade till läs- och skrivförmåga. En hög nivå på förmågan är ett resultat av vad vuxna gör och inte nödvändigtvis av studier. Stor betydelse för utveckling av god läsförmåga har samhället genom att skapa och erbjuda tillfällen till läsning och skrivning samt genom att värdera en god förmåga som betydelsefull för befolkningens välbefinnande och för ett lands utveckling.

Faktorer som betraktas som konsekvenser av läsförmågan

IALS-undersökningen samlade in data över huruvida de deltagande individerna var sysselsatta med förvärvsarbete, med studier eller saknade sysselsättning. I samtliga deltagande länders resultat framkom ett positivt samband mellan sysselsättning och läsförmåga så tillvida att de som hade sysselsättning, i form av arbete eller studier, uppvisade en högre nivå på läsförmågan än de som inte hade sysselsättning. Andelen ej sysselsatta individer på läsförmågenivå 1 var särskilt stor i Tyskland, Sverige och Polen (s 58). Som en följd av sambandet mellan sysselsättning och läsförmåga kunde även ett samband mellan inkomst och läsförmågenivå konstateras, vilket innebar att ju högre ni-

C3

vän på läsförmågan var ju mindre var andelen individer med låg inkomst.

Olika yrken ställer olika krav på läsförmågan och det framgick tydligt att i yrken som kräver lång utbildning var andelen individer på IALS-undersökningens förmågenivåer 4 och 5 större än inom yrken med krav på en lägre utbildningsnivå (s 63). Yrkesutövare inom jordbruksnäringar uppvisade låga nivåer på läsförmågan. Detta resultat var särskilt tydligt för Polen, som har en stor andel personer sysselsatta inom jordbruksnäringar. Vid analys av resultaten framkom även att vid utövning av jämförbara yrken i olika länder ställs olika krav på läsförmågan (s 64). Detta gör att jämförelser mellan länder mot bakgrund av yrkesutövande är osäkra och kräver omfattande bakgrundskunskap för att kunna genomföras. Särskilt stor skillnad i förmågenivå visade sig mellan hantverksutbildad arbetskraft i USA och Kanada jämfört med Tyskland. Mellan 25 och 30 procent av den hantverksutbildade arbetskraften i USA och Kanada presterade på förmågenivå 1 i IALS "document literacy"-del, medan motsvarande andel i Tyskland endast var 7 procent. Detta speglar förmodligen det faktum att större krav på utbildning och läsförmåga ställs på hantverksutbildad arbetskraft i Tyskland än i USA och Kanada. Yrkesutövare inom handels- och serviceyrken var den grupp som var svårast att relatera till någon av de fem läsförmågenivåerna i IALS-materialet. Alla fem förmågenivåerna fanns representerade men någon tydlig tendens i fördelningen gick inte att utläsa (s 63). En möjlig förklaring till detta skulle kunna vara att det i denna yrkesgrupp finns såväl högutbildade som lågutbildade individer.

Det är viktigt att här påpeka att sammankoppling av en viss nivå på läsförmågan med ett yrke mot bakgrund av utbildningsnivå är missvisande. Yrkesgrupper inom olika verksamhetsområden men med samma utbildningsnivå uppvisar tydliga skillnader i läsförmåga. Dessa förhållanden visar återigen på svårigheterna att relatera läsförmåga till enbart utbildning.

I flera länder innebär invandring ett tillskott av yrkesverksamma personer. Några av de länder som deltog i IALS undersökningen har en stor andel invandrare i åldern 16 - 65 år (ungefär 20 procent i Kanada) medan andra har mindre än 10 procent invandrare i nämnda åldersgrupp (Polen, Nederländerna och Tyskland). I Kanada uppvisar proportionellt fler invandrare än infödda invånare en läsförmåga motsvarande nivå 4 och 5. Detta kan möjligen vara en konsekvens av kanadensisk invandringspolitik. Kanada har nämligen sedan länge aktivt sökt invandrare med dokumenterat goda förmågor eftersom det ansetts finnas större möjligheter att erbjuda dem sysselsättning (s 71-72).

IALS-UNDERSÖKNINGENS SVENSKA DEL

Vid bearbetning av data från IALS-undersökningens svenska del har min ambition varit att försöka kartlägga mönster och försöka förstå faktorer som beskriver förhållandena mellan *utbildning*, *läsförmåga* och *läsvanor*. Jag utgår i min fortsatta redovisning från modellen som tidigare presenterats i figurerna 1 och 3, s 5, 32.

I min dataanalys har jag inledningsvis granskat IALS-undersökningens variabler som på olika sätt fokuserar *utbildning*. Olika utbildningsnivåer har relaterats till ålder, fortsatt utbildning/vidareutbildning samt till föräldrars utbildning. (Figur 8)

Figur 8. Modell för bearbetning av utbildningsvariabler

Efter presentation av resultat vad beträffar *självbedömd läsförmåga* och *objektivt bedömd läsförmåga* relaterar jag ett urval av undersökningens läsförmågevariabler till ålder och utbildning. (Figur 9)

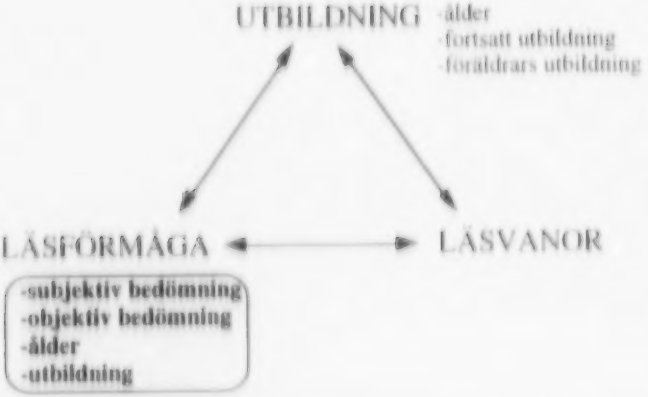

Figur 9. Modell för bearbetning av läsförmågevariabler

Till sist lyfter jag fram variabler som belyser *läsvanor* och relaterar dessa till ålder, utbildning och läsförmåga. (Figur 10)

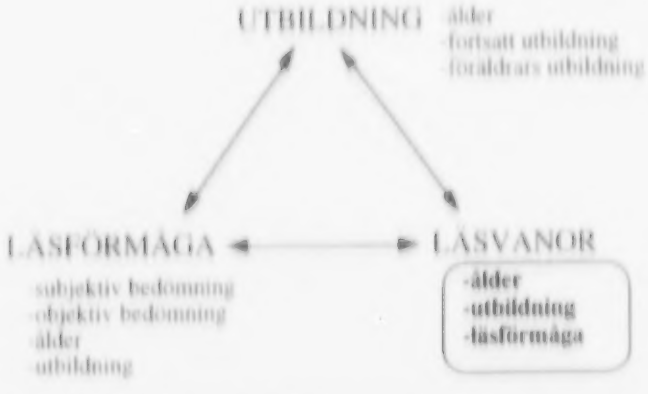

Figur 10. Modell för bearbetning av läsvanevariabler

IALS-undersökningens svenska deltagare, 3 038 personer, representerar Sveriges befolkning från 16 år och uppåt. Totalt motsvarar detta 6 700 000 individer. Jag har valt att i min redovisning av IALS-undersökningens resultat använda värden och procentangivelser som mot-

svarar förhållandena för hela den svenska befolkningen från 16 år och uppåt.

Vid angivelser av uppräknade tal har dessa avrundats till närmaste 10 000-tal. En person i den svenska IALS-undersökningen kan i uppräknade tal motsvara från 1 391 till 4 011 individer. Detta förhållande grundar sig på att undersökningsgruppen valdes som ett stratifierat urval i vilket varje individ inte har samma sannolikhet att komma med i urvalet. Motivet till ett stratifierat urval är bland annat att smågrupper i urvalet ska kunna bli redovisningsbara. Angivna procenttal har avrundats till närmaste hela eller halva tal. Det finns en statistisk felmarginal runt varje procentangivelse. Felmarginalen varierar mellan två och fem procent på vardera sidan om procentangivelsen beroende på hur stora grupper som procentangivelsen grundar sig på. Vid en gruppstorlek om 350 personer är felmarginalen fem procent.

Vid min bearbetning av det svenska datamaterialet har jag delat in dessa 6 700 000 individer i åldersintervall. Åldersintervallen, antalet individer inom varje intervall samt procentuell andel av den totala befolkningsgruppen från 16 år och uppåt framgår av tabell 2.

En frekvenstabell över åldersfördelningen i den svenska undersökningsgruppen återfinns i bilaga 1.

Tabell 2. Åldersfördelning och procentuell andel av totalbefolkningen, 16 år -

Ålder	Frekvens	Procentuell andel av hela befolkningen över 16 år
16-19 år	440 000	6,5
20-29	1 200 000	18,0
30-39	1 170 000	17,5
40-49	1 110 000	16,5
50-59	950 000	14,0
60-69	900 000	13,5
70-79	770 000	11,5
80-	160 000	2,5
Totalt:	**6 700 000**	**100,0**

När jag i fortsättningen i mitt arbete nämner åldersgrupper, åldersfördelning eller åldersintervall är det fördelningen i tabell 2 som

åsyftas. I tabell 3, s 63, har jag emellertid sammanfört åldersintervall för att göra tabellen mera överskådlig.

Utbildning

I IALS-undersökningens bakgrundsenkät finns avsnitt där deltagarna i undersökningen har svarat på frågor om utbildningsmängd och utbildningsnivå. Frågorna avser dels grundutbildning och dels fortbildning och vidareutbildning.

Utbildningens omfattning och nivå

För att kartlägga omfattning och nivå på utbildning ställdes frågor i bakgrundsenkäten både om individens sammanlagda antal studieår och individens högsta fullföljda utbildning.

Vid bearbetning av data där jämförelser gjordes mellan redovisat antal studieår och högsta fullföljda utbildning framkom motsägelsefull information. Som exempel kan nämnas att drygt en fjärdedel av den svenska befolkningen (28 procent) uppgav en studietid omfattande 11-12 år medan 19 procent angav teoretiskt gymnasium som högsta utbildningsnivå.

För att få fram ett säkert antal individer på olika utbildningsnivåer har jag i min databearbetning valt att kombinera svaren avseende antal studieår och högsta fullföljda utbildning. Endast där båda uppgifterna stämmer överens har jag accepterat informationen.

De fyra olika utbildningsnivåer som jag kommer att använda i min följande redovisning är:

1. Skolgång som omfattar upp till och med 8 år
2. Realskola, enhetsskola och grundskola/9-10 års skolgång
3. Teoretisk gymnasieutbildning, inkl 2-årig fackskola/11-12 års skolgång
4. Universitetsutbildning omfattande minst 3 år/ 15 års skolgång eller mer.

Jag har valt ut dessa fyra utbildningsnivåer ur IALS-undersökningens material dels för att de är vanligt förekommande i dagens diskus-

sioner i samband med skola och utbildning och dels för att de representerar klart urskiljbara nivåer på utbildning.

Utbildning - ålder

I följande del av min databearbetning redogör jag för hur olika åldrar fördelar sig över var och en av de fyra olika utbildningsnivåerna.

Tabell 3. Åldersfördelning på fyra utbildningsnivåer

Utbildningsnivå	Åldersfördelning i procent				
	16-39 år	40-59 år	60 år-	Totalt	n
8 års skolgång eller mindre	3	25	72	100	502
real-, enhets- eller grundskola	49	36	15	100	320
teoretisk gy-utbildning	78	16	6	100	607
universitetsutbildning, minst tre år	44	42	14	100	268

I tabell 3 motsvarar **n** det faktiska antal undersökningsdeltagare som representerade de fyra angivna utbildningsnivåerna. Vid summering av kolumnen **n** blir resultatet 1 697 individer. Resterande antal undersökningsdeltagare (1 341) representerar andra utbildningsnivåer än de jag använder mig av i min redovisning eller har inte räknats med eftersom jag har kombinerat två variabler för att säkra grupper med fyra olika högsta utbildningsnivåer.

Resultaten av bearbetningen visar att motsvarande 1 320 000 svenskar över 16 år har en högsta fullföljd utbildning omfattande 8 års skolgång eller mindre. Gruppen domineras av äldre individer som gått i skola innan den obligatoriska nioåriga grundskolan genomfördes. 72 procent av denna grupp (motsvarande 940 000 individer) var över 60 år.

I åldrarna 16-39 år var det 3 procent (motsvarande 40 000 individer) som ej fullföljt en idag obligatorisk nioårig skolgång. I åldrarna

40-59 år var motsvarande andel 25 procent (motsvarande 340 000 individer).

De individer som uppgav att de hade gått i skola 9 eller 10 år och fullföljt en högsta utbildning på real-, enhets- eller grundskolenivå motsvarar 450 000 av den svenska befolkningen över 16 år (6 700 000). Hela 85 procent av denna grupp var under 60 år vilket kan jämföras med utbildningsnivån ovan där gruppen under 60 år motsvarade 28 procent.

Vid en angiven högsta utbildningsnivå omfattande 11 eller 12 års skolgång, teoretisk gymnasieutbildning, framkom en tydlig förskjutning i åldersfördelningen vid jämförelse med tidigare beskrivna utbildningsnivåer. Hela 78 procent av denna grupp var under 39 år.

Motsvarande 570 000 individer hade gått i skola i 15 år eller mer och rapporterade universitetsutbildning omfattande minst tre år som högsta utbildningsnivå. Åldrarna under 60 år utgjorde 86 procent av denna grupp.

På de olika utbildningsnivåerna som jag ovan beskrivit finns en tydlig förskjutning i åldersfördelningen. På den lägsta utbildningsnivån, 8 års skolgång eller mindre, var andelen äldre individer dominerande men från och med real-, enhets- eller grundskola och uppåt ökade andelen yngre individer. (Tabell 3)

Fortsatt utbildning - vidareutbildning

I bakgrundsenkäten ställdes frågor om deltagande i fortsatt utbildning och vidareutbildning under det senaste året, vilket innebar utbildning från och med oktober månad 1993 till undersökningens genomförande (oktober 1994-januari 1995).

Motsvarande 43 procent av befolkningen i åldrarna 16 år och uppåt hade deltagit i någon form av utbildning det senaste året (oktober 1993-januari 1995).

Av de 43 procent som deltagit i utbildning var det 71 procent som hade fått stöd av arbetsgivaren till utbildningen. Vid jämförelser med officiell statistik är dessa 71 procent en hög procentandel (SCB, 1995). En orsak till detta skulle kunna vara att undersökningsdeltagarna angivit deltagande i statlig arbetsmarknadsutbildning som en arbetsgivarunderstödd utbildning. Inriktningen på den arbetsgivarstödda utbildningen hade endast till 3 procent inriktning mot en allmänt kompetenshöjande grundutbildning. Övervägande delen av de som studerade med arbetsgivarstöd studerade på dagtid, 77 procent, medan knappt 15 procent studerade både dag- och kvällstid. Dessa arbetsgi-

varstödda utbildningar varade till 85 procent i 1-5 dagar, med en kraftig dominans av 1-2 dagars utbildning (71 procent).

Av de 43 procent av befolkningen som deltagit i utbildning det senaste året deltog 28 procent utan arbetsgivarstöd. 21 procent av dessa studerade "av personligt intresse" medan för hela 60 procent av gruppen var huvudskälet till utbildningen inte känt. Även för denna studerandegrupp dominerade en utbildningslängd omfattande 1-5 dagar (62 procent).

Vid en analys av utbildningsdeltagande mot bakgrund av utbildningsnivå visade sig en klar tendens så tillvida att individer med en högre utbildningsnivå deltog mera frekvent i fortsatt utbildning än individer med en lägre utbildningsnivå. (Tabell 4)

Tabell 4. Utbildningsnivå och deltagande i fortsatt utbildning

Utbildningsnivå	Deltagande i fortsatt utbildning det senaste året
8 års skolgång eller mindre	23%
real-, enhets- eller grundskola	38%
teoretisk gy-utbildning	44%
universitetsutbildning, minst tre år	61%

Föräldrars utbildning

I bakgrundsenkäten ställdes också frågor till de i studien deltagande individerna avseende moderns respektive faderns högsta utbildning.

Här dominerade en högsta utbildning omfattande 6-8 års folkskola eller motsvarande. 50 procent av mödrarna till den svenska befolkningen över 16 år hade 6-8 års folkskoleutbildning och motsvarande siffra för fäderna var 47 procent. Något fler mödrar än fäder hade genomgått real-, enhets- eller grundskola (9 procent mödrar, 6 procent fäder) medan fler fäder än mödrar hade universitetsutbildning som högsta utbildning (7 procent fäder, 4 procent mödrar).

Mödrars och fäders utbildningsnivå är enligt IALS-undersökningens insamlade data tydligt relaterad till det egna barnets utbildningsnivå. (Tabell 5)

Tabell 5. Utbildningsnivå och faders respektive moders utbildning

Utbildningsnivå	Faders utbildn. 8 års skolgång eller mindre	Moders utbildn. 8 års skolgång eller mindre
8 års skolgång eller mindre	86%	90%
real-, enhets- eller grundskola	70%	74%
teoretisk gy-utbildning	52%	53%
universitetsutbildning, minst tre år	38%	35%

Av de individer som uppgav sin högsta utbildningsnivå till folkskola eller studier i 8 år eller mindre, redovisade 86 procent att fadern också hade denna utbildningsnivå som den högsta. Motsvarande procentandel för modern var 90 procent.

Av de individer som uppgav sin egen högsta utbildningsnivå till universitetsutbildning i minst tre år rapporterade endast 38 procent att fadern hade en högsta utbildningsnivå motsvarande 8 års skolgång eller mindre. För moderns del var motsvarande andel 35 procent. (Tabell 5)

Läsförmåga

Självbedömd läsförmåga

En mycket stor del av den svenska befolkningen i åldrarna från 16 år och uppåt bedömde, enligt IALS-undersökningen, sin läs- och skrivförmåga som utmärkt eller bra (läsförmåga: 96 procent, motsvarande 6 430 000 individer; skrivförmåga: 93 procent, 6 200 000 individer). Endast 3 procent (motsvarande 190 000 individer) tyckte att de läste

dåligt medan däremot 7 procent (440 000 individer) menade att de skrev dåligt.

Enligt IALS-undersökningen behövde den svenska befolkningen från 16 år och uppåt sällan hjälp med läsning och skrivning i det dagliga livet. De läs- och skrivmaterial som dock kunde bereda vissa problem var informationsmaterial från myndigheter, företag eller institutioner samt ansökningshandlingar och bank- respektive postblanketter. 21 procent av befolkningen över 16 år (motsvarande 1 380 000 individer) behövde ofta eller ibland hjälp med att läsa informationsmaterial, medan 16 procent (motsvarande 1 080 000 individer) behövde hjälp när det gällde bearbetning av ansökningshandlingar och blanketter.

Hela 95 procent av den svenska befolkningen över 16 år (motsvarande 6 390 000 individer) ansåg sig mycket eller ganska nöjd med sin läs- och skrivförmåga.

Objektiv bedömning av läsförmågan

Bedömningarna av den egna läsförmågan kan jämföras med IALS-undersökningens bedömning av den faktiska läsförmågan. Läsförmågan för vart och ett av de tre läsområdena, "prose literacy", "document literacy" och "quantitative literacy" har bedömts med hjälp av fem läsförmågenivåer (se figur 4, s 43). Nivå 1 betecknar den lägsta förmågenivån, mycket låg förmåga, medan nivå 5 betecknar den högsta, mycket god förmåga. Nivå 3 motsvarar ungefär den läsförmåga som krävs för att, enligt Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94, uppnå målen i svenska för år 9 i grundskolan.

Läsuppgifterna på nivå 1 ställer krav på att kunna söka och identifiera faktauppgifter i korta och välstrukturerade material, som till exempel enkla tablåer, anvisningar och skyltar. På nivå 2 klarar individen att söka och identifiera faktauppgifter i längre informationsmaterial (artiklar, skolbokstexter, minnesanteckningar och redogörelser). För att klara läsuppgifterna på nivå 3 krävs förståelse och förmåga att dra sammanfattande slutsatser av längre texter (dagstidningar, informationsmaterial, statistiska sammanställningar, faktatexter etc). Uppgifter på nivå 4 kräver förmåga att överblicka ostrukturerade större textmängder och förmåga att läsa kritiskt och dra slutsatser, vilka författaren inte lyft fram i texten eller informationsmaterialet. På nivå 5 till sist är ett stort mått av förförståelse och förmåga att sovra information nödvändig för att kunna bearbeta läsuppgifterna. Läsmaterialet som utgör underlag för läsuppgifterna är omfattande, komplicerat och ostrukturerat.

I min redovisning av bearbetade data avseende läsförmåga har jag valt att begränsa mig till förmågenivåerna 1, 2 och 3.
Förmågenivå 3 har jag valt mot bakgrund av att den motsvarar den nivå som den obligatoriska grundskolan idag har som mål för sin utbildning, och som är en grund för att fungera i dagligt liv i samhället.

> Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det nionde skolåret
> Eleven skall...
> - kunna läsa till åldern avpassad skönlitteratur, saklitteratur och dagstidningarnas artiklar i allmänna ämnen med god förståelse så att innehållet kan återges sammanhängande,
> - kunna skriva berättelser, brev, sammanfattningar och redogörelser så att innehållet framgår tydligt och därvid tillämpa skriftspråkets normer för stavning, meningsbyggnad och bruk av skiljetecken.
> (Skolverket, 1996 b, s 78)

Individer som ej uppnår denna nivå finner jag angeläget att fokusera med tanke på dagens allt större krav på läsförmåga både i arbete och vardagsliv.

Över en tredjedel av den svenska befolkningen från och med 16 år och uppåt når enligt IALS-undersökningens resultat ej upp till förmågenivå 3 på "prose literacy"-skalan. Ungefär samma förhållande gäller för "document literacy" och "quantitative literacy". Antalet individer fördelade på förmågenivåerna 1-2 och nivå 3, avseende läsområdena "prose literacy","document literacy" och "quantitative literacy" redovisas i tabellerna 6, 7 och 8.

Tabell 6. Befolkningsandel på förmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "prose literacy"

Förmågenivå	Frekvens	Andel av hela befolkningen över 16 år
1-2	2 460 000	37%
3	2 420 000	36%

*Tabell 7. Befolkningsandel på förmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "**document literacy**"*

Förmågenivå	Frekvens	Andel av hela befolkningen över 16 år
1-2	2 200 000	33%
3	2 470 000	37%

*Tabell 8. Befolkningsandel på förmågenivåerna1-3 inom läsområdet "**quantitative literacy**"*

Förmågenivå	Frekvens	Andel av hela befolkningen över 16 år
1-2	2 130 000	32%
3	2 490 000	37%

Ungefär en tredjedel av den svenska befolkningen uppnår alltså inte den nivå på läsförmågan som krävs för att klara de mål som enligt Lpo 94 satts för år 9 i den obligatoriska grundskolan i Sverige. Samtidigt anser sig 95 procent av befolkningen nöjd med sin läsförmåga och 96 procent att de har en utmärkt eller bra läsförmåga.

Läsförmåga - ålder

En närmare analys av hur åldersfördelningen ser ut på de olika förmågenivåerna inom läsområdena "prose literacy", "document literacy" och "quantitative literacy" visar på en klar tendens. En betydligt större andel äldre individer än yngre finns representerade på de lägsta läsförmågenivåerna 1-2. Detta framgår av tabell 9.

Tabell 9. Befolkningsandel som endast når läsförmågenivåerna 1-2 fördelad på olika åldersgrupper

Ålder	Läsförmågenivå (%)		
	Prose literacy 1-2	Doc. literacy 1-2	Quant. literacy 1-2
16-19	18	19	24
20-29	20	18	20
30-39	23	19	21
40-49	27	26	24
50-59	36	31	36
60-69	58	52	44
70-79	74	64	60
80-	87	85	78

Från och med läsförmågenivå 3 är emellertid förhållandet det omvända. Av den yngsta åldersgruppen, 16-19 år, ligger nästan hälften på läsförmågenivå 3. Motsvarande andel individer på läsförmågenivå 3 för åldersgruppen 70-79 år är något mer än 20 procent. (Tabell 10)

Tabell 10. Befolkningsandel som ligger på läsförmågenivå 3 fördelad på olika åldersgrupper

Ålder	Läsförmågenivå (%)		
	Prose literacy 3	Doc. literacy 3	Quant. literacy 3
16-19	47	48	45
20-29	38	36	36
30-39	40	39	38
40-49	42	40	41
50-59	40	42	39
60-69	31	35	40
70-79	21	26	27
80-	11	13	19

Skillnaderna mellan de olika åldersgruppernas procentuella fördelning på läsförmågenivå 3 är betydligt mindre än motsvarande skillnader på läsförmågenivå 1-2.

Läsförmåga - utbildning

På läsförmågenivåerna 1-2 inom samtliga tre läsområden, "prose literacy", "document literacy" och "quantitative literacy", finns en stor andel individer som har en högsta utbildningsnivå motsvarande 8 års skolgång eller mindre. Allt eftersom antalet angivna skolår ökar och högsta utbildningsnivå därmed stiger minskar andelen individer på förmågenivå 1-2. (Tabell 11)

Tabell 11. Andel individer med viss utbildningsnivå som presterar på läsförmågenivåerna 1-3 inom samtliga läsområden

Utbildningsnivå	Läsförmågenivå (%)					
	Prose literacy		Doc. literacy		Quant. literacy	
	1-2	3	1-2	3	1-2	3
8 års skolgång eller mindre	78	18	71	24	66	27
real-, enhets- eller grundskola	38	47	28	46	31	40
teoretisk gymnasieutbildning	23	44	21	42	21	43
universitetsutbildning, minst tre år	8	34	10	29	7	29

Dessa resultat bekräftar här tidigare redovisade data från IALS undersökningen (tabell 3, 9 och 10) som visat att en större andel av den äldre svenska befolkningen har en lägre utbildningsnivå och en uppmätt sämre läsförmåga än motsvarande andelar av den yngre befolkningen.

Som tidigare redovisats bedömde 96 procent av den svenska befolkningen över 16 år sin läsförmåga som utmärkt eller bra. Individer med en hög utbildning bedömde sin läsförmåga något oftare som utmärkt eller bra, än individer med lägre utbildning. De högutbildade var också oftare nöjda med sin läs- och skrivförmåga. (Tabell 12)

Tabell 12. Andel med viss subjektivt bedömd läsförmåga per utbildningsnivå

Utbildningsnivå	**Självbedömd läsförmåga** utmärkt/bra	**Nöjd med läs- och skrivförm.** mycket/ganska nöjd
8 års skolgång eller mindre	92%	91%
real-, enhets- eller grundskola	96%	93%
teoretisk gy-utbildning	97%	95%
universitetsutbildning, minst tre år	99%	99%

Läsvanor i vardagslivet

De variabler i IALS-undersökningens bakgrundsenkät som jag först valt ut för att studera individers läsvanor beskriver tidningsläsning, bokläsning och biblioteksbesök i vardagslivet. Läsning och biblioteksbesök är alltså här ej föranlett av yrkesutövande.

Enligt IALS undersökningens resultat är svenskarna ett tidningsläsande folk. Hela 99 procent av befolkningen över 16 år (motsvarande 6 600 000 individer) uppgav att de läser dagstidningar, veckotidningar eller tidskrifter dagligen eller åtminstone varje vecka. Detta kan jämföras med att 89 procent av befolkningen över 16 år (motsvarande 5 950 000 individer) har en egen dagstidning i hemmet och 74 procent (motsvarande 4 990 000 individer) en veckotidning eller en tidskrift.

Motsvarande procenttal vad beträffar läsning av böcker dagligen eller åtminstone varje vecka är 52 procent, vilket motsvaras av 3 510 000 individer av den svenska befolkningen över 16 år. En knapp tredjedel av befolkningen, 31 procent, uppgav dock att de aldrig eller endast någon gång per år läser böcker. Samtidigt redovisas i undersökningen att 91 procent av den svenska befolkningen innehar fler än 25 böcker, 89 procent har ordböcker i hemmet och 82 procent har egna uppslagsverk.

Totalt 67 procent av den svenska befolkningen över 16 år uppgav att de aldrig eller högst någon gång per år besöker ett bibliotek. Endast 10 procent (motsvarande 670 000 individer) gjorde biblioteksbesök dagligen eller varje vecka.

Läsvanor - ålder

6 090 000 svenskar över 16 år läser dagligen dagstidningar, veckotidningar eller tidskrifter. De utgör tillsammans 91 procent av den svenska befolkningen över 16 år. Åldersgrupperna från 50 år och uppåt är de flitigaste tidningsläsarna. Den procentuella andelen dagliga tidningsläsare varierar för samtliga åldersgrupper mellan 94 och 98 procent. Av samtliga åldersgrupper innehåller den yngsta gruppen, 16-19 år, den procentuellt minsta andelen dagliga tidningsläsare, 81 procent.

Vid jämförelse mellan olika åldersgrupper vad beträffar den procentuella andelen individer som läser böcker dagligen eller varje vecka framkommer inga stora skillnader. Den procentuella andelen bokläsare här varierar mellan 50 och 55 procent i åldersgrupperna 16-79 år. På samma sätt framkommer inte några väsentliga skillnader mellan åldersgrupperna vad gäller andelen individer som aldrig läser böcker eller endast läser böcker någon eller några gånger per år.

Enligt data från IALS-undersökningen besöker 10 procent av den svenska befolkningen över 16 år (motsvarande 670 000 individer) bibliotek dagligen eller varje vecka. För åldersgrupperna från 20 år och upp till och med 79 år pendlar den procentuella andelen biblioteksbesökare dagligen eller varje vecka mellan 8 och 12 procent. De flitigaste biblioteksbesökarna finns i åldersgruppen 16-19 år, där nästan en fjärdedel, 23 procent, rapporterade dagliga biblioteksbesök eller besök varje vecka.

Läsvanor - utbildning

IALS-undersökningens data gör det möjligt att undersöka individers läsvanor vad gäller tidningsläsning, bokläsning och biblioteksbesök i vardagslivet mot bakgrund av olika utbildningsnivåer. Individer på de fyra utbildningsnivåerna skiljer sig endast marginellt åt vad beträffar tidningsläsning dagligen eller varje vecka. Läsning av böcker är däremot mer vanligt förekommande bland individer med en högre utbildning. (Tabell 13)

Tabell 13. Andel med viss frekvens tidnings- respektive bokläsning på fritiden per utbildningsnivå

Utbildningsnivå	Tidningsläsning dagligen/varje v	Bokläsning dagligen/varje v varje mån
8 års skolgång eller mindre	98%	53%
real-, enhets- eller grundskola	98%	62%
teoretisk gy-utbildning	99%	73%
universitetsutbildning, minst tre år	99%	88%

Resultatet av granskningen av data avseende frekvensen biblioteksbesök mot bakgrund av olika utbildningsnivå visar att individer med en hög utbildning oftare besöker bibliotek än individer med en lägre utbildningsnivå. (Tabell 14)

Tabell 14. Andel med viss frekvens biblioteksbesök per utbildningsnivå

Utbildningsnivå	Biblioteksbesök	
	dagl./varje v/ varje mån	ngn/ngra ggr/år
8 års skolgång eller mindre	18%	82%
real-, enhets- eller grundskola	28%	72%
teoretisk gy-utbildning	29%	71%
universitetsutbildning, minst tre år	48%	52%

Läsvanor - läsförmåga

Individers läsvanor som belysts med hjälp av uppgifter om tidningsläsning, bokläsning och biblioteksbesök varierar på olika läsförmågenivåer. Inom vart och ett av de tre läsområdena "prose literacy", "document literacy" och "quantitative literacy" syns en något ökad frekvens av tidningsläsning, bokläsning och biblioteksbesök på förmågenivå 3 i jämförelse med nivåerna 1-2.

Den största skillnaden mellan förmågeniväerna 1-2 och 3 gäller läsning av böcker. Vad beträffar tidningsläsning och biblioteksbesök är skillnaden dock liten mellan de olika förmågeniväerna. (Tabell 15, 16 och 17)

*Tabell 15. Läsvanor på fritiden på läsförmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "**prose literacy**"*

Förmågenivå	Tidnings-läsning	Bokläsning		Biblioteksbesök	
	dagl/v v	dagl/v v	ngn/ngra ggr/år	dagl/v v	ngn/ngra ggr/år
1-2	97%	43%	27%	8%	32%
3	99%	54%	32%	10%	40%

*Tabell 16. Läsvanor på fritiden på läsförmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "**document literacy**"*

Förmågenivå	Tidnings-läsning	Bokläsning		Biblioteksbesök	
	dagl/v v	dagl/v v	ngn/ngra ggr/år	dagl/v v	ngn/ngra ggr/år
1-2	98%	46%	24%	8%	34%
3	99%	52%	22%	11%	37%

*Tabell 17 Läsvanor på fritiden på läsförmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "**quantitative literacy**".*

Förmågenivå	Tidnings-läsning	Bokläsning		Biblioteksbesök	
	dagl/v v	dagl/v v	ngn/ngra ggr/år	dagl/v v	ngn/ngra ggr/år
1-2	97%	46%	26%	7%	34%
3	99%	53%	21%	10%	37%

Vid jämförelser mellan de tre läsområdena och frekvensen bokläsning och biblioteksbesök framkommer den klart största skillnaden mellan förmågenivåerna 1-2 och 3 för läsområdet "prose literacy".

Läsvanor i arbetet

Den svenska undersökningsgruppen redovisade störst omfattning av las- och skrivaktiviteter i samband med yrkesutövande vid jämförelse med de övriga deltagande länderna i IALS-undersökningen.

I undersökningens bakgrundsenkät efterfrågades frekvensen läsning av olika typer av läsmaterial och i tabell 18 framgår läsfrekvensen av tre typer, brev eller längre meddelanden, rapporter och artiklar i tidskrifter samt manualer, handböcker och kataloger.

Tabell 18 Läsvanor och olika typer av läsmaterial i arbetslivet

	Läsfrekvens				
Läsmaterial	dagl	ngn/ngra ggr/v	ngn/ngra ggr/mån	mkt sällan/ aldrig	ej svar
Brev, längre meddelanden (löpande text)	31%	14%	5%	14%	36%
Rapporter, artiklar i tidskrifter	22%	20%	9%	13%	36%
Manualer, handböcker, kataloger	14%	17%	15%	18%	36%

Procentandelen som ej svarat utgörs av studerande samt de personer som vid undersökningstillfället inte innehade ett arbete.

De olika texttyper som efterfrågades i bakgrundsenkäten, och läsfrekvensen av dessa, kan relateras till individers olika utbildningsnivåer. Detta kan ge ytterligare kunskap om olika gruppers läsvanor i arbetslivet. (Tabell 19)

Tabell 19 Utbildningsnivå, läsmaterial och läsvanor

	Läsmaterial/läsfrekvens		
	Brev, medd.	**Rapporter, artiklar**	**Manualer, handböcker, kataloger**
Utbildningsnivå	Dagl., ngn/ngra ggr/v.	Dagl., ngn/ngra ggr/v.	Dagl., ngn/ngra ggr/v.
8 års skolgång eller mindre	15%	13%	9%
real-, enhets- eller grundskola	42%	39%	30%
teoretisk gy-utbildning	46%	45%	32%
universitetsutbildning, minst tre år	79%	74%	51%

Av tabellen framgår att läsfrekvensen avseende samtliga tre texttyper i samband med arbete ökar ju högre utbildningsnivå som redovisas. Det går att utläsa en tydlig förändring mellan den här angivna lägsta utbildningsnivån och real-, enhets- eller grundskolenivå. På samma sätt är det en markant skillnad i läsfrekvens mellan utbildningsnivån teoretisk gymnasieutbildning och universitetsutbildning.

DEL III

METODPRÖVANDE PILOTSTUDIE

AVSLUTANDE DISKUSSION

METODPRÖVANDE PILOTSTUDIE AVSEENDE VUXNAS LÄSVANOR I ARBETSLIV OCH PÅ FRITIDEN

IALS-undersökningens omfattande datainsamling med hjälp av en bakgrundsenkät är standardiserat upplagd för att ge underlag för statistiska generaliseringar och för att ge tvärsnittsinformation. Resultatet av undersökningen ger en ögonblicksbild av uppfattningar och förhållanden utifrån det urval som gjorts.

Enkätdata ger emellertid en mycket begränsad och översiktlig bild av processer av olika slag. En sådan viktig processvariabel i IALS-undersökningen är vuxna individers *läsvanor*.

Denna del av mitt arbete ska ses som en inledning till en mer omfattande komplettering av IALS-undersökningens enkätresultat. Kompletteringen är ett försök att i första hand få fördjupad kunskap om vuxna individers läsvanor. Jag vill pröva om "dagbok" är en metod som kan ge detta ökade förklaringsdjup i data om läsvanor.

Dagbok som datainsamlingsmetod

Datainsamling som innebär att undersökningsdeltagare förser forskare med information från en bestämd och begränsad tidsperiod grundar sig ofta på dagboksanteckningar av olika slag (Breakwell och Wood, 1995, s 293).

Den största fördelen med dagbokstekniken är att den ger information om exempelvis företeelser som tidsmässigt följer på varandra. Den förmedlar kunskap om händelsesekvenser, handlingar och tankar över tid, utan forskarens kontinuerliga närvaro i undersökningsmiljön. En av nackdelarna med dagbokstekniken är emellertid begränsningen av forskarens möjlighet till kontroll av datainsamling och därmed också av insamlade datas tillförlitlighet (Breakwell och Wood, 1995, s 295, 297).

Dagbok nämns som en av flera datainsamlingstekniker inom etnografisk forskning (Sherman och Webb, 1988). Med dagbok avses inte här privata dagböcker men väl personliga anteckningar om verksamhet och beteende under en viss tidsperiod. Dagboksskrivandet kan, beroende på forskningsfrågan, omfatta allt från redogörelser för allt som förekommer inom en viss tidsrymd till noteringar om kritiska händelser. Dagboksanteckningarna kan skrivas med löpande text eller utgöras av noteringar på förtryckta formulär.

Inom etnografisk forskning där datainsamling sker på en mångfald sätt används dagboksanteckningar också som underlag för intervjuer. Genom intervjun kan informationen i dagboken fördjupas och vidgas men dagboken kan också utgöra forskarens redskap för att generera frågor inför en intervju (Bell, 1993).

Inför dagboksskrivande är det av största vikt att undersökningspersonen är väl informerad om syftet med undersökningen och problem som kan uppstå samt är villig att delta, detta mycket beroende på att dagboksskrivande är en tidskrävande aktivitet som inkräktar på en individs dagliga verksamhet. Undersökningspersonens inställning till sitt deltagande, att vilja medverka i ett forskningsprojekt eller att känna sig tvingad att delta, påverkar det grannlaga dagboksskrivandet avseende till exempel ärlighet, noggrannhet och omfattning. En annan viktig faktor att uppmärksamma i undersökningar där dagböcker utgör datamaterial är representativiteten. Dagboksskrivandet pågår under en avgränsad tidsperiod och frågan gäller hur representativ denna tidsperiod är för undersökningspersonens dagliga liv och verksamhet (Bell, 1993).

West m fl (1993) menar att en dagboksstudie kan ha högre reliabilitet än en intervjustudie alternativt en enkätundersökning. Detta dock under förutsättning att dagboksstudien genomförs med stor noggrannhet och regelbundenhet.

Det finns emellertid problem med dagboksskrivande. För det första krävs ett förtroendefullt samarbete med de personer som deltar i studien. Det finns också problem med att undersökningsdeltagarna försöker att göra beskrivningarna i dagboken så som de tror att mottagaren vill ha dem. För det tredje innebär dagboksskrivande en retrospektiv värdering av beteende och aktiviteter vilket är en svår och grannlaga uppgift (West m fl, 1993, s 36).

Den läsdagbok som används i min pilotstudie är alltså ett försök att metodiskt vidga och fördjupa IALS-undersökningens datainsamling avseende läsvanor.

Uppföljningsintervju

Uppläggningen och genomförandet av en intervju grundar sig på flera olika förhållanden och faktorer. Vetenskaps- och kunskapsteoretiskt synsätt, tidigare kunskapsläge och forskningsfrågan är exempel på faktorer som påverkar utformningen. Skillnader i en intervjus struktureringsgrad resulterar i olika typ av erhållen kunskap. I den

öppna intervjun där respondenten fritt kan utveckla sina tankar är det den subjektiva uppfattningen och förståelsen som söks. Respondenten definierar och avgränsar ett fenomen och dess kontext. I en strukturerad intervju står i förväg definierade begrepp och fenomen i fokus och intervjuaren bestämmer och avgränsar kontexten. Respondenten förväntas här beskriva sin uppfattning om eller inställning till begreppen, men inte relatera sig själv till dessa (Lantz, 1993, s 17-52).

Den intervju som i min pilotstudie följde efter bearbetningen av läsdagboken inleddes med ett öppet samtal för att sedan övergå i en strukturerad intervju.

Pilotstudiens instrument

Grunden för min datainsamling i denna pilotstudie av vuxnas läsvanor var en läsdagbok. Läsdagboken utgjordes av ett förtryckt formulär. (Bilaga 2) Till formuläret fanns skriftliga instruktioner och också förtydliganden till dessa. (Bilaga 3)

I läsdagboken skulle de i studien deltagande personerna under två dygn, ett vardagsdygn och ett helgdygn, markera *när* de läste, *hur länge* de läste, *vad* de läste och *varför* de läste.

Utformningen av läsdagboken styrdes av flera faktorer. Jag var dels angelägen om att deltagarna inte skulle uppleva dagboksskrivandet som alltför betungande, och därför ville jag tydligt begränsa arbetsinsatsen genom att ange ramar för dagboksnoteringarna. Dels ville jag genom utformningen av dagboksunderlaget försöka undvika att deltagarna skrev ned den information de trodde att jag som mottagare efterfrågade. Detta bland annat mot bakgrund av att läsning och läsvanor för många kan ses som socialt önskvärda aktiviteter i dagens samhälle. För det tredje var jag intresserad av att viss bestämd information kom mig till del genom dagboken, för att sedan kunna göra jämförelser med IALS-undersökningens insamlade datamaterial.

För att möjliggöra en direkt jämförelse med IALS-undersökningens insamlade data besvarade pilotstudiedeltagarna vid en uppföljningsintervju ett urval av frågor hämtade ur IALS-undersökningens bakgrundsenkät. Frågorna var identiska med frågorna i bakgrundsenkäten och fokuserade deltagarnas utbildning, läsvanor och självbedömda läsförmåga (Bilaga 4).

Vid intervjutillfället fick deltagarna till sist titta på fjorton olika typer av texter. (Bilaga 5). För varje textexempel skulle de ta ställning

till tolv påståenden. Påståendena var avsedda att lyfta fram läsvanor och självbedömd läsförmåga och komplettera den information som gavs både i läsdagboken och genom svaren på uppföljningsintervjuns frågeställningar. (Bilaga 6)

Pilotstudiens genomförande

Som förberedelse till den instrumentprövande pilotstudien genomfördes under november månad 1996 en utprövning av läsdagboksunderlaget samt en uppföljande intervju där samtal om dagboksarbetet fördes. Vid intervjutillfället prövades även de påståenden som var underlag för bedömning av ett antal texter. I denna utprövning deltog tre personer.

Den instrumentprövande pilotstudien genomfördes under december månad 1996 och januari månad 1997. Jag kontaktade per telefon två personalchefer vid två större arbetsplatser (4 900-6 000 anställda) i en mellansvensk kommun. Vid samtalet presenterade jag mig, samt redogjorde kortfattat för IALS-undersökningen och min bearbetning av densamma. De fick så frågan huruvida de var villiga att förmedla kontakt med fyra personer på respektive arbetsplats, vilka skulle medverka i min pilotstudie. Personerna skulle representera de fyra utbildningsnivåer som jag använt mig av vid den tidigare bearbetningen av det svenska datamaterialet, de skulle vara i åldrarna 25-65 år och både kvinnor och män. Efter samtalet översände jag ett skriftligt förtydligande av mitt ärende (bilaga 7) samt IALS-rapporten "Literacy, Economy and Society".

Vid valet av arbetsplatser utgick jag ifrån arbetsplatsernas storlek men också ifrån förekomsten av flera olika yrkeskategorier på respektive arbetsplats. Arbetsplatsernas storlek innebar även en stor åldersspridning bland personalen samtidigt som den skapade förutsättningar att finna personer med de olika högsta utbildningsnivåer som jag tidigare använt mig av vid bearbetningen av det svenska datamaterialet i IALS-undersökningen.

Personalansvariga på respektive arbetsplats ansvarade för urvalet av pilotstudiens deltagare och förberedde kontakten mellan deltagarna och mig. Jag tog kontakt med varje deltagare per telefon för att bestämma tid för ett personligt möte. Vid detta möte presenterade jag kortfattat IALS-undersökningen, den pilotstudie de skulle medverka i samt läsdagboken. Tid och plats för uppföljningsintervjun bestämdes även vid detta tillfälle. Deltagarna hade möjlighet att ställa frågor

både om undersökningen i stort och om arbetet med dagboken. De fick också uppgift om hur de kunde komma i kontakt med mig om frågor skulle uppstå i samband med dagboksskrivandet. Alla dessa möten ägde rum på deltagarnas respektive arbetsplatser, i tjänsterum eller i samtalsrum.

Efter bearbetningen av läsdagboken genomfördes en intervju. Uppföljningsintervjun utformade jag inledningsvis som ett samtal om arbetet med läsdagboken. Respondenterna ombads att lyfta fram det som de ansåg angeläget för att mottagaren skulle kunna tolka och förstå innehållet i dagboken. De ombads också att berätta om hur själva dagboksskrivandet förflutit. Intervjuns inledande samtal var avsett att dels förtydliga informationen i läsdagboken och dels att få kunskap om själva arbetet med den. Jag efterfrågade här respondenternas subjektiva uppfattning om arbetet med dagboken. En del skriftliga kompletteringar gjordes av respondenten eller av mig direkt i läsdagboken i samband med samtalet.

Intervjun fortsatte därefter med en annan struktureringsgrad i och med att deltagarna besvarade frågorna hämtade ur IALSundersökningens bakgrundsenkät. Frågorna presenterades muntligt och skriftligt och respondenten noterade själv skriftligt sina svar i anslutning till respektive fråga på frågeformuläret. De deltagare som ville ha förtydliganden av bakgrundsenkätens frågeställningar fick detta under bearbetningen av enkäten.

Till sist tog deltagarna ställning till påståenden om 14 olika typer av texter. Påståendena gällde läsvanor och självbedömd läsförmåga. Jag presenterade varje text i den ordning som framgår av bilaga 5 och innan respondenten tog ställning till de tolv påståendena till varje text var jag noga med att tydliggöra att textexemplen representerade olika *typer* av läsmaterial. Jag påpekade också att respondenten inte behövde läsa igenom texterna för att kunna ta ställning till påståendena. Till varje text fanns en svarsblankett på vilken respondenten skriftligt markerade sin inställning till påståendena utefter en skala från "instämmer helt" till "instämmer inte alls".

Uppföljningsintervjuerna genomfördes på deltagarnas arbetsplatser och varade mellan 45 och 60 minuter. Under uppföljningsintervjun antecknade jag skriftligt deltagarnas kommentarer avseende arbetet med läsdagboken.

GRANSKNING AV PILOTSTUDIENS RESULTAT

Sammanlagt deltog 8 personer i den metodprövande pilotstudien. Undersökningsgruppen bestod av 4 kvinnor och 4 män i åldrarna 37-63 år. De deltagande personerna representerade de fyra utbildningsnivåer vilka jag tidigare använt mig av vid bearbetningen av IALS-undersökningens svenska datamaterial. Fördelningen mellan kvinnor och män på de olika utbildningsnivåerna framgår av tabell 20.

Tabell 20. Fördelning mellan kvinnor och män mot bakgrund av utbildningsnivå i den metodprövande pilotstudien

Utbildningsnivå	Antal kvinnor	Antal män
8 års skolgång eller mindre	1	1
real-, enhets- eller grundskola	2	
teoretisk gy-utbildning	1	1
universitetsutbildning, minst tre år		2

Vid granskning och bearbetning av den information som framkom genom läsdagböcker och uppföljningsintervjuer har jag fokuserat individernas läsvanor både i samband med yrkesutövande och under fritiden och relaterat dessa till utbildningsnivå. Jag har även relaterat den subjektivt bedömda läsförmågan till utbildningsnivå. (Figur 11)

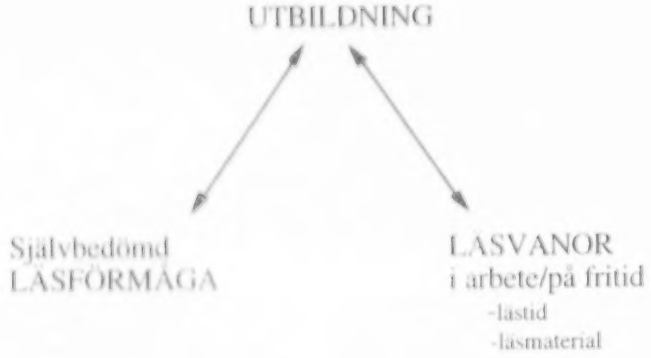

Figur 11. Modell för bearbetning av läsvanevariabler i pilotstudien

Vad gäller läsvanor har jag lyft fram dels den tid som pilotstudiens deltagare ägnat åt läsning och dels den typ av läsmaterial som varit aktuell vid olika lästillfällen. De förhållanden och fakta avseende läsvanor som framkommit genom min pilotstudie och som jag här redovisar, gäller de 8 personer som deltog i studien och ger självfallet inte något underlag för generella tolkningar och slutsatser.

Lästid - utbildningsnivå

Den mängd tid som pilotstudiens deltagare avsatte för läsning under ett vardagsdygn ökade tydligt från den lägsta utbildningsnivån till den högsta. Skillnaden i lästid under ett vardagsdygn för personer med den lägsta respektive den högsta utbildningsnivån var cirka 5 timmar.

Vid en närmare granskning av vardagsdygnets läsning var det läsning i samband med yrkesutövande som gav denna skillnad. Läsning som en del av arbetet under en dag varierade från cirka 15 minuter för en person med den lägsta utbildningsnivån till något mindre än 6 timmar för en person med den högsta utbildningsnivån. Under vardagsdygnets fritid var variationen i lästid inte så stor. Då läste de 8 deltagarna mellan en och en halv och drygt två timmar.

Vardagsdygnets fritidsläsning kan jämföras med den tid som deltagarna ägnade åt läsaktiviteter under ett helgdygn. Lästiden varierade här från en och en halv timma till fyra timmar. Personer med en högre utbildningsnivå ägnade mest tid åt läsaktiviteter under helgdygnet.

Under uppföljningsintervjuns inledande samtal var det flera personer som tog upp frågan om huruvuda de dygn som valts ut för dagboksskrivande var representativa för deras läsvanor. Flera personer ansåg att de ägnade mer tid åt läsning under vinterhalvåret än under sommaren. En person menade emellertid att läsning upptog en betydligt större del av dygnets timmar under sommar- och semestertid än under vintern. En annan person hade under ett tidigare skede i livet läst betydligt mer och uttryckte en tydlig önskan om att kunna avsätta mer tid för denna aktivitet. Det var de nuvarande livsvillkoren som småbarnsförälder som kraftigt begränsade tiden för läsning.

Två personer uttryckte sin förvåning över att yrkesutövandet innebar så mycket läsning och gjorde följande uttalanden, "Jag läser ju jämt!", "Jag kunde inte drömma om att det var så här mycket!". Dessa båda personer hade en utbildningsnivå motsvarande real-, enhets- eller grundskola respektive teoretisk gymnasieutbildning.

Fyra pilotstudiedeltagare fördelade på de tre högsta utbildningsnivåerna uttryckte vissa svårigheter med den exakta tidsangivelsen i läsdagboken för läsning i samband med arbete. Läsning var för flera av dem den dominerande aktiviteten men denna avbröts korta stunder av till exempel telefonsamtal och korta samtal med kollegor. Avbrotten var ofta så korta att de var svåra att tidsmässigt ange, men under vissa perioder var de ganska många.

Läsmaterial - utbildningsnivå

I pilotstudiens läsdagböcker uppgav deltagarna vilken typ av läsmaterial som de läste både i samband med yrkesutövande och på fritiden. Under uppföljningsintervjuns inledande samtal förtydligade och förklarade de vad de antecknat i dagboken.

Läsmaterial i samband med yrkesutövande såg olika ut beroende på personernas utbildningsnivå. De deltagare som representerade den lägsta utbildningsnivån, 8 års skolgång eller mindre, läste färre olika typer av läsmaterial i samband med arbete än deltagarna med högre utbildning. De läste inte mycket material bestående av längre sammanhållna texter. Som exempel på vanligt förekommande läsmaterial i samband med arbete nämndes blanketter, tabeller, datalistor, broschyrer, fakturor och kortare meddelanden eller brev.

Personer med de två högsta utbildningsnivåerna, teoretiskt gymnasium och universitetsstudier om minst tre år, redovisade mycket varierande läsmaterial i samband med yrkesutövning och de olika typerna av läsmaterial innebar ofta läsning av längre sammanhållna textmassor. De läste rapporter, artiklar, handböcker, författningstex-

ter, cirkulär, protokoll och brev. Till skillnad från personerna med de lägre utbildningsnivåerna läste de också ofta material på annat språk än svenska.

Samtliga 8 deltagare var flitiga läsare av dagstidningar på fritiden. Alla läste dagligen dagstidningar och i läsdagboken framgick att många läste dagstidning både på morgonen och senare under dagen. I samband med ställningtaganden till påståenden om olika texttyper, (bilaga 5 och 6), framkom att dagstidningarnas nyheter, både inrikes och utrikes, lästes ofta av fem av pilotstudiens deltagare. Av dessa fem personer representerade fyra de två högsta utbildningsnivåerna och en person den lägsta. Endast en person läste ofta dagstidningarnas ledare och denna person representerade den högsta utbildningsnivån, universitetsstudier tre år eller mer. Sex av pilotstudiens åtta deltagare, representerande alla fyra utbildningsnivåerna, uppgav att de ofta läste dagstidningarnas familjesidor.

Enligt läsdagboken var veckotidningar vanligare läsmaterial för individer med de lägre utbildningsnivåerna medan facktidskrifter förekom mer frekvent på högre utbildningsnivåer. Vad beträffade läsning av skönlitterära böcker framkom att personer med de två högsta utbildningsnivåerna var de flitigaste bokläsarna. Båda dessa resultat avseende läsning av veckotidningar och skönlitteratur överensstämde med resultaten som framkom vid deltagarnas ställningstaganden till påståenden om olika texttyper.

Alla deltagarna uppgav i bakgrundsenkäten att de mycket sällan eller aldrig besökte ett bibliotek.

Självbedömd läsförmåga - utbildningsnivå

Deltagarnas subjektiva bedömning av sin läsförmåga framkom dels genom svar på frågor som var hämtade ur IALS-undersökningens bakgrundsenkät (bilaga 4) och dels i samband med ställningstagande till påståenden om olika typer av texter (bilaga 5 och 6).

Personer på de två högsta utbildningsnivåerna bedömde sin läsförmåga som *utmärkt* medan personer på de två lägsta utbildningsnivåerna bedömde den som *bra* eller *ganska bra*. På frågan hur nöjda de allmänt sett var med sin förmåga pendlade bedömningen mellan *ganska nöjd* och *mycket nöjd*. Här gick det inte att se någon övervikt för det ena eller det andra svarsalternativet mot bakgrund av utbildningsnivå, men samtliga *kvinnor* uttryckte att de var *ganska nöjda* med sin förmåga. En man valde detta svarsalternativ medan de övriga tre var *mycket nöjda*.

Vid bedömningen av de 14 olika texttyperna var det vissa texter som flera deltagare, oavsett utbildningsnivå, menade kunde bereda svårigheter både att läsa och att förstå. Dessa texttyper var instruktioner, tabeller och diagram. Instruktioner kunde föranleda svårigheter genom att antingen vara för kortfattade eller för övertydliga. Diagram bedömdes ofta vara så starkt förenklade att svårigheter att tolka dem uppstod. Ytterligare en texttyp som kunde vara problematisk att läsa och att förstå var material på annat språk än svenska. Även dagstidningarnas ledare ansågs av deltagare med olika utbildningsnivåer kunna bereda svårigheter.

Dagstidningarnas nyhetsreportage och familjesidor samt veckotidningsartiklar var enligt samtliga åtta pilotstudiedeltagare lätta att läsa och förstå. De skönlitterära texterna bedömdes av de flesta deltagarna också som lättlästa och lättförståeliga. Vid ställningstagandena till påståenden om de skönlitterära texterna kommenterade flera deltagare textexemplens författare. Uppfattningar om författarna kan här ha påverkat ställningstagandena även om påpekanden gjordes för att undvika detta.

DISKUSSION

I min avslutande diskussion kommer jag att väva samman reflektioner över de faktiska resultat som framkommit genom bearbetningen av IALS-undersökningens datamaterial och genom pilotstudien med undersökningsmetodiska begränsningar och förtjänster. Jag vill i arbetets avslutande del försöka skapa en helhet av mina båda övergripande syften, att granska data och att pröva en datainsamlingsmetod.

Läsning, en nödvändig, viktig och i samhället högt värderad aktivitet

I det västerländska demokratiska industrisamhället är en funktionell läsförmåga ett krav men också en medborgerlig rättighet.

> Att i tal och skrift kunna använda det svenska språket är en förutsättning för att aktivt kunna delta i samhällslivet. (Skolverket, 1996 b, s 75)

De svårigheter och personliga problem som uppstår då individen har en låg nivå på förmågan har under en lång tid förtigits. Det är först under de senaste decennierna som det har gjorts försök till att föra en mera öppen och allmän diskussion om läs- och skrivsvårigheter. Även om många grupper, såsom forskare, intresseorganisationer och föräldraföreningar, idag försöker att i samtal, diskussioner och debatter föra ut kunskap om läsning och den långa och ibland mödosamma vägen till en god läsförmåga, är dessa situationer värdeladdade. Ämnet och diskussionerna är värdeladdade både för samhället och för individen.

Det råder till exempel djup oenighet om hur omfattande problemet är (Holmberg, 1992; Høien och Lundberg, 1992). Det råder likaså stor oenighet om hur allvarligt det är och hur verksamhet för att bearbeta läs- och skrivsvårigheterna ska organiseras. Frågan gäller huruvida individuellt riktade insatser eller en generellt god och förebildlig pedagogik och metodik har de bästa effekterna (Myrberg, 1992).

Alla *ska* lära sig läsa. Redan i uppnåendemålen för ämnet svenska för år 5 i den svenska grundskolan står det i kursplanen att

Eleven skall
- kunna läsa barn- och ungdomsböcker och faktatexter skrivna för barn och ungdomar med god förståelse och med flyt i läsningen,

...

- ...kunna läsa en text högt inför klassen
(Skolverket, 1996 b, s 77-78)

Läsning är vidare naturligt förknippat med studier. Omfattande studier leder ofta till yrken med hög ekonomisk ersättning och hög status. Detta gör att läsning blir en förmåga och en aktivitet som belastas med ett stort mått av så kallad social önskvärdhet. Det anses naturligt att som vuxen kunna läsa och samhället värderar en god läsförmåga högt. Undersökningar som fokuserar läsning och läsvanor kan därför, för den enskilda individen, vara både problem- och konfliktfyllda. Detta kan i sin tur innebära att undersökningsdeltagare tenderar att överskatta omfattningen av sina läsaktiviteter och den egna bedömningen av nivån på läsförmågan.

Den allmänna uppfattningen om läsning som en nödvändig och viktig aktivitet kan möjligen till en viss del förklara skillnaderna i IALS-undersökningens resultat vad beträffar den subjektivt bedömda och den objektivt uppmätta nivån på läsförmågan.

Både de internationella och de svenska resultaten visade att individer med en låg objektivt uppmätt läsförmåga inte bedömde att de hade problem med sin läsning och uppgav att de var nöjda med förmågan. Hela 96 procent av den svenska befolkningen över 16 år bedömde sin läsförmåga som utmärkt eller bra, samtidigt som en tredjedel av befolkningen inte uppnådde den läsförmågenivå som anses nödvändig för att fungera i det svenska samhället och som är målet för undervisningen i den obligatoriska svenska grundskolan. Någon skillnad mellan hur individerna i åldrarna 19-79 år bedömde sin läsförmåga framkom inte i det svenska datamaterialet. De allra äldsta, från 80 år och uppåt, bedömde dock sin förmåga som något sämre än de övriga.

Individen väljer och anpassar troligen läsmaterial och krav på sin läsning utifrån den subjektivt upplevda nivån på förmågan, vilket också kan medverka till individens upplevelser av att förmågan räcker väl och är utmärkt eller bra.

Som en jämförelse till vuxnas värdering av sin egen läsförmåga kan nämnas Taubes (1993, 1994) utvärdering av nioåringars läsförmåga. Denna utvärdering genomfördes i år tre i grundskolan i Stockholms kommun och visade att eleverna var väl medvetna om sin egen läskapacitet. Elevernas värdering av den egna läsförmågan stämde

väl överens med den objektivt uppmätta nivån på läsförmågan. En förklaring till detta förhållande kan möjligen vara att elever i skolan, till skillnad från vuxna, ofta upplever situationer där de blir bedömda. Dessa bedömningar ligger sedan till grund för den subjektiva bedömningen och värderingen av läsförmågan.

Det kan här vara av vikt att uppmärksamma hur den subjektiva bedömningen av läsförmågan och av skrivförmågan skilde sig åt i IALS-undersökningens svenska resultat. 7 procent av svenskarna över 16 år bedömde sin skrivförmåga som dålig medan motsvarande procenttal för läsförmågan var 3 procent. Funderingar inställer sig över huruvida detta förhållande beror på omgivningens större acceptans vad gäller låg nivå på skrivförmåga än motsvarande nivå på läsförmåga, eller på det faktum att skrivande är synligt på ett mer konkret och direkt sätt och att det därmed är svårare att dölja nivån på denna förmåga.

Läsvanor - utbildning, lästid, läsmaterial

Mot bakgrund av här förda diskussioner om läsning som ett värdeladdat begrepp och en aktivitet belastad med social önskvärdhet finns det anledning att fundera över IALS-undersökningens resultat vad gäller individers läsvanor.

Generellt sett visar resultaten att en god läsförmåga och en hög utbildning leder till mer frekvent läsning. De internationella resultaten visar också att frekvensen bokläsning, till skillnad från tidningsläsning, är relaterad till läsförmågenivå.

Jag har i min bearbetning av det svenska datamaterialet bland annat analyserat läsvanor på fritiden och då funnit att bokläsning är mer vanligt förekommande ju högre utbildning som redovisas. Samma förhållande gäller för frekvensen biblioteksbesök. Något sådant samband går däremot inte att utläsa vad beträffar tidningsläsning.

Hela 52 procent av den svenska befolkningen över 16 år uppgav att de läste böcker dagligen eller någon till några gånger per vecka. Funderingar över hur svensken kommer i kontakt med de böcker han eller hon läser väcks när man jämför med till exempel resultatet vad beträffar frekvensen biblioteksbesök. 67 procent av befolkningen går nämligen aldrig eller högst någon gång per år till ett bibliotek. Däremot rapporterade 91 procent att de innehade fler än 25 böcker.

Någon större skillnad mellan olika åldersgrupper vad beträffar frekvensen bokläsning går ej att finna i det svenska materialet vilket

kan ställas emot de data som visar att åldersgruppen 16-19 år var de flitigaste biblioteksbesökarna. 23 procent av dessa gjorde dagliga biblioteksbesök eller besök varje vecka. Dessutom var den yngre delen av befolkningen i stor utsträckning sysselsatta med studier i grundskola eller på gymnasium, då bokläsning är ett naturligt inslag i dagens aktiviteter.

Orsaken till varför människor besöker ett bibliotek kan sannolikt variera. Den yngre delen av befolkningen kan möjligen använda biblioteket som en samlingsplats och inte bara som en institution för utlåning av böcker. Detta kan möjligen förklara de ofta förekommande biblioteksbesöken i de yngre åldrarna och också att frekvensen bokläsning enligt de svenska undersökningsresultaten därmed inte är högre för denna åldersgrupp. Den äldre delen av befolkningen har troligen större möjlighet än den yngre att köpa den litteratur de önskar läsa, i stället för att låna på bibliotek. Trots detta kan frågan ställas huruvida den angivna frekvensen bokläsning för de högre åldersgrupperna har påverkats av omgivningens värdering av läsning som en nödvändig och viktig aktivitet.

Då frågan i IALS-undersökningens bakgrundsenkät ställdes avseende frekvensen bokläsning gavs ingen precisering av vad som menades med "bok" och individens egen uppfattning om vad som kännetecknar en bok efterfrågades inte heller. Kataloger och broschyrer kan till sitt innehåll och till sin utformning likna både skönlitterära böcker och faktaböcker och kan ha utgjort underlag för svar om frekvensen bokläsning. På samma sätt kan frågan ställas huruvida de undersökningsdeltagare som hade studier som huvudsaklig sysselsättning vid undersökningens genomförande betraktade kurslitteratur och läroböcker som "böcker", då de angav hur ofta de läste sådana.

Det finns alltså anledning att fundera vidare över både *hur* och *vad* undersökningsdeltagarna svarat på när de i bakgrundsenkäten fick frågan hur ofta de läste böcker.

Min pilotstudie med en läsdagbok som grund för datainsamlingen var avsedd som ett försök att komplettera IALS-undersökningens data vad gällde läsvanor. Genom att i dagboken faktiskt ange den tid som ägnats åt läsning gavs möjlighet att komma bort från den uppskattning av läsfrekvens som förekom i IALS-undersökningens bakgrundsenkät. På samma sätt kan noteringen i läsdagboken avseende typ av läsmaterial förtydliga hur respondenten definierar och skiljer på olika läsmaterial. Uppföljningsintervjun gav dessutom möjlighet att ställa kompletterande frågor om både angiven tid för läsning och läsmaterialets karaktär.

I samband med utprövningen av dagboksunderlaget hade jag möjlighet att justera detta inför pilotstudiens genomförande så att både instruktioner och underlag var lätta att förstå och att arbeta med.

Problemet med att läsning som aktivitet värderas högt kvarstår dock. En dagboks tillförlitlighet som instrument har också brister bland annat på grund av att forskarens möjlighet till kontroll vid själva datainsamlingen är begränsad.

Genom läsdagboken har både bekräftelser och kompletteringar av IALS-undersökningens resultat vad gäller vuxna individers läsvanor framkommit. Liksom i IALS-undersökningen visade det sig att en högre utbildningsnivå innebar läsaktiviteter i större omfattning än som var fallet på en lägre nivå. Genom dagboksanteckningarna gick det emellertid också att utläsa att för pilotstudiens åtta deltagare var det läsning i samband med yrkesutövande som påverkade denna skillnad i mängd lästid. Vid bearbetningen av IALS-undersökningens datamaterial var det inte möjligt att utläsa ett sådant förhållande.

Pilotstudiens resultat vad beträffade både läsning av dagstidningar och läsning av böcker överensstämde med resultaten i den svenska delen av IALS-undersökningen. Oavsett utbildninsnivå var läsning av dagstidningar mycket vanligt förekommande. Läsning av böcker ökade i takt med utbildningsnivå.

Genom att pilotstudiedeltagarna antecknade den typ av läsmaterial som var aktuell vid olika tillfällen blev den stora variationen av läsmaterial synlig. Vid jämförelse med svaren på frågorna i IALS-undersökningens bakgrundsenkät, där respondenten tog ställning till olika givna typer av läsmaterial, gav pilotstudien kompletterande och förtydligande information. Mängden olika typer av läsmaterial i samband med yrkesutövning var större för personer med en högre utbildningsnivå än med en lägre och det var vanligare att personer med en högre utbildningsnivå läste längre löpande texter i samband med arbete.

Pilotstudiens resultat kan här relateras till Elbros m fl (1991) konstaterande att det som har stor betydelse för läsförmågans vidareutveckling som vuxen är ofta förekommande läsning av facktexter i samband med arbete. Elbro m fl tolkade vidare sina undersökningsresultat så att ju mindre individen läser i samband med yrkesutövande ju högre behöver utbildningsnivån vara för att lässvårigheter inte ska uppstå ju äldre individen blir. Vid granskning av pilotstudiedeltagarnas utbildningsnivå och frekvens läsning i arbetet, visade det sig att de som hade den lägsta utbildningsnivån, 8 års skolgång eller mindre, också var de som läste i minst omfattning under yrkesutövandet. Dessa skulle enligt Elbros m fl (1991) tolkningar utgöra en

riskgrupp vad gäller framtida möjligheter på arbetsmarknaden och personliga möjligheter att fungera tillfredsställande i det dagliga livet, eftersom kraven på en god läsförmåga ökar allt mer.

Med all sannolikhet har inte bara mängden läsning, mätt i tid, betydelse för läsförmågans bevarande eller vidareutveckling utan också den typ av läsmaterial som individen bearbetar. Läsning i arbetslivet som innebär att samla information från en mängd olika textkällor för att förstå en process, dra slutsatser och fatta beslut, (jfr IALS-undersökningens förmågenivåer 4 och 5), påverkar troligen läsförmågans utveckling på ett helt annat sätt än rutinmässig avläsning av till exempel en blankett med korta kommandon som ledning för genomförande av ett visst arbetsmoment (jfr IALS-undersökningens förmågenivåer 1 och 2). Av pilotstudiens åtta deltagare var det de högst utbildade som läste facktexter för att samla information och ge underlag för beslutsfattande, medan de lägst utbildade läste texter där ofta korrekt avläsning var en tillräcklig bearbetning av dessa.

Skillnader i tillfällen och möjligheter att som vuxen utveckla läsförmågan kan alltså vara stor mellan olika yrkesgrupper. Olika utbildningsnivåer leder naturligt till olika yrken och arbetsuppgifter, olika yrken innebär i sin tur skiftande krav på och möjligheter till utveckling av läsförmågan. För att klyftan mellan individer med en hög respektive en låg läsförmågenivå inte ska breddas och djupna finns det all anledning att dels understryka behovet av och möjligheterna till återkommande utbildningstillfällen och dels behovet av kartläggning och analys av faktiska arbets- och läsuppgifter inom olika yrkesområden.

Läsvanor - en följd av tvång eller stimulans

Vid granskningen av både IALS-undersökningens datamaterial och pilotstudiens data framkom det att individer med en högre utbildningsnivå generellt sett redovisade mer omfattande läsaktiviteter än individer på en lägre utbildningsnivå. Även typen av läsmaterial skilde sig åt mot bakgrund av olika utbildningsnivåer.

Jag har inte haft som syfte med föreliggande arbete att kartlägga orsakssamband mellan de variabler som jag fokuserat. Jag finner det dock angeläget att diskutera påverkansriktningar mellan aktuella variabler för att därigenom generera nya frågeställningar inför fortsatta forskningsinsatser. De funderingar jag här vill lyfta fram är huruvida en högre utbildningsnivå och därmed ofta mer krävande arbetsuppgifter *tvingar fram* mer frekventa läsvanor som vuxen eller huruvida personliga läsvanor som grundlagts i barndomen *stimulerar* individen

till högre utbildning, kvalificerade arbetsuppgifter och som en följd härav fortsatt frekvent läsning. Med största sannolikhet sker påverkan i båda fallen men individens egen grundinställning till läsning, läsaktiviteter och läsvanor, tvång eller egen önskan, kan troligen också påverka individens fortsatta läsutveckling som vuxen i en positiv eller negativ riktning. I en framtida studie om läsvanor ser jag det som intressant och angeläget att till exempel ställa frågan: *Läste mamma och pappa böcker för dig när du var liten?*

Det kan här vara intressant att lyfta fram en tendens som var tydlig i de ställningstaganden till olika texttyper som ingick i min metodprövande pilotstudie. De texter som deltagarna markerade att de läste ofta, var också de texter som de gärna läste och sannolikt även var intresserade av. Frekvent läsning av en viss texttyp utvecklar en god förförståelse, en kännedom om aktuella begrepp och termer och innebär säkerhet och trygghet i lässituationen.

Läsförmågenivåns påverkan på individens läsvanor och utbildningsambitioner är även viktig att vidare analysera.

Läsförmåga - ålder

IALS-undersökningens resultat visade att oberoende av utbildning var läsförmågan relaterad till ålder. Äldre individer på alla utbildningsnivåer uppvisade generellt en något lägre nivå på sin förmåga än yngre.

Vid bearbetning av IALS-undersökningens svenska datamaterial visade det sig att andelen äldre individer var större på förmågenivåerna 1-2 än på förmågenivå 3 inom samtliga tre läsområden, "prose literacy", "document literacy" och "quantitative literacy" (se s 71 f).

En stor andel av den äldre svenska befolkningen hade en högsta utbildningsnivå motsvarande 8 års skolgång eller mindre och mot bakgrund av tidigare redovisade samband mellan utbildning och läsförmåga, (tabell 11), kan detta förhållande med all sannolikhet vara *en* förklaring till de äldres objektivt uppmätta lägre nivå på förmågan. Möjligheter till återkommande utbildning och vidareutbildning har ökat under senare tid och den äldre delen av befolkningen har inte haft motsvarande tillfällen att i verksam ålder höja sin grundutbildningsnivå och därmed utveckla läsförmågan. Den äldsta deltagande gruppen i den svenska delen av IALS-undersökningen (75-94 år) gick ut folkskolan mellan åren 1913 och 1932. En stor andel av dessa var pensionärer när vuxenutbildningsreformen kom för cirka 20 år sedan. Bland deras föräldrar var en märkbar andel analfabeter (Myrberg, 1981, s 19).

Arbetslivets krav på läsförmågan har förändrats betydligt i och med den industriella utvecklingen och informationssamhällets framväxt. Tillfällena till läsning har ökat i omfattning och också förändrats till sin karaktär (OECD, 1992, 1995). De äldre undersökningsdeltagarna har troligen inte påverkats av dessa förändringar i samma utsträckning som dagens yrkesverksamma deltagare och eftersom läsning i samband med yrkesutövande, enligt här presenterade studier, utvecklar förmågan kan detta vara ytterligare en förklaring till den lägre förmågenivån.

Återigen vill jag understryka vikten av återkommande utbildningstillfällen och varierande och stimulerande arbetsuppgifter, oavsett individens ålder, för att motverka en negativ utveckling av läsförmågan. Livslångt lärande är en förutsättning för att fungera i dagens och framtidens samhälle.

Avslutande kommentarer

Min ambition med detta arbete har varit att med hjälp av delar av ett omfattande datamaterial försöka kartlägga mönster och beskriva samband mellan variablerna *utbildning, läsförmåga* och *läsvanor*. Jag har inte haft för avsikt att utreda orsakssamband eller att göra en heltäckande beskrivning av alla de faktorer som kan påverka dessa samband i olika riktningar.

När jag påbörjade arbetet och startade bearbetningen av data utifrån den modell jag presenterade i inledningsavsnittet (figur 1, s 5), föreställde jag mig ett, om inte tydligt, så dock urskiljbart mönster av samband. Under arbetets gång har detta mönster blivit allt mera komplicerat och möjliga sambandsvägar och påverkansfaktorer har blivit allt fler. Hela mitt arbete skulle kunna liknas vid en orienteringsövning efter en karta som ritades allt eftersom vägen trampades. Detta förhållande är i sig inte unikt för en forskare som utifrån hypoteser experimenterar och prövar för att få kunskap. Mitt arbete har emellertid inneburit upptäckter och kartritning med hjälp av unika data. IALS-undersökningens datamaterial är det första systematiskt insamlade och internationellt jämförbara datamaterialet avseende vuxna individers läsförmåga och läsvanor och är därmed historiskt. För första gången var det möjligt att få omfattande kunskap om vuxnas situation vad beträffar läsaktiviteter och läsförmåga.

Forskning om vuxenläsning är av ett mycket sent datum och därmed också av begränsad omfattning. Detta förhållande blev tydligt då jag sökte en teoretisk grund för mitt arbete och påverkade förutsättningarna för att rita den teoretiska kartan. För att möta informa-

tionssamhällets krav på medborgarnas läsförmåga är vidare forskning nödvändig både vad gäller utveckling och förändring av grundläggande utbildning och fortsatt utbildning. Läsning och läsvanor i skolan är alltför dåligt kopplade till den läsning och de läsvanor som krävs i ett nutida yrkesverksamt liv. Forskningen bör även i stor omfattning inriktas på vuxenläsningens kontext, innehåll och krav.

Utveckling av metoder för att undersöka läsvanor både hos barn och vuxna är av största betydelse i det forsatta forskningsarbetet. Dagbok, i form av en läsdagbok, anser jag vara en metod att utveckla vidare i detta sammanhang. Det som jag ser som dagbokens fördelar är framförallt möjligheten till tydliga uppgifter avseende:

- läsningens omfattning i tid och fördelning över dygnets timmar och
- läsmaterialets variation samt
- orsaken till läsaktiviteten.

Till skillnad från enkätdata avseende läsvanor gör individen i dagboken ingen uppskattning av sina vanor utan beskriver efter bästa förmåga faktiska förhållanden. Genom att kombinera data från en läsdagbok med intervjudata kan säkerheten i data ytterligare stärkas.

Det som jag ser som problem med dagboksmetoden är bland annat frågor som rör datas representativitet. Undersökningstidens omfattning, informanternas egna val av lämplig tid för dagboksanteckningar eller undersökningsledarens angivelser av vissa bestämda tidpunkter är exempel på sådana frågor. Ytterligare problem som självfallet behöver beaktas och bearbetas är dagboksdatas trovärdighet mot bakgrund av informanternas motivation, noggrannhet och ärlighet.

Under arbetet med granskningen och bearbetningen av både IALS-undersökningens datamaterial och data från min egen metodprövande pilotstudie har det blivit alltmer tydligt att de tre variabler som varit min utgångspunkt, *utbildning, läsförmåga* och *läsvanor*, är starkt förbundna med varandra. Jag menar att ingen av de tre variablerna har någon överordnad funktion utan de utgör likvärdiga delar i ett cirkulärt samband. Påverkan på eller förändring av någon av delarna kan leda till en positiv eller en negativ utvecklingsspiral, och det som Stanovich (1986) beskriver som Matteuseffekten blir uppenbar. Gynnsamma betingelser i något avseende skapar förutsättningar för positiv utveckling i andra avseenden. (Figur 12)

Figur 12. Positiv utvecklingsspiral avseende sambandet utbildning, läsförmåga och läsvanor

Den positiva utvecklingsspiralen skulle givetvis kunna presenteras i motsatt riktning där negativa förutsättningar och ogynnsamma betingelser påverkar så att utveckling inte kommer till stånd.

Den mest gynnsamma situationen för en positiv läsutveckling är självfallet goda betingelser och förutsättningar vad beträffar alla de tre variabler som jag lyft fram i mitt arbete, läsvanor, utbildning och läsförmåga. Skapas de goda förutsättningarna under individens första levnadsår ges dessutom den positiva utvecklingen möjlighet att pågå under en lång tid. Jag menar emellertid att möjligheter till utveckling inte får avta allt eftersom individens ålder ökar. Jag anser också att beroende på individens situation och personlighet ska vilken som helst av de tre delarna i den positiva utvecklingsspiralen kunna vara "öppningen" för vidare utveckling avseende läsförmågan (figur 12). Detta innebär, som jag ser det, stora utmaningar för den pedagogiska forskningen att öka kunskapen om hur dessa "öppningar" ska stimulera till och skapa behov av ständig utveckling av läsförmågan.

REFERENSER

Adams, M.J. (1990). *Beginning to Read. Thinking and Learning about Print.* Cambridge, Mass. London: The MIT Press.

Adams, M.J. (1994). Learning to Read: Modelling the Reader versus Modelling the Learner. I: *Reading Development and Dyslexia,* C. Hulme, M. Snowling (Eds.), 3-17. London: Whurr Publishers Ltd.

Baydar, N., Brooks-Gunn, J., Furstenberg, F.F. (1993). Early Warning Signs of Functional Illiteracy: Predictors in Childhood and Adolescense. *Child Development, 64(3),* 815-829.

Bell, J. (1993). *Introduktion till forskningsmetodik.* Lund: Studentlitteratur.

Breakwell, G.M. & Wood, P. (1995). Diary Techniques. I:*Research Methods in Psychology,* Breawell, G.M., Hammond, S., Fife-Schaw, C. (Eds.), s 293-326. London: Sage Publications.

Burstein, L. (1988). Units of Analysis. I: *Educational Research, Methodology, and Measurement. An International Handbook,* J.P. Keeves (Ed.), 775-781. New York: Pergamon Press.

Carroll, J.B. (1988). Future Developments in Educational Measurement. I: *Educational Research, Methodology, and Measurement. An International Handbook,* J.P. Keeves (Ed.), 247-253. New York: Pergamon Press.

Dalby, M.A., Elbro, C., Jansen, M., Krogh, T., Plogh Christensen, W. (1983). *Bogen om læsning I - forudsætninger og status.* Kobenhavn: Munksgaard/Danmarks Pædagogiske Institut.

Elbro, C., Moller, S., Munck Nielsen, E. (1991). *Danskernes læsefærdigheter. En undersøgelse af 18 - 67-åriges læsning af dagligdags tekster.* Kobenhavn: Undervisningsministeriet og Projekt Læsning.

Elley, W.B. (1992). *How in the World Do Students Read?* Hamburg: IEA, The International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

Fahlén, R-M. (1994). *Perspektiv på läs- och skrivinlärning.* Licentiatavhandling. Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings universitet.

Francis, H. (1982). *Learning to Read.* London: Billing and Sons Ltd.

Garton, A. & Pratt, C. (1989). *Learning to Be Literate. The Development of Spoken and Written Language.* Oxford: Blackwell Publishers.

Gjessing, H-J., (1978). *Specifika läs- och skrivsvårigheter, dyslexi.* Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.

Grundin, H.U. (1977). *Läs- och skrivfärdigheter hos vuxna.* Utbildningsforskning 29. Stockholm: Skolöverstyrelsen och Liber Läromedel/Utbildningsförlaget.

Holmberg, L. (1992). *Analfabeter i Sverige?* Stockholm: Skolverket, rapport nr 3.

Huey, E.B. (1908/1968). *The Psychology and Pedagogy of Reading.* Cambridge MA: MIT Press.

Hulme, C. & Snowling, M. Eds. (1994). *Reading Development and Dyslexia.* London: Whurr Publishers Ltd.

Husén, T. (1988). Research Paradigms in Education. I: *Educational Research, Methodology, and Measurement. An International Handbook,* J.P. Keeves (Ed.), 17-20. New York: Pergamon Press.

Høien, T. & Lundberg, I. (1992). *Dyslexi.* Stockholm: Natur och kultur.

Johansson, E. (1977). Är vi på väg mot en ny analfabetism? *Forskning om utbildning, Häfte nr 2,* 6-17.

Johansson, E. (1982). Läser och förstår. *Tvärsnitt, Häfte 1,* 3-8.

Keeves, J.P. (1988) a. Preface. I: *Educational Research, Methodology, and Measurement. An International Handbook,* J.P. Keeves (Ed.), xv-xxi. New York: Pergamon Press.

Keeves, J.P. (1988) b. Introduction. The Improvement of Measurement for Educational Research. I: *Educational Research, Methodology, and Measurement. An International Handbook*, J.P. Keeves (Ed.), 241-246. New York: Pergamon Press.

Kirsch, I.S. & Mosenthal, P.B. (1990). Exploring Document Literacy: Variables Underlying the Performance of Young Adults. *Reading Research Quarterly, Vol. 25:1*, 5-30.

Kirsch, I.S. & Murray, S.T. Eds.(1997). *Technical Report of the First International Adult Literacy Survey*. Ottawa Ontario: Statistics Canada; Princeton New Jersey: Educational Testing Service.

Lantz, A. (1993). *Intervjumetodik*. Lund: Studentlitteratur.

Lennerstrand, G., Ygge, J., Rydberg, A. (1994). Binocular Control in Normally Reading Children and Dyslexics. I: *Eye Movements and Reading*. Ygge, J. & Lennerstrand, G. (Eds.), 305-313. New York: Pergamon Press.

Lord, F.M. & Stocking, M.L. (1988). Item Response Theory. I: *Educational Research, Methodology, and Measurement. An International Handbook*, J.P. Keeves (Ed.), 269-272. New York: Pergamon Press.

Lundberg, I. (1984). *Språk och läsning*. Stockholm: Liber Förlag.

Mikulecky, L. & Drew, R. (1991). Basic Literacy Skills in the Workplace. *Handbook of Reading Research, Vol II, Part three*, 669-689.

Mikulecky, L. & Winchester, D. (1983). Job Literacy and Job Performance Among Nurses at Varying Employment Levels. *Adult Education Quarterly, Volume 34, Number 1*, 1-15.

Mody, M., Studdert-Kennedy, M., Brady, S. (1997). Speech Perception Deficits in Poor Readers: Auditory Processing or Phonological Coding? *Journal of Experimental Child Psychology 64, Article No. CH962343*, 1-33.

Myrberg, M. (1981). *Studieorganisation och elevströmmar. En forsknings rapport från gymnasieutredningen*. SOU 1981:98. Myrberg, M. (1992). Dyslexi, läs- och skrivsvårigheter och läs- och skrivförmåga. *Nordisk tidsskrift for spesialpedagogikk, 1992:4*, s 195-207.

Myrberg, M. (1997). The Matthew Effect in Adult Literacy. I: *Wer schreibt, der bleibt! Und wer nicht schreibt?* Konferenstrapport 1996 11 27-29, W. Stark & T. Fitzner (Eds.). Evangelische Akademie Bad Boll.

Nationalencyklopedin NE (1992). Nionde bandet. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB.

Nationalencyklopedin NE (1993). Tolfte bandet. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB.

Nordberg, J. & Nylöf, G. (1990). *Kulturbarometern i detalj: Tema litteratur och bibliotek.* Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning och Statens kulturråd.

Norton, M. & Falk, I. (1992). Adults and Reading Diasability: A New Field of Inquiry. *International Journal of Disability, Development and Education, Vol. 39, No 3,* 185-196.

OECD (1992). *Adult Literacy and Economic Performance.* Paris: Head of Publication Service, OECD.

OECD (1995).*Literacy, Economy and Society* . Paris: Head of Publication Service, OECD.

Persson, U-B. (1994). *Reading for Understanding. An empirical contribution to the metacognition of reading comprehension.* Akademisk avhandling. Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings universitet.

Purcell-Gates, V. (1996). Stories, Coupons and the TV Guide: Relationships Between Home Literacy Experiences and Emergent Literacy Knowledge. *Reading Research Quarterly, Vol. 31:4,* 406-428.

Rydenstam, K. (1991). *I tid och otid. En undersökning om kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/1991.* Örebro: Statistiska Centralbyrån, Levnadsförhållanden Rapport 79.

Sherman, R.R. & Webb, R.B., Ed. (1988). *Qualitative Research in Education: Focus and Methods.* London: The Falmer Press.

Skolverket (1996) a. *Grunden för fortsatt lärande.* Red. M. Myrberg. Rapport 115. Stockholm: Liber Distribution Publikationstjänst.

Skolverket (1996) b. *Grundskolan - Kursplaner Betygskriterier.* Stockholm: Skolverket och CE Fritzes AB.

Smith, S.D., Pennington, B.F., Kimberling, W.J., Fain, P.R., Ing, P.F., Lubs, H.A. (1986). Genetic Heterogenity in Specific Reading Disability. *American Journal of Human Genetics, 39:A,*169.

Snowling, M. (1987). *Dyslexia.* Oxford: Blackwell Publishers.

Snowling, M. & Thomson, M. (1991). *Dyslexia. Integrating Theory and Practice.* London: Whurr Publishers Ltd.

SCB (1995). *Statistisk årsbok 1996.* Stockholm: Statistiska Centralbyrån.

Stanovich, K.E. (1985). Spreading Activation, Expectancy and Modularity. *Child Development, 56(6),* 1418-1428.

Stanovich, K.E. (1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Reading Research Quarterly, Vol. 21:4,* 360-407.

Stanovich, K.E. (1988). Explaining the Differences Between the Dyslexic and the Garden-Variety Poor Reader: The Phonological-Core Variable-Difference Model. *Journal of Learning Disabilities, Vol.21:10,* 590-604.

Stanovich, K.E., West, R.F. (1989). Exposure to Print and Ortho graphic Processing. *Reading Research Quarterly, Vol. 24:4,* 402-433.

Stanovich, K.E. (1992). Predicting Growth in Reading Ability from Children´s Exposure to Print. *Journal of Experimental Child Developement, Vol.* 54, 74-89.

Sticht, T. (1988). Adult Literacy Education. *Review of Research in Education 15,* 59-96.

Taube, K. (1995). *Hur i all världen läser svenska elever?* Skolverkets rapport nr 78. Stockholm: Liber Publikationstjänst.

Taube, K. (1993). *Läsförmågan hos 5 325 nioåringar i Stockholm.* Stockholms skolor, Central Förvaltning. Informations enheten 1993:8.

Taube, K. (1994). *Läsförmågan hos 5 873 nioåringar i Stockholm.* Stockholm: Stockholms skolor, Central Förvaltning. Informations enheten 1994:11.

Taube, K. (1987). *Läsinlärning och självförtroende.* Kristianstad: Rabén & Sjögren.

Thomson, M. & Watkins, B. (1990). *Dyslexia, a Teaching Handbook.* London: Whurr Publishers Ltd.

Weinstein, T. & Walberg, H.J. (1993). Practical Literacy of Young Adults: Educational Antecedents and Influences. *Journal of Research in Reading, 16(1),* 3-19.

West, R.F., Stanovich, K.E., Mitchell, H.R. (1993). Reading in the Real World and Its Correlates. *Reading Research Quarterly, Vol. 28:1,* 35-50.

Ygge, J., Lennerstrand, G., Axelsson I., Rydberg, A. (1993). Visual Functions in a Swedish Population of Dyslexic and Normally Reading Children. *Acta Ophthalmologica,* 71, 1-9.

FIGURFÖRTECKNING

Figur 1	Modell för bearbetning av undersökningsvariabler....	5
Figur 2.	Sambanden mellan olika delprocesser vid läsning (efter Adams, 1994, s 10).....	11
Figur 3.	Modell för bearbetning av undersökningsvariabler...	32
Figur 4.	Literacy-skalornas indelning i förmågenivåer.....	44
Figur 5.	"Prose literacy"-uppgifternas placering på literacy-skalan.....	45
Figur 6.	"Document literacy"-uppgifternas placering på literacy-skalan.....	47
Figur 7.	"Quantitative literacy"-uppgifternas placering på literacy-skalan.....	48
Figur 8.	Modell för bearbetning av utbildningsvariabler.....	61
Figur 9.	Modell för bearbetning av läsförmågevariabler.....	62
Figur 10.	Modell för bearbetning av läsvanevariabler.....	62
Figur 11.	Modell för bearbetning av läsvanevariabler i pilotstudien.....	90
Figur 12.	Positiv utvecklingsspiral avseende sambandet utbildning, läsförmåga och läsvanor.....	104

TABELLFÖRTECKNING

Tabell 1. Deltagande länder, testspråk och antal undersökningsdeltagare i International Adult Literacy Survey (OECD, 1995, s 15) 50

Tabell 2. Åldersfördelning och procentuell andel av totalbefolkningen, 16 år - 63

Tabell 3. Åldersfördelning på fyra utbildningsnivåer..... 64

Tabell 4. Utbildningsnivå och deltagande i fortsatt utbildning..... 67

Tabell 5. Utbildningsnivå och faders respektive moders utbildning..... 68

Tabell 6. Befolkningsandel på förmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "prose literacy"..... 70

Tabell 7. Befolkningsandel på förmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "document literacy"..... 71

Tabell 8. Befolkningsandel på förmågenivåerna1-3 inom läsområdet "quantitative literacy"..... 71

Tabell 9. Befolkningsandel som endast når läsförmågenivåerna 1-2 fördelad på olika åldersgrupper..... 72

Tabell 10. Befolkningsandel som ligger på läsförmågenivå 3 fördelad på olika åldersgrupper..... 72

Tabell 11. Andel individer med viss utbildningsnivå som presterar på läsförmågenivåerna 1-3 inom samtliga läsområden..... 73

Tabell 12. Andel med viss subjektivt bedömd läsförmåga per utbildningsnivå..... 74

Tabell 13. Andel med viss frekvens tidnings- respektive bokläsning på fritiden per utbildningsnivå..... 76

Tabell 14. Andel med viss frekvens biblioteksbesök per utbildningsnivå..... 76

Tabell 15. Läsvanor på fritiden på läsförmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "prose literacy"..... 77

Tabell 16 Läsvanor på fritiden på läsförmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "document literacy"... 77

Tabell 17 Läsvanor på fritiden på läsförmågenivåerna 1-3 inom läsområdet "quantitative literacy".... 78

Tabell 18. Läsvanor och olika typer av läsmaterial i arbetslivet..... 78

Tabell 19. Utbildningsnivå, läsmaterial och läsvanor..... 79

Tabell 20. Fördelning mellan kvinnor och män mot bakgrund av utbildningsnivå i den metodprövande pilotstudien..... 89

113

BILAGOR

Frekvenstabell över åldersfördelningen i den svenska undersökningsgruppen i IALS-undersökningen

Ålder	Frekvens	Procentuell andel av den svenska undersökningsgruppen
16-19 år	211	7
20-29	590	19
30-39	564	19
40-49	566	19
50-59	498	16
60-69	334	11
70-79	227	7
80-	48	2
Totalt:	3 038	100

LÄSDAGBOK (avkortad version) Bilaga 2

Dag:_____
Datum:_____

Klockan	Tid (i längd) för läsaktiviteten		Läsmaterial	Orsak till läsningen		
	obruten läsning	läsning som en del av akt		personligt val	arbete	studier
00.00 00.30						
01.00 01.30						
02.00 02.30						
03.00 03.30						
04.00						
18.00 18.30						
19.00 19.30						
20.00 20.30						
21.00 21.30						
22.00 22.30						
23.00 23.30						

Kommentarer:

Instruktioner till
LÄSDAGBOK

1/ Välj ***två dygn***, ett vardagsdygn och ett helgdygn, då Du ska föra läsdagbok!

2/ Ange ***tidpunkt*** för Din läsaktivitet utifrån de på förhand utskrivna klockslagen.

3/ Under rubriken "Tid för läsaktiviteten" anger Du ***hur länge*** Du läser vid varje lästillfälle.

4/ Anteckna ***vad*** det är Du läser under rubriken "Läsmaterial". Det kan till exempel vara tidningar, broschyrer, böcker, tidtabeller, kassaböcker, recept, rapporter, blanketter, kartor, kataloger o.s.v.

5/ Notera till sist ***varför*** Du läser genom att under rubriken "Orsak till läsningen" sätta ett kryss i någon av kolumnerna "personligt val", "arbete" eller "studier".

Vill Du kommentera Ditt läsdygn i något avseende finns det plats att göra det efter dygnets sist angivna klockslag!

Stort tack för Din medverkan!

Förtydligande instruktion till
LÄSDAGBOKEN

Under rubriken **"Tid för läsaktiviteten"** finns två kolumner med beteckningarna *obruten läsning* och *läsning som del av aktivitet*. Med *obruten läsning* avses att läsningen sker koncentrerat och är huvudsysselsättning medan *läsning som del av aktivitet* innebär att läsaktiviteten pågår under korta tidspass under en längre period, som en del av till exempel utförande av praktiskt arbete. Vid angivande av tid i längd för *läsning som del av aktivitet* kan man med fördel markera tidsintervallet för aktiviteten med en klammer och sedan ange den sammanlagda tiden för de korta läspassen.

Under rubriken **"Orsak till läsningen"** finns tre kolumner med beteckningarna *personligt val*, *arbete* och *studier*.
Under kolumnen *arbete* ska sådan läsning redovisas som är nödvändig för att genomföra arbetet.
Läsning av till exempel facklitteratur som innebär en förkovran inom ett yrke men som läses av eget intresse redovisas under kolumnen *personligt val*.

UTBILDNING
LÄSVANOR
SJÄLVBEDÖMD FÖRMÅGA

Frågorna är hämtade ur IALS-studiens bakgrundsenkät
(IALS-studiens beteckning på frågorna har angivits inom parentes vid varje fråga)

UTBILDNING

1/ (A7) 5 Hur många år har Du sammanlagt studerat?

2/ (A8) 6 Vilken är den högsta utbildning Du fullföljt?

- ingen
- högst 5 år
- 6 år
- 7-8 år
- real-/enhets-/grundskola
- yrkesskola
- gymnasium/inkl 2-årig facksk.
- yrkesutb. på gymnasienivå
- går nu på gymnasiet
- folkhögskola
- högskoleutbildning, mi ä 3 år
- universitetsutbildning, me ä 3 år
- annan utbildning

LÄSVANOR

3/ Nedan anges ett antal aktiviteter. Ange hur ofta Du gör dem utanför Din arbetstid

(G 1) 36

	Dagl.	Varje v.	Varje mån.	Ngn/ngra ggr/år	Aldrig
Går till biblioteket					
Skriver brev eller annat (minst 1 s)					
Deltar i föreningar, frivillig- eller intresseorganisationer					
Läser dagstidning, veckotidning eller tidskrift					
Läser böcker					
Använder dåtor för ord-, textbehandling					

120

4/ Hur ofta läser Du eller använder något av följande typer av information i vardagslivet?

(G 7) 39

	Dagl	Ngn/ngra ggr/v	Ngn/ngra ggr/mån	Mycket sällan/aldrig
Brev eller längre minnesanteckningar				
Veckotidningar, tidskrifter, artiklar, rapporter				
Handböcker, bruksanvisningar, telefonkatalogen eller andra kataloger				
Diagram eller schema				
Räkningar, fakturor, budgettabåer eller tabeller				
Material på annat språk än svenska				
Anvisningar eller instruktioner för medicin, recept eller liknande				

5/ Hur ofta läser/läste Du något av följande som en del av Ditt arbete?

(E1A) 22

	Dagl.	Ngn./ngra ggr/v	Ngn./ngra ggr/mån	Mycket sällan/aldrig
Brev, längre meddelanden (löpande text)				
Rapporter, artiklar i tidskrifter				
Manualer, handböcker, kataloger				
Diagram, scheman				
Räkningar, fakturor, tablåer, budgetuppgifter				
Material på främmande språk				
Anvisningar om säkerhetsföreskrifter, hälsa och arbetsmiljö				

SJÄLVBEDÖMD FÖRMÅGA

	Utmärkt	Bra	Dålig	Har ingen uppfattning
6/ Hur bedömer Du Din förmåga att läsa? (G11) 43				
7/ Hur bedömer Du Din förmåga att skriva? (G12) 44				

	Mycket nöjd	Ganska nöjd	Ganska missnöjd	Mycket missnöjd	Har ingen uppfattning
8/ Hur nöjd är Du allmänt sett med Din förmåga att läsa och skriva? (G 15) 46					

Häfte med textexempel

SKÖNLITTERATUR
- * Kenza-Buro Oe — *Tid för fotboll*
- * Lidman, Sara — *Din tjänare hör*

TIDNINGSARTIKEL (veckotidning)
- * Året runt

TIDNINGSARTIKLAR (dagstidning)
- * ledare
- * nyhetsreportage
- * sportreportage
- * familjesida

SERIER
- * serietidning

BRUKSANVISNING
- * bruksanvisning för telefon

DIAGRAM
- * tre diagram hämtade ur dagstidning

TABELLER
- * busstidtabell
- * dagsvärde på allemansfonder

MATERIAL PÅ ANNAT SPRÅK ÄN SVENSKA
- * bruksanvisning för radio på engelska

INFORMATION/INSTRUKTION
- * information om medicin
- * kommunens information om sjukvård

FRÅGOR TILL TEXTER
(vid uppföljningsintervju)

	Instämmer helt					Instämmer inte alls
Detta är en text som jag läser ofta						
som jag gärna läser						
som jag tycker är intressant						
som jag tycker är viktig						
som är lätt att läsa						
som är lätt att förstå						
som jag har nytta av att läsa						
som jag anser är nödvändig att läsa						
som jag tycker är ointressant						
som är svår att förstå						
som jag sällan läser						
som jag aldrig läser						

Bilaga 7

1996 12 09

Till

Undertecknad tjänstgör som universitetsadjunkt vid Linköpings universitet och en del av min tjänst innebär egen kompetens-utveckling och forskning. Mitt forskningsintresse är ***läsning*** och jag arbetar nu med en studie där fokus är riktat mot vuxna människors läsvanor.
Utgångspunkten för min studie är en stor internationell under-sökning av vuxna människors läsning, International Adult Literacy Survey IALS, i vilken Sverige var ett av de deltagande länderna. Studien genomfördes 1994/1995. Docent Mats Myrberg var ansvarig för den svenska delen av IALS studien och han är också min forskningshandledare.

Jag avser nu att under november och december månad 1996 genomföra en pilotstudie avseende vuxnas läsvanor, i arbete och på fritiden, och skulle därför vilja komma i kontakt med fyra personer med skiftande ålder och utbildningsbakgrund.
Jag söker fyra personer, två män och två kvinnor, i åldrarna 25-65 år. Dessa personer ska representera fyra utbildningsnivåer

- 8 års skolgång eller mindre
- real-, enhets- eller grundskola
- teoretisk gymnasieutbildning
- universitetsutbildning omfattande minst 3 år.

Dessa nivåer ska utgöra de olika personernas högsta utbildnings-nivå.

Personernas medverkan innebär att föra en läsdagbok under två dygn med en beräknad tidsåtgång per dygn om cirka 30 minuter. Jag kommer att ge en kort instruktion till dagboken vid ett personligt möte. Efter arbetet med dagboken kommer jag att följa upp detta med en intervju. Intervjun beräknas i tid till ungefär 60 minuter.
Allt undersökningsmaterial, dagböcker och intervjuanteckningar, kommer att behandlas konfidentiellt.

Jag vore mycket tacksam för Din hjälp att förmedla kontakt med lämpliga personer.
Har Du frågor angående min studie kan Du nå mig på telefon

- 013 - 28 20 47 arb
- 013 - 15 12 44 bost.

Vänliga hälsningar

Anna-Lena E-Gustavsson
universitetsadjunkt

Adress: Hjulsbrovägen 93 B
589 35 Linköping

TIDIGARE UTGIVNA RAPPORTER

177 Salminen-Karlsson, M. ATT BERÄTTA OCH TOLKA LIV. Metodologiska problem i nyare life history forskning. Juni 1994.

178 Askling, B., Jedeskog, G. Some notes on TEACHER EDUCATION PROGRAMME IN SWEDEN. A background report to OECD/CERI teacher education quality study: The Teacher Education Review. September 1994.

179 Hult, H. (Ed.). SOME NOTES ABOUT TEACHER TRAINING AND THE EDUCATIONAL SYSTEM IN POLAND. Oktober 1994.

180 Larsson-Swärd, G. ÅTGÄRDSPROGRAM. EN METOD I ARBETET MED BARN I BEHOV AV SÄRSKILT STÖD INOM BARNOMSORGEN. Oktober 1994. (Licentiatarbete).

181 Eklund, H. PEDAGOGISK FORSKNING UNDER EN FEMÅRSPERIOD. En studie av innehåll och forskningsmönster i svenska doktorsavhandlingar under åren 1988-1992. Februari 1995.

182 Rannström, A. LÄRARSTUDERANDES FÖRESTÄLLNINGAR OM SIN KOMMANDE YRKESKUNSKAP. Februari 1995. (Licentiatarbete).

183 Gustavsson, M. HÖGSKOLEPROVET: "EN ANDRA CHANS" ELLER "YTTERLIGARE EN ÖPPEN DÖRR". Fem gymnasielärare om egna och gymnasieelevers synpunkter på betyg och högskoleprovet. Februari 1995.

184 Grahn Stenbäck, M. SÅNG ELLER MUSIK? En studie av musikundervisning i årskurserna 2 och 5 utifrån den nationella utvärderingen 1989. Maj 1995. (Licentiatarbete).

185 Assarsson, L. & Norling, C. HUR FORMAS EGENTLIGEN PERSONALUTBILDNING? En studie i lokalt beslutsfattande. Maj 1995.

186 Vernersson, I-L. SPECIALLÄRARENS KUNSKAPER OCH KOMPETENS. Intervjuer med tio speciallärare. September 1995. (Licentiatarbete).

187 Törnvall, M-L. & Forslund, K. LÄRARES PROFESSIONELLA UTVECKLING. Teorigrund, metodiska ansatser och egna utvecklingsprocesser. September 1995.

188 Andersson, P. STUDERANDESTRATEGIER I GYMNASIESKOLA OCH VUXENUTBILDNING - en pilotstudie. September 1995.

189 Bergeling, A-S. & Gustavsson, M. SAMLING PÅ MATTAN. En utvärdering av integrerad skolbarnsomsorg (SKOBO) inom Finspångs Kommun. Oktober 1995.

190 Salminen Karlsson, M. VILKA POJKAR BLEV CIVILINGENJÖRER OCH VAD HÄNDE MED DE SMARTA FLICKORNA? En studie av sjätteklassare år 1961. Oktober 1995.

191 Borg, K. SLÖJDÄMNET I FÖRÄNDRING 1962-1994. Oktober 1995. (Licentiatarbete).

192 Stiwne Edvardsson, E. FORSKNINGSCIRKELN. Ett forum för samtal mellan grupper. Om brottsförebyggande arbete bland barn och ungdom. Januari 1996.

193 Eskilsson, S-O. SKOLUTVECKLING GENOM LÄRARUTBILDNING. Om statlig styrning av folkskollärarseminarierna i början av 1900-talet. Maj 1996. (Licentiatarbetet).

194 Holmberg, C., Lundberg, M., Sipos-Zackrisson, K. DET FÖRSTA ÅRET. Utvärdering av det pedagogiska arbetet inom Konsortiet för nationell distansutbildning. April 1996.

195 Silén, Charlotte. LEDSAGA LÄRANDE - om handledarfunktionen i PBL. November 1996. (Licentiatarbetet).

196 Ellström, P-E., Gustavsson, M och Svedin P-O. LÄRANDE I EN TEMPORÄR ORGANISATION. En studie av ett företagsinternt utvecklingsprogram för processoperatörer. December 1996.

197 Magnusson, A. LÄRAREN OCH LÄRARKUNSKAPEN - en studie av tio högstadielärares syn på den egna kunskapen. Anders Magnusson. Mars 1997. (Licentiatarbete).

198 Ekholm, B., Ellström, E. KÖP- OCH SÄLJSYSTEM INOM BARNOMSORGEN - konsekvenser för personal, föräldrar och barn. Juni 1997.

199 Ellström, P-E., Nilsson, B. KOMPETENSUTVECKLING I SMÅ- OCH MEDELSTORA FÖRETAG. En studie av förutsättningar, strategier och effekter. Juni 1997.

200 Ellström, P-E. YRKESKOMPETENS OCH LÄRANDE I PROCESSOPERATÖRERS ARBETE. En översikt av teori och forskning. Juli 1997.

201 Holmstedt Lothigius, A. SMÅ BARN PÅ DAGHEM. En studie av personalens sam-spel med barn och föräldrar vid lämning, hämtning och frilek. September 1997. (Licentiatarbete).

202 Hedman, Bo. FLEXIBEL SKOLSTART en reform för barnens och landets bästa. Juni 1997. (Licentiatarbete).

Avdelning, Institution
Division, Department

Institutionen för
Pedagogik och Psykologi
581 83 LINKÖPING

Datum
Date
April 1997

Språk
Language
X Svenska/Swedish
_ Engelska/English
_ ____

Rapporttyp
Report category
X Licentiatavhandling
_ Examensarbete
_ C-uppsats
_ D-uppsats
_ Övrig rapport
_ ____

ISBN
91-7219-107-4

ISRN

Serietitel och serienummer **ISSN**
Title of series, numbering 0282-4957, 1401-4637

FiF-a 12/97, LiU-PEK-R-203

URL för elektronisk version

Title
Reading - a need, a requirement, a necessity

Author
Anna-Lena E-Gustavsson

This is a presentation and an analysis of the International Adult Literacy Survey, IALS, the first international comparative study of reading ability and reading habits among adults. The study was carried out in seven countries in Europe and North America during 1994 och 1995. It was conducted by Statistics Canada, in cooperation with Educational Testing Service in USA, and OECD in Paris, France. The aim was to bring to a focus the relations between individuals' reading ability, educational level and occupation, and economic growth and development in society. A second aim was to identify groups of individuals who may suffer, socially as well as economically, because of a low level of reading ability.

The National Agency for Education was responsible for the Swedish participation in the study. A representative sample of the population, 16 years of age and older, have taken part in the study, which was conducted by means of interviews and objective tests of reading ability.

The results demonstrate that there are substantial differences in reading ability among the population both within the country and in comparison with other countries. Education lays the ground for the development of reading ability, but work-related reading and leisure reading both have an impact on further development of the ability.

In analysing the Swedish data focus has been on three variables, education, reading ability and reading habits. Individuals with a high educational level demonstrated better reading ability and more frequent reading activities, both at work and in leisure, than did individuals with a lower educational level. Individuals with higher education read more books, visited a library more often and read much more in relation to work than did individuals with lower education.

According to the IALS survey, however, approximately one third of the Swedish 16+ population did not reach the level of reading ability that is set in the national curriculum (Lpo 94) as a goal for the end of grade 9 in the Swedish compulsory school.

This thesis also contains a pilot study, the aim of which is to test a method of researching adults' reading habits in depth. In the pilot study data were collected by means of reading-diaries. From the diaries it appeared that the time individuals reserved for reading during week days increased substantially from the lowest to the highest level of education. It was the time spent with reading in relation to work that made all the difference. It was also evident that the variation of reading materials was much larger for individuals with a high educational level than for those with a low educational level.

The opportunities and possibilities for adults to improve their reading ability vary a great deal. There is every reason to emphasize the need for increased opportunities of recurrent education, in order to avoid a wider and deeper gap between individuals with high and low levels of reading ability. Further research about the context and requirements of adult reading in the future society is also needed.

Keyword
IALS, international comparative study, adults reading ability, adults reading habits, education, reading diaries

BEST COPY AVAILABLE

Reading-
-a need, a requirement, a necessity

This is a presentation and an analysis of the International Adult Literacy Survey, IALS, the first international comparative study of reading ability and reading habits among adults. The study was carried out in seven countries in Europe and North America during 1994 och 1995. It was conducted by Statistics Canada, in cooperation with Educational Testing Service in USA, and OECD in Paris, France. The aim was to bring to a focus the relations between individuals' reading ability, educational level and occupation, and economic growth and development in society. A second aim was to identify groups of individuals who may suffer, socially as well as economically, because of a low level of reading ability.

The National Agency for Education was responsible for the Swedish participation in the study. A representative sample of the population, 16 years of age and older, have taken part in the study, which was conducted by means of interviews and objective tests of reading ability.

The results demonstrate that there are substantial differences in reading ability among the population both within the country and in comparison with other countries. Education lays the ground for the development of reading ability, but work-related reading and leisure reading both have an impact on further development of the ability.

In analysing the Swedish data focus has been on three variables, education, reading ability and reading habits. Individuals with a high educational level demonstrated better reading ability and more frequent reading activities, both at work and in leisure, than did individuals with a lower educational level. Individuals with higher education read more books, visited a library more often and read much more in relation to work than did individuals with lower education.

According to the IALS survey, however, approximately one third of the Swedish 16+ population did not reach the level of reading ability that is set in the national curriculum (Lpo 94) as a goal for the end of grade 9 in the Swedish compulsory school.

This thesis also contains a pilot study, the aim of which is to test a method of researching adults' reading habits in depth. In the pilot study data were collected by means of reading-diaries. From the diaries it appeared that the time individuals reserved for reading during week days increased substantially from the lowest to the highest level of education. It was the time spent with reading in relation to work that made all the difference. It was also evident that the variation of reading materials was much larger for individuals with a high educational level than for those with a low educational level.

The opportunities and possibilities for adults to improve their reading ability vary a great deal. There is every reason to emphasize the need for increased opportunities of recurrent education, in order to avoid a wider and deeper gap between individuals with high and low levels of reading ability. Further research about the context and requirements of adult reading in the future society is also needed.

Keywords; IALS, international comparative study, adults reading ability, adults reading habits, education, reading diaries

Linköping University
Department of Education and Psychology
S-581 83 Linköping, Sweden

ISBN 91-7219-107-4 ISSN 0282-4957 och 1401-4637

BEST COPY AVAILABLE